

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

KĘSTUTIS ZAURA

KULTŪROS VERTYBIŲ APSAUGA GINKLUOTO
KONFLIKTO METU

(Magistro baigiamasis darbas)

Vadovas
doc. dr. J. Žilinskas

Vilnius, 2008

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

KĘSTUTIS ZAURA

KULTŪROS VERTYBIŲ APSAUGA GINKLUOTO
KONFLIKTO METU

Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62101S109

Vadovas

..... doc. dr. J. Žilinskas

Recenzentė

..... Lekt. Dovilė Gailiūtė
2008 12

Atliko

TPTmn7-01 gr. stud.
..... Kęstutis Zaura
2008 12 05

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. SĄVOKŲ APIBRĖŽIMAS.....	8
1.1. Kultūros vertybių sąvoka	8
1.2. Ginkluotas konfliktas	13
1.2.1. Tarptautinis ginkluotas konfliktas.....	13
1.2.2. Okupacija	16
1.2.3. Netarptautinis ginkluotas konfliktas.....	16
2. SUTARTYS REGULIUOJANČIOS KULTŪROS VERTYBIŲ APSAUGĄ GINKLUOTO KONFLIKTO METU.....	19
2.1. 1954 m. Hagos konvencija.....	19
2.1.1. Konvencija	19
2.1.2. I protokolai.....	31
2.1.3. II protokolai	33
2.2. 1949 m. Ženevos konvencijų protokolai	45
2.2.1. I protokolai.....	45
2.2.2. II protokolai	51
3. TARPTAUTINIAI PAPROČIAI.....	52
4. KAI KURIŲ ŽYMAUSIŲ KULTŪROS VERTYBIŲ NAIKINIMO XXI a. GINKLUOTUOSE KONFLIKTUOSE, APTARIMAS (ANALIZĖ)	60
4.1. 2003 m. įvykiai Irake	60
4.2. 2008 m. įvykiai Gruzijoje.....	62
IŠVADOS.....	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	66
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	71
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	72
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	73

SANTRUMPOS

1907 m. Hagos taisyklės	1907 m IV Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių
Roiricho paktas	1935 m. Sutartis dėl meno, mokslo ir istorinių paminklų apsaugos
1949 m. Ženevos konvencijos I protokolai	1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolai)
1949 m. Ženevos konvencijos II protokolai	1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijos Papildomas protokolai dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolai)
1954 m. Hagos konvencija	1954 m. UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija
1954 m. Hagos konvencijos I protokolai	1954 metų Hagos konvencijos „Dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu“ Pirmasis protokolai
1954 m. Hagos konvencijos II protokolai	1954 metų Hagos konvencijos "Dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu" Antrasis protokolai
ICOM	Tarptautinis muziejų komitetas
UNESCO	Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija
TBJT	Tarptautinis baudžiamas Jugoslavijos tribunolas
TRKK	Tarptautinis raudonojo kryžiaus komitetas
TTT	Tarptautinis teisingumo teismas

[VADAS

*Kam rūpintis paminklais?
Gyvybės žūsta.
Šeimos tampa bėgliais.
Vaikai sužaloti.
Kam rūpintis paminklais?
Vieną dieną konfliktas baigsis...
Vieną dieną žmonės grįš namo...
Ir sudužusios sielos turės atsigauti...¹*

Temos aktualumas

Vienos iš seniausių humanitarinės teisės taisyklių yra susijusios su civilių ne kombatantų apsauga.² Tuo tarpu tarptautinis dokumentas išimtinai skirtas kultūros vertybėms buvo sukurtas tik 1935 metais. Taip pat šiame pirmajame Roiricho pakte dalyvavo tik dešimt Pietų ir Šiaurės Amerikos valstybių³, o šiuo metu devynios iš jų yra tapusios 1954 m. Hagos konvencijos šalimis.

Praėjusio šimtmečio du pasauliniai karai išryškino problemas, kad kultūros vertybės nėra tinkamai, jeigu išvis, apsaugotos. Tai lėmė tarptautinių teisės aktų ar konkrečių nuostatų inkorporavimo į humanitarinės teisės aktus priežastimi, kuriuose kalbama išimtinai apie kultūros vertybes, taip jas išskiriant iš kitų civilių objektų ir pripažįstant jų išskirtinę vertę.

Tačiau pastarųjų dešimtmečių ginkluoti konfliktai, tokie kaip 1980 metais įvykęs Irano ir Irako karas, kurio metu buvo sunaikinta daug Irano kultūros vertybių; 1990 metais įvykusi Irako invazija į Kuveitą ir jo teritorijos okupacija, kuri pažymėta Kuveito kultūros įstaigų apiplėšimu; daugiausia atgarsių sukėlęs dėl kultūros vertybių naikinimo 1991 metais įvykęs ginkluotas konfliktas Jugoslavijoje, kai kilo grėsmė ištisiems istoriniams miestams, o pirmąją auką tapo Dubrovniko miestas tų pačių metų spalio mėnesį; 2003 metų įvykis Irake, kai šios valstybės teritorija buvo okupuota Jungtinių Amerikos Valstijų ir jos sąjungininkų, o jose vyko kultūros vertybių naikinimas bei plėšimas; o taip pat ir šių metų įvykiai Gruzijoje, kuomet buvo sunaikinti muziejai ir kitos kultūros vertybės kelia klausimą, kokios tarptautinės teisės normos užtikrina kultūros vertybių apsaugą ir kokia apimtimi jos taikomos ginkluotų konfliktų metu? Ar suteikiama tarptautinės teisės apsauga kultūros vertybėms yra pakankama?

Taip pat ši tema yra aktuali, kadangi Lietuva yra prisijungusi prie visų po antrojo pasaulinio karo įsigaliojusių tarptautinių konvencijų ar protokolų, kurie tiesiogiai reguliuoja kultūros vertybių

¹ Why care about monuments?/ Lives are being lost./Families are becoming refugees/Children are being maimed/Why care for monuments?/Some day the conflict will be over.../Some day people will return to their homes.../Somehow shattered lives will have to be rebuilt... <<http://www.unesco.org/culture/legalprotection/war/html_eng/index_en.shtml>>

² Green. L. C. The contemporary law of armed conflict. Second edition. Manchester: Manchester University press. 2000. P. 229.

³ Roiricho pakto šalys. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=325&ps=P> [žiūrėta 2008 01 10].

apsaugą ginkluoto konflikto metu bei vis aktyviau dalyvauja įvairiose taikos palaikymo misijose, kurių metu kyla tiesioginė grėsmė pažeisti vieną ar kitą tarptautinį įsipareigojimą. Nors Lietuva šių sutarčių šalimi yra tapus gana seniai, tačiau iki šiol Lietuvoje išsamiai šios temos niekas neanalizavo.

Tyrimo objektas ir dalykas

Magistrinio darbo objektas – kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu.

Magistrinio darbo dalykas – tarptautinių sutarčių ir papročių reglamentuojama kultūros vertybių apsauga bei jų atspindys Teismų praktikoje. Lietuvos valstybės priimtų tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimas.

Tikslas ir uždaviniai

Magistrinio darbo tikslas – atskleisti kokia apsauga suteikiama pagal tarptautinę teisę kultūros vertybėms ginkluoto konflikto metu ir nustatyti ar tokia apsauga yra pakankama.

Siekiant šio tikslo bus bandoma išspręsti šiuos uždavinius:

1. Nustatyti kokia apsauga suteikiama kultūros vertybėms pagal 1954 m. Hagos konvenciją ir jos protokolus.
2. Nustatyti kokia apsauga suteikiama kultūros vertybėms pagal 1949 m. Ženevos konvencijų protokolus bei palyginti apsaugą su 1954 m. Hagos konvencija ir jos protokolais.
3. Nustatyti kokia apsauga suteikiama kultūros vertybėms pagal tarptautinės teisės galiojančius papročius.
4. Išanalizuoti įvykius ir galimus tarptautinės teisės suteikiamos kultūros vertybėms apsaugos pažeidimus 2003 m. prasidėjusiame Antrajame Persijos Įlankos ginkluotame konflikte bei 2008 m. Gruzijos ir Rusijos ginkluotame konflikte.

Metodai

Šiame darbe vadovausimės įvairiais metodais, tačiau pagrindiniai yra šie: loginis – analitinis, lingvistinis ir lyginamasis.

Šaltinių apžvalga

Kultūros vertybių ginkluoto konflikto metu apsaugos tema iš esmės Lietuvos literatūroje nėra analizuota apskritai. Docento P. A. Čiočio knygoje „Tarptautinė humanitarinė teisė“ mūsų analizuojamai temai skiriama tik dešimt puslapių, kuriuose yra cituojami 1954 m. Hagos konvencijos

ir 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų pagrindiniai straipsniai nedarant išsamios jų analizės, juo labiau, juose nėra kalbama apie susiformavusį tarptautinės teisės paprotį šioje srityje.⁴

Užsienio literatūroje ši tema taip pat nėra labai gausiai analizuota. 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų komentare⁵ šiai temai skiriama labai nedaug dėmesio, o be to, ji apsiriboja beveik tik protokolų suteikiamos apsaugos kultūros vertybėms analize, neatspindėdama kitų tarptautinių teisės aktų ar papročių.

Vienas iš pagrindinių šiame darbe analizuojamų autorių yra A. P. V. Rogers, kuris šiai temai yra skyręs 25 lapus⁶. Tačiau šio autoriaus darbe didžiausias dėmesys yra skirtas praktikai, tuo tarpu tarptautiniai dokumentai tikrai cituojami, jų nekomentuojant. Taip pat nėra kalbama apie tarptautinius papročius reguliuojančius kultūros vertybių apsaugą.

Išsamiausiai šią temą yra išanalizavęs R. O'Keefe.⁷ Šis autorius pateikia tiek teisės aktų, tiek ir papročių apžvalgą, juos analizuoja. Tačiau šiame darbe, nors jis ir išspausdintas 2006 m., beveik nėra skiriama dėmesio XXI amžiuje įvykusiam ir bene daugiausia žalos kultūros vertybėms padariusiam Antrajam Persijos Įlankos karui.

Šiame darbe be minėtų autorių, bus nagrinėjami ir kitų autorių darbai, kurie skyrė dėmesį ne bendrai kultūros vertybių apsaugai, bet tam tikriems teisės aktams ar tam tikroms atskiroms problemoms.

Tarptautiniai teisės aktai, tokie kaip 1954 m. Hagos konvencija ir jos protokolai bei 1949 m. Ženevos konvencijų protokolai, bus šio darbo pagrindiniai šaltiniai kuriuos, atsižvelgiant į darbo apimtį, išsamiai analizuosime. Visų pirma dėl to, kad Lietuva yra minėtų teisės aktų šalis ir pagal juos jai kyla įsipareigojimai. Antra, šie teisės aktai yra vienas iš pagrindų, kur galima ieškoti tarptautinės teisės papročio atspindžių. Dėl darbo apimties, nebus analizuojamas Roiricho paktas, pirmasis dokumentas išimtinai skirtas kultūros vertybių apsaugai. Nors jis vis dar galioja, tačiau įsipareigojimai kyla tik valstybėms šio teisės akto šalims, o įtakos formuojant tarptautinį paprotį jis neturėjo.

Taip pat šiame darbe bus analizuojamos TTT bylos, kuriose nėra tiesiogiai nagrinėjama kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu, tačiau jos yra labai svarbios nustatant tarptautinį paprotį, bei apibrėžiant ginkluoto konflikto rūšis. Be abejo, bus analizuojamos ir TBJT bylos, kuriose yra tiesiogiai nagrinėjama kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu bei nustatomos tarptautinės paprotinės teisės normos.

⁴ Čiočys P.A. Tarptautinė Humanitarinė Teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2004.

⁵ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987.

⁶ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 134-159.

⁷ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006.

1. SĄVOKŲ APIBRĖŽIMAS

1.1. KULTŪROS VERTYBIŲ SĄVOKA

Kultūros vertybių sąvoka įvairiose teisės sistemose, taip pat įvairiuose teisės aktuose apibrėžiama skirtingai. Atsižvelgiant į tai, kad šitas darbas skirtas nagrinėti kultūros vertybes tarptautinės teisės atžvilgiu, todėl šioje dalyje nagrinėsime tarptautinius teisės aktus ir tik kelis nacionalinius teisės aktus, kurie bus neišvengiamai reikalingi apibrėžiant šią sąvoką. Taip pat šią sąvoką nagrinėsime neatsiejamai nuo ginkluoto konflikto.

Vienintelis tarptautinės teisės aktas, kuriame pateiktas išsamus apibrėžimas kokios vertybės yra laikoma kultūros vertybėmis ginkluoto konflikto metu yra 1954 m. Hagos konvencija⁸. Konvencijos 1 straipsnyje „Kultūros vertybių apibrėžimas“ teigiama, kad:

Šioje Konvencijoje terminas „kultūros vertybės“ apima, nepaisant jų kilmės ir nuosavybės:

- a) kilnojamąsias ir nekilnojamąsias vertybes, kurios yra ypatingai svarbios kiekvienos tautos kultūros paveldui, tokias kaip religiniai ir pasaulietiniai architektūros, dailės ir istorijos paminklai; archeologinės vietovės; istorinės arba meninės vertės pastatų ansambliai; meno kūriniai; meninės istorinės ar archeologinės reikšmės rankraščiai, knygos ir kiti objektai; bei mokslinės arba reikšmingos knygų, archyvinių dokumentų arba anksčiau išvardytų vertybių reprodukcijų kolekcijos;
- b) pastatus, iš esmės skirtus tinkamai saugoti ir eksponuoti (a) punkte apibrėžtas kilnojamąsias vertybes, tokius kaip muziejai, didelės bibliotekos, archyvų saugyklos bei slėptuvės, skirtos (a) punkte apibrėžtoms kilnojamosioms kultūros vertybėms saugoti ginkluoto konflikto atveju;
- c) (a) ir (b) punktuose apibrėžtų kultūros vertybių sandėliai, vadinamus „paminklų sandėliais“.

Šis terminas taikomas tik šiai konvencijai. Jis nėra taikomas kitoms konvencijoms, kurios skirtos kultūros vertybių apsaugai, kadangi skiriasi tų konvencijų tikslas ir objektas. Vienintelė išimtis yra 1954 m. Hagos konvencijos protokolai. Tiek 1954 m. Hagos konvencijos I protokole⁹ tiek ir 1954 m. Hagos konvencijos II protokole¹⁰ teigiama, jog „kultūros vertybė“ – tai kultūros vertybė, kaip nurodyta 1954 m. Hagos konvencijoje.

⁸ Lietuva šios konvencijos šalimi tapo 1998 m. kovo 17 d. (Žin. 1998, Nr. 102-2804).

⁹ Lietuva šios konvencijos šalimi tapo 1998 m. kovo 17 d. (Žin. 1998, Nr. 102-2804).

¹⁰ Lietuva šios konvencijos šalimi tapo 2001 m. lapkričio 13 d. (Žin. 2001, Nr. 13-462).

Pagal 1954 m. Hagos konvencijos 1 straipsnio a punktą, ginkluoto konflikto metu apsauga yra suteikiama kilnojamiesiems ir nekilnojamiesiems daiktams, kurie priskiriami kultūros vertybėms. Taip pat konvencijos 1 straipsnio b punkte apsauga suteikiama pastatams, kurie nėra patys savaime kultūros vertybės, tačiau jų paskirtis yra „tinkamai saugoti ir eksponuoti (a) punkte apibrėžtas kilnojamąsias vertybes“. Kultūros vertybėms taip pat priskiriami ir „paminklų sandraupos centrai“. Tačiau šis terminas, apibrėžtas 1 straipsnio c punkte kaip „centrai kurie susideda iš didelio kiekio kultūros vertybių apibrėžtų (a) ir (b) punktuose“¹¹ yra klaidinantis, kadangi a dalyje kultūros vertybės neapsiriboja vien tik paminklais. Kaip teigia R. O’Keefe, paminklų sandraupos centrai gali būti „nesukaupti“ (contain) nei vieno paminklo, ar jokios kilnojamosios kultūros vertybės, o susidėti tik iš kilnojamųjų kultūros vertybių, kurios yra arba nėra pastatuose, iš esmės skirtuose tinkamai saugoti ir eksponuoti tokias vertybes. Juo labiau, atsižvelgiant į ekspertus ruošiusius UNESCO konvencijos projektą, nėra jokių priežasčių, dėl kurių visi miestai, kuriais visuotinai žavimasi kaip didžiaisiais meno centrais – t.y. Venecija, Briugė ir Toledo negalėtų būti pripažįstami kaip paminklų sandraupos centrai.¹²

Ar vertybės patenka į 1 straipsnio b ir c punktus, priklauso nuo a punkte esančio bendro kultūros vertybių apibrėžimo, kuriame pasakyta, jog kilnojamosios ir nekilnojamosios vertybės, yra tokios vertybės, kurios ypatingai svarbios kiekvienos tautos kultūros paveldui. Šį apibrėžimą galima skaityti dvejopai. Pirma, kad kilnojamosios ir nekilnojamosios vertybės yra ypatingai svarbios *visoms tautomis kartu*. Antra – kilnojamosios ir nekilnojamosios vertybės yra ypatingai svarbios *vienai tautai*. Apibrėžimo dvilypumas įneša nemažai painiavos ir pasidaro neaišku, kokios kultūros vertybės yra saugomos ginkluoto konflikto metu. Pirmuoju atveju, norint, kad kultūros vertybės būtų saugomos ginkluoto konflikto metu, reiktų, kad vienos tautos vertybės būtų pripažįstamos ypatingai svarbiomis visai tarptautinei bendrijai, antruoju atveju užtektų pačiai tautai apsispręsti, kas jos pačios kultūroje yra ypatingai svarbu ir dėl to būtų saugoma ginkluoto konflikto metu. K. J. Partsch kalbėdamas apie kultūros vertybių sąvoką tiek 1954 m. Hagos konvencijos, tiek ir Ženevos papildomų protokolų atžvilgiu, teigė, kad:

„Ši plati parafrazė turi būti aiškinama atsižvelgiant į tai, jog minimi objektai yra *ypatingai svarbūs kiekvienos tautos kultūros paveldui*, o ne tik nacionalinės ar regioninės reikšmės.“¹³

Gal ir būtų galima sutikti su šia nuomone, jeigu kalbėtume tik apie Ženevos papildomuose protokoluose įtvirtintą apsaugą, tačiau apie tai bus kalbama vėliau šioje dalyje. Tuo tarpu kalbant apie 1954 m. Hagos konvenciją su šia nuomone sutikti negalime. Šios konvencijos preambulėje pasakyta,

¹¹ Atsižvelgiant į tai, jog Lietuviškas konvencijos vertimas nėra tikslus, pateikėme pažodinį angliško teksto „centres containing a large amount of cultural property as defined in sub-paragraphs (a) and (b), to be known as “centres containing monuments” vertimą.

¹² O’Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 103.

¹³ The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts / Edited by D. Fleck. Oxford: Oxford University press. 1999. P. 382.

jog susitariančios šalys yra „įsitikinusios, kad tautos kultūros vertybėms daroma žala yra visos žmonijos kultūros paveldui daroma žala, nes kiekvienos tautos kultūra yra neatskiriama pasaulio kultūros dalis“. Kitaip tariant, tauta pati apsisprendžia kas jos nuomone yra kultūros vertybės ir šios kultūros vertybės turi būti pripažįstamos pasaulio kultūros vertybėmis. Tačiau reikia turėti omenyje, kad šis aiškinimas gali būti taikomas tik 1954 m. Hagos konvencijai ir jos protokolams.

Praktinė reikšmė yra ta, kad kiekviena Šalis savo teritorijoje gali nusistatyti ką ji laikys kultūros vertybėmis pagal 1 straipsnyje pateiktą apibrėžimą ir tai, kad šioms vertybėms bus taikoma 1954 m. Hagos konvencija. R. O'Keefe šį teiginį grindžia trimis sąlygomis. Pirmą, konvencijos 6, 16 ir 17 straipsniuose nustatyti būdai, kuriais konvencijos saugomos kultūros vertybės, kad jas būtų lengva atpažinti, pažymimos skiriamuoju simboliu kurį pritvirtina Šalies narės įgaliotiniai, o įgaliojimus Šalis narė suteikia, nes turi teisę nustatyti kaip ji mano esant teisinga, kurioms kultūros vertybėms konvencija taikoma pirmoje vietoje¹⁴. Antra, Šalių pateiktų ataskaitų apie įgyvendinimą analizė rodo, kad tos šalys kurios pateikė informaciją apie kilnojamus ir nekilnojamus daiktus kuriuos jos laiko ypatingai svarbiais savo kultūros paveldui bei kuriems taikoma 1954 m. Hagos konvencija, Šalys nusistatė besivadovaudamos savais kriterijais.¹⁵ Ir trečia, šį teiginį patvirtina *travaux préparatoires* (paruošiamieji darbai).¹⁶

Kaip matome, 1954 m. Hagos konvencijoje yra pateiktas gana išsamus kultūros vertybių terminas ir jo reikšmė, pagal kurį Šalys narės gali nusistatyti joms ypatingai svarbias kultūros vertybes kurioms bus suteikta apsauga ginkluoto konflikto metu. Tačiau tai ne vienintelė tarptautinė sutartis, kurioje vienaip ar kitaip apibrėžiamos kultūros vertybės.

Kitos sutartys yra 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolai¹⁷ ir 1949 m. Ženevos konvencijos II protokolai.¹⁸

Pagal 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolo 53 straipsnį kultūros vertybių ir šventyklų¹⁹ apsauga yra:

¹⁴ Lietuvos Respublikoje ženklinimo tvarka yra nustatyta Kultūros ministro 2007 m. kovo 22 d. įsakymu nr. ĮV-199 „dėl išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes, ženklinimo UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos skiriamuoju simboliu taisyklių patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr. 35-1293) pakeistas Kultūros ministro 2007 m. spalio 31 d. įsakymu Nr. ĮV-651 (Žin., 2007, Nr. 114-4658).

¹⁵ Kultūros vertybes ypatingai svarbias savo kultūros paveldui Lietuva Respublikos Vyriausybės patvirtino 2007 m. vasario 7 d. nutarimu Nr. 193 „dėl išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes sarašų patvirtinimo“ (Žin., 2007, Nr.23-878), kuriame yra įtraukta 19 kultūros paveldo statinių (kai kurie statiniai, pvz. Užutrakio dvaras, yra įtraukti kartu su kitais šiam ansamblui priklausančiais statiniais), 38 kultūros paveldo vietovės ir 12 pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes. Plačiau apie ataskaitų teikimą skaitykite J. Hladik straipsnyje „Ataskaitų sistema pagal 1954 m. konvenciją dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu“ <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JQTD> [žiūrėta 2008 01 20].

¹⁶ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 105.

¹⁷ Žin., 2000, Nr. Nr.63-1909.

¹⁸ Žin., 2000, Nr. Nr.63-1910.

„Nepažeidžiant 1954 m. gegužės 14 d. Hagos konvencijos nuostatų dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluotų konfliktų metu, taip pat kitų atitinkamų tarptautinių dokumentų, draudžiama:

- a) vykdyti kokius nors karo veiksmus, nukreiptus į istorinius paminklus, meno kūrinius ir šventyklas, kurie yra kultūrinis ir dvasinis tautų palikimas;
- b) naudoti tokius objektus kariniams siekiams palaikyti;
- c) paversti tokius objektus represalijų objektais.“

Tuo tarpu pagal 1949 m. Ženevos konvencijos II protokolo 16 straipsnį kultūros vertybių ir šventyklų apsauga yra:

„Nepažeidžiant 1954 m. gegužės 14 d. Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu, draudžiami bet kokie kariniai aktai prieš istorijos paminklus, meno kūrinius ar šventyklas, kurie sudaro kultūrinį ir dvasinį tautų paveldą, taip pat draudžiama juos naudoti kariniais tikslais.“

Šių straipsnių atsiradimą lėmė tai, kad nors ir 1954 m. Hagos konvencija buvo įsigaliojusi, tačiau buvo toli gražu iki visuotinio valstybių dalyvavimo joje, todėl buvo nuspręsta kultūros vertybių apsaugą paminėti ir 1949 m. Ženevos konvencijų protokoluose²⁰. Nuo pat Ženevos diplomatinėje konferencijoje vykusių diskusijų pradžios buvo sutarta, kad nėra jokio reikalo kartoti jau esančių taisyklių šiuo klausimu, o užtenka tik patvirtinti apsaugą ir pagarbą suteikiamą kultūros vertybėms, paminint tai abiejuose protokoluose²¹. Todėl buvo pasirinkta straipsnių formuluotė, pradedant ją žodžiu „nepažeidžiant“²², o tai reiškia, kad protokolai nepakeičia jau galiojančių teisės aktų kuriais nustatoma kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu²³. Vadinasi, jeigu valstybės yra ir 1954 m. Hagos konvencijos (kartu gali būti ir šios konvencijos protokolų Šalimis) ir 1949 m. Ženevos konvencijos I ir/ar II protokolo Šalimis, tokiu atveju bus taikoma 1954 m. Hagos konvencija (kartu ir šios konvencijos protokolai, jeigu valstybės jų Šalys). Tuo tarpu, jeigu valstybė nėra 1954 m. Hagos konvencijos Šalimi, tokiu atveju taikomi 1949 m. Ženevos konvencijos I ir/ar II protokolai.

Kaip kultūros vertybės 1949 m. Ženevos konvencijos protokoluose minimi „istorijos paminklai, meno kūriniai ar šventyklos, kurie sudaro kultūrinį ar²⁴ dvasinį tautų paveldą“. K. J. Partshc

¹⁹ 1949 m. Ženovos konvencijos protokolų autentiškuose tekstuose anglų kalba yra vartojami žodžiai „places of worship“, kurie Lietuviškame vertime pateikiami kaip „bažnyčios“. Mūsų nuomone, geriau būtų vartoti žodį „šventykla“ arba „šventovė“, kurie reiškia kulto ar apeigų vietą. Tuo tarpu terminas „bažnyčia“ yra siejamas tik su vienos religijos – krikščionių (katalikų ar protestantų) – maldos namais, o tai siaurina protokolų autentiškuose tekstuose įtvirtintą straipsnių prasmę.

²⁰ O’Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 209.

²¹ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. P. 641 ir 1467.

²² 1949 m. Ženovos konvencijos protokolų autentiškuose tekstuose anglų kalba yra vartojami žodžiai „without prejudice“, kurie į lietuvių kalbą gali būti verčiamas ne tik „nepažeidžiant“, bet taip pat ir „neapribojant“, kas šiuo konkrečiu atveju geriau atskleistų konvecijos straipsniais norėtą įtvirtinti teisę.

²³ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. P. 641 ir 1467.

²⁴ 1949 m. Ženevos konvencijos protokolų lietuviškuose vertimuose yra vartojami žodžiai „kultūrinis ir dvasinis tautų palikimas“ (I protokolo 53 str.) bei „kultūrinis ir dvasinis tautų paveldas“ (II prokolo 16 str.), tuo tarpu 1949 m. Ženevos

lygina šį apibrėžimą su 1954 m. Hagos konvencijos 1 str. a dalyje apibrėžtomis vertybėmis. Jo nuomone istoriniai paminklai atitinka istorinės arba meninės vertės pastatų ansamblius; meno kūriniai – meninės, istorinės ar archeologinės reikšmės rankraščius, knygas ir kitus objektus; abejotina tik prie ko priskirti archyvinis dokumentus arba meno vertybių reprodukcijų kolekcijas.²⁵ Šis skirstymas nėra labai reikšmingas, kadangi nors ir 1949 m. Ženevos konvencijos protokolų ir 1954 m. Hagos konvencijų terminologija skiriasi, tačiau iš esmės kalbama apie tas pačias kultūros vertybes.

Kaip įtvirtinta Hagos konvencijoje, vertybės turi būti „ypatingai svarbios kiekvienos tautos kultūros paveldui“, t.y. šiame išsireiškime nėra minimas priskirtinumas „dvasiniam tautų paveldui“. Tačiau kaip teigiama 1949 m. Ženevos konvencijos protokolų komentare, nepanašu kad šie išsireiškimai turėtų skirtingą prasmę, nebent tai, jog priskirtinumas dvasiškumai daro šį išsireiškimą šiek tiek tikslesnį.²⁶ Šią komentare pateiktą mintį taip pat pacitavo bei jai pritarė ir TBJT savo bylose.²⁷

Kaip jau aptarėme anksčiau, pagal 1954 m. Hagos konvenciją, kas yra kultūros vertybės „ypatingai svarbios kiekvienos tautos kultūros paveldui“ nustato pati Valstybė sudarydama tų vertybių sąrašus bei jas ženklindama. Tai padarėme išnagrinėję dvejopą termino „kiekviena tauta“ reikšmę, atsižvelgdami į konvencijos praktiką ją taikant ir preambulę. 1949 m. Ženevos konvencijos protokoluose taip pat yra šis terminas ir jo prasmę išaiškinti sunkiau nei Hagos konvencijos, kadangi apart 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 53 straipsnio ir II protokolo 16 straipsnio apie kultūros vertybes daugiau nekalbama. Daugelis autorių²⁸ teigia, kad „kultūrinis ir dvasinis tautų palikimas“ tai tokie objektai, kurių svarba peržengia nacionalines sienas ir kurie yra unikalūs atsižvelgiant į visų tautų istoriją ir kultūrą. Su šia nuomone nesutinka R. O’Keefe ir teigia, kad apart žodžių skirtumo, Ženevos konvencijos protokoluose kultūros vertybės turi tokią pat reikšmę kaip ir įtvirtinta Hagos konvencijoje, t.y. Valstybės kultūrinį (ar dvasinį) paveldą sudaro kilnojamos ir nekilnojamos vertybės, kurias apsibrėžia ji pati.²⁹

Nenorėtume pritarti nei vienai, nei kitai nuomonei. Visu pirma dėl to, kad skirtingai nei 1954 m. Hagos konvencijoje, 1949 m. Ženevos konvencijų protokoluose nėra aiškiai pasakyta ką reiškia „tautų paveldas“. Antra, TRKK parengtuose pirminiuose straipsnių projektuose buvo vartojamas terminas „šalies (country) paveldas“, tačiau po diskusijų buvo sutarta dėl žodžio „šalies“ pakeitimo į

konvencijos I ir II protokolų autentiškuose tekstuose anglų kalba yra vartojami žodžiai „cultural or spiritual heritage of peoples“. Todėl manome, kad lietuviškame tekste vartojamas jungtukas „ir“ turėtų būti pakeistas į jungtuką „ar“.

²⁵ The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts / Edited by D. Fleck. Oxford: Oxford University press. 1999. P. 382.

²⁶ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. P. 1469.

²⁷ Case No. IT-95-14/2-A. Prosecutor v. Dario Kordić and Mario Čerkez. Judgement of 17 December 2004. P. 27 bei Case No. IT-01-42-T. Prosecutor v. Pavle Srugar. Judgement of 31 January 2005. p. 133.

²⁸ Tokių kaip S. Junod, K. J. Partsch, ir kitų.

²⁹ O’Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 213-214.

„tautos“, o Diplomatiniėje konferencijoje dalyvavusių šalių nuomonės dėl termino prasmės išsiskyrė³⁰. Trečia, 1949 Ženevos konvencijos protokolų straipsnių užtikrinančių kultūros vertybių apsaugą pažeidimas turės būti įrodinėjamas atskiriant juos nuo civilių objektų, kadangi skirtingai nei 1954 m. Hagos konvencijoje, nėra nustatyta skiriamųjų ženklų, kuriais būtų sutarta ženklinti kultūros vertybes. Todėl manome, kad vienareikšmiškai vienaip ar kitaip teigti nebūtu tikslu ir reiktų palaukti, kol praktika nustatys šio termino prasmę.

Apibendrinant kultūros vertybių sąvokos analizę, galima pasakyti, kad kultūros vertybės – tai kilnojami arba nekilnojami daiktai, prieš kuriuos draudžiama karinio konflikto metu vykdyti kokius nors karo veiksmus ir kurie dėl savo kultūrinės vertės yra atskiriami nuo civilių objektų. Pagal 1954 m. Hagos konvenciją kokios kultūros vertybės yra apsaugotos, sprendžia valstybė savo teritorijos ribose. Pagal 1949 m. Ženevos konvencijos I ir II protokolus tikrai apsaugotos yra tos vertybės, kurios priklauso visos žmonijos palikimui, tačiau kaip teigia Wengner, abejonės atveju, visų pirma turi būti atsižvelgiama į tai, kokią vertę ir pagarbą kultūros vertybei teikia tauta kurios vertybė ji yra.³¹

1.2. GINKLUOTAS KONFLIKTAS

Šiame darbe taip pat labai svarbu apibrėžti ginkluotą konfliktą, nes nuo ginkluoto konflikto pobūdžio priklauso, kokia apsauga bus taikoma kultūros vertybėms. Todėl šiame skyriuje bus nagrinėjami įvairių mokslininkų darbai, teismų sprendimai bei tarptautinės sutartys siekiant atskirti ir apibrėžti tarptautinį ir netarptautinį ginkluotą konfliktą. Taip pat vadovaujantis tokio pat tipo šaltiniais bus nagrinėjama ir okupacija, kadangi jos metu yra taikoma skirtinga kultūros vertybių apsauga nei ginkluoto konflikto metu.

1.2.1. Tarptautinis ginkluotas konfliktas

Klasikiniu tarptautinės teisės laikotarpiu ginkluotu konfliktu buvo laikomas tik toks konfliktas, kuris kildavo tarp valstybių ir tuomet buvo taikoma tarptautinė teisė. Tuo tarpu ginkluoti konfliktai kylantys valstybių viduje, įskaitant ir imperijos valdžios konfliktus su kolonijinėmis teritorijomis,

³⁰ Editors Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. P. 645.

³¹ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. P. 646.

tradiciškai patekdavo į valstybės vidaus jurisdikciją, o tarptautinė teisė nebuvo taikoma.³² Tačiau toks požiūris pastaraisiais dešimtmečiais pakito.

TBJT spėsdamas jurisdikcijos klausimą, apibrėžė ginkluoto konflikto sąvoką. Jis teigė, kad:

„Tarptautinė humanitarinė teisė yra taikoma tiek tarptautiniam, tiek ir netarptautinam ginkluotam konfliktui. Kaip teisingai pažymi apeliantas, norint pažeisti šią teisę, turi vykti ginkluotas konfliktas. O „ginkluoto konflikto“ apibrėžimas priklauso nuo to, ar karo veiksmai yra tarptautiniai ar vidiniai, bet priešingai nei sieja apeliantas, laikinumas ir geografinė apimtis vidiniame ir tarptautiniame ginkluotame konflikte nepriklauso nuo karo veiksmų laiko ir vietos [...]”³³

[...] todėl mes manome, kad ginkluotas konfliktas vyksta, kai panaudojamos ginkluotosios pajėgos tarp valstybių; arba ilgai trunkanti ginkluota prievarta tarp valstybės (vyriausybės) ir organizuotų ginkluotų pajėgų; arba tarp tokių grupių valstybės viduje. Tarptautinė humanitarinė teisė taikoma nuo tokio konflikto pradžios ir tęsiasi po karinių veiksmų nutraukimo kol bendras taikos susitarimas pasiekiamas; arba, vidinio konflikto atveju, pasiekiamas taikus susitarimas. Iki šio momento, tarptautinės teisės taikymas tęsiasi visoje kariaujančių valstybių teritorijoje; arba vidinio konflikto atveju, visoje teritorijoje kurią kontroliuoja šalis, nesvarbu mūšiai konkrečiu metu vyksta ar ne.“³⁴

Kaip ir pažymi TBJT, ginkluoto konflikto apibrėžimas priklauso nuo to, ar jis yra tarptautinis, ar vidinis. Šioje dalyje kalbėsime tik apie tarptautinį ginkluotą konfliktą bei ginkluotą konfliktą kuris yra prilyginamas tarptautiniam.

Tarptautinio ginkluoto konflikto apibrėžimą galime rasti TRKK komentaruose komentuojant bendrą visoms 1949 m. Ženevos konvencijoms antrą straipsnį³⁵. Jame pasakyta, kad bet koks nesutarimas kylantis tarp dviejų valstybių ir lemiantis ginkluotojų pajėgų įsikišimą, pagal Ženevos konvencijas yra laikomas ginkluotu konfliktu³⁶. Autoritetingas tarptautinės humanitarinės teisės specialistas C. Greenwood teigia, kad humanitariniu požiūriu, tokia traktuotė yra teisinga. Kita vertus, valstybių praktika yra daugiaprasmė ir visiškai neaišku kaip daugelis valstybių traktuotų pavienius

³² Plačiau apie šį laikotarpį skaitykite Green. L. C. The contemporary law of armed conflict. Second edition. Manchester: Manchester University press. 2000. P. 54-55.

³³ Prosecutor v. Duško Tadić a/k/a “DULE”. Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction. Decision of 2 October 1995. Para. 67.

³⁴ Ibid., par. 70.

³⁵ 1949 m. Ženevos konvencijų 2 straipsnis:

„Konvencijos taikymas

Be nuostatų, kurių privaloma laikytis taikos metu, ši Konvencija taikoma ir visais atvejais, kai skelbiamas karas ar kyla koks nors ginkluotas konfliktas dviejų ar kelių aukštųjų susitariančiųjų šalių, net jei viena iš dalyvaujančių šalių karo nepripažįsta.

Konvencija taip pat taikoma visais atvejais, kai okupuojama visa aukštosios susitariančiosios šalies teritorija arba jos dalis, net jeigu okupacijai nesipriešinama ginklu.

Jei viena iš konflikte dalyvaujančių valstybių nėra šios Konvencijos dalyvė, kitos valstybės dalyvės turi reguliuoti tarpusavio santykius laikydamosi Konvencijos reikalavimų.

Be to, savo santykius su minėta valstybe jos turi grįsti Konvencija, jei ta valstybė pripažįsta ir taiko jos nuostatas.“

³⁶ Pictet J. S. Commentary of I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva International Committee of the Red Cross. 1995. P 32..

incidentus ar apsikeitimus šūviais, tačiau rimtos pasekmės, kaip ginkluotas konfliktas sukelia pilno Ženevos konvencijų paketo veikimą³⁷. Taip pat neaišku kaip reiktų traktuoti vienos valstybės rėmimą tam tikros grupės, kovojančios kitoje valstybėje. Į šį klausimą yra atsakyta 1986 m. Tarptautinio teisingumo teismo (toliau tekste – TTT) byloje Nikaragva v. Jungtinės Amerikos Valstijos.

TTT šioje byloje teigė, kad JAV dalyvavimas, net jeigu dalyvavimas yra vyraujantis ar lementis finansuojant, organizuojant, treniruojant, teikiant ir aprūpinant, parenkant jiems karinius ar sukarintus taikinius bei planavimas visos operacijos, yra nepakankamas įrodymas priskiriant „Contras“ kovotojų įvykdytus karinius ar sukarintus veiksmus kaip JAV veiksmus. Visos paminėtos dalyvavimo formos ir netgi grupės (force) labai stiprus (high degree) priklausimas nuo JAV bendros kontrolės, pats savaime, be papildomų įrodymų nereiškia, kad JAV tiesiogiai įvykdė ar privertė padaryti veiksmus neatitinkančius žmogaus teisių ir humanitarinės teisės.³⁸

Ši teorijoje vadinamą Nikaragvos testą, dėl humanitarinių sumetimų supaprastino TBJT 1995 m. Tadžičiaus byloje. Teismas manė, kad netarptautinis ginkluotas konfliktas gali tapti tarptautiniu (arba, priklausomai nuo aplinkybių, būti tarptautiniu šalia vidinio ginkluoto konflikto) jeigu: i) kita valstybė įsikiša į tokį konfliktą su savo karinėmis pajėgomis (troops), arba ii) jeigu vidiniame ginkluotame konflikte dalis dalyvių atstovauja tai kitai valstybei³⁹. Taip pat teismas nustatė, kad priskirti karinės ar sukarintos grupės veiksmus valstybei, užtenka įrodyti kad ta valstybė vykdydė bendrą kontrolę tai grupei, ne tik aprūpinant ir finansuojant, bet taip pat ir koordinuojant ar padedant bendrai planuoti jos karinius veiksmus⁴⁰. Todėl, jeigu įrodoma karinės ar sukarintos grupės bendra kontrolė ginkluotas konfliktas laikomas tarptautiniu⁴¹.

Tačiau 2007 m. TTT genocido byloje Bosnija ir Hercegovina v. Serbija ir Juodkalnija nepritarė tokiam TBJT sprendimui, jog nustačius bendrą kontrolę grupei, grupės veiksmus reikia priskirti valstybei. TTT taip pat teigė, kad TBJT jurisdikcija yra kriminalinė ir apima vien tik asmenis (persons), todėl jis neturi galios spręsti klausimus susijusius su valstybių atsakomybe.⁴² Todėl ir toliau reiktų vadovautis Nikaragvos testu, jeigu norima, kad atsakomybė už tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus būtų pripažinta valstybei.

Tuo tarpu valstybės, kurios yra ir 1949 m. Ženevos I protokolo šalys ginkluotu konfliktu taip pat laiko ir tautų kovą su kolonijine valdžia, svetimšalių okupacija ir rasistiniais režimais, kad galėtų naudotis apsisprendimo teise, kurią užtikrina Jungtinių Tautų Įstatai ir Tarptautinės teisės principų deklaracija dėl taikių santykių ir valstybių bendradarbiavimo pagal Jungtinių Tautų Įstatus. Tačiau

³⁷ International Law. Second edition / Edited by M. D. Evans. Oxford : Oxford university press. 2006. P. 786.

³⁸ Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua. Nicaragua v. United States of America. International Court of Justice. Judgment of 27 June 1986.. Para. 115.

³⁹ Case No. IT-94-I-A. Prosecutor v. Duško Tadić. Judgement of 15 July 1999. P. 35.

⁴⁰ Ibid. p. 59.

⁴¹ Ibid. p. 72.

⁴² Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro. International Court of Justice. Judgment of 26 February 2007. Para. 403.

Greenwood teigė, kad ši protokolo 1 straipsnio 4 dalis niekada nebuvo taikoma ir praktinis efektas yra mažas, kadangi kolonijinių situacijų šiuo metu yra tik keletas, o kitos valstybės, kurioms buvo ketinama taikyti šį straipsnį, tokios kaip Pietų Afrika nebevykdo apartheido, Izraelis taip ir netapo šio protokolo šalimis ir nėra saistomas šio straipsnio. Ratifikuojant protokolą Jungtinė Karalystė pateikė rezervaciją pagal kurią šis straipsnis nebus taikomas veiksams priskirtiems terorizmui Šiaurės Airijoje.⁴³

Taigi, tarptautiniu ginkluotu konfliktu turėtume laikyti ginkluotą konfliktą tarp dviejų valstybių arba ginkluotą konfliktą valstybėje, kurios vieną iš konfliktuojančių pusių remia kita valstybė taip pat atlikdama tos konfliktuojančios pusės efektyvią kontrolę (Nikaragvos testas).

1.2.2. Okupacija

Okupacija (lot. occupatio - užėmimas) tarptautinėje teisėje paprastai suprantama dvejopai. Pirma, ji gali būti suvokiama kaip teritorijos, kuri niekam nepriklauso (terra nullius), įgijimas.⁴⁴ Teritorija (terra nullius) galėjo apskritai niekada niekam nepriklausyti arba ją galėjo apleisti buvęs suverenas. Pažymėtina, kad toks teritorijos įgijimo būdas šiuolaikiniame pasaulyje yra ganėtinai retas. Antra, okupacijos sąvoka gali būti vartojama karinės okupacijos prasme. Būtent šia prasme okupacijos sąvoka šiame darbe ir vartojama.

TTT konsultacinėje išvadoje dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje, patvirtino 1907 m. Hagos taisyklių nuostatą apibrėžiančią okupaciją kaip atspindinčią tarptautinę paprotinę teisę.⁴⁵ Joje teigiama, kad teritorija laikoma okupuota kai ją faktiškai kontroliuoja priešininko armija. Okupacija apima tą teritoriją kur tokia kontrolė yra nustatyta ir gali būti vykdoma.

Taigi, tarptautinė humanitarinė teisė laikosi labai praktiško požiūrio apibrėždama okupaciją. Okupacija paprastai suprantama kaip tam tikros teritorijos ir gyventojų faktinė kontrolė, kurią paprastai vykdo užsienio ginkluotosios pajėgos. Pagrindinis okupacijos kriterijus – realios valdžios įvedimas, t.y. teritorija laikoma okupuota, jei iš tikrųjų yra pavaldi priešininko kariuomenei.

1.2.3. Netarptautinis ginkluotas konfliktas

Kaip jau minėjome, ilgą laiką netarptautiniai ginkluoti konfliktai buvo reguliuojami tik nacionalinės teisės. Tačiau šis požiūris pakito ir dabar yra pripažįstama, kad jeigu kilo netarptautinis

⁴³ International Law. Second edition / Edited by M. D. Evans. Oxford : Oxford university press. 2006. P. 787.

⁴⁴ Plačiau žr. Shaw Malcolm N. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 324.

⁴⁵ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. International Court of Justice. Advisory Opinion of 9 July 2004. P. 172.

ginkluotas konfliktas, jo metu yra taikomas bendras visoms 1949 m. Ženevos konvencijoms 3 straipsnis „netarptautinis konfliktas“, kuriame pasakyta:

„Jeigu kyla netarptautinis ginkluotas konfliktas vienos iš aukštųjų susitariančiųjų šalių teritorijoje, kiekviena konflikto šalis privalo laikytis bent jau šių nuostatų:

1. Su asmenimis, aktyviai nedalyvaujančiais karo veiksmuose, įskaitant ir ginkluotųjų pajėgų narius, sudėjusius ginklus, taip pat išėjusius iš rikiuotės dėl ligos, sužeidimo, sulaikymo ar kitų priežasčių, visada turi būti elgiamasi humaniškai, nepaisant jų rasės, spalvos, religijos ar tikėjimo, lyties, kilmės, turto ar kitų panašių skirtumų.

Todėl visada ir visur prieš išvardytus asmenis draudžiami šie veiksmai:

a) kėsintis į gyvybę ir vartoti smurtą prieš asmenį, ypač įvairiais būdais žudyti, lošinti, žiauriai elgtis ir kankinti;

b) imti įkaitus;

c) žėisti asmens orumą ypač niekinančiu ar žeminančiu elgesiu;

d) priimti nuosprendžius ir vykdyti bausmes, jei nuosprendžio nepriėmė prieš tai įvykęs teisėtas teismas, suteikiant visas teises garantijas, kurias visos civilizuotos tautos pripažįsta ir mano esant būtinas.

2. Būtina surinkti visus sužeistuosius ir ligonius bei jais pasirūpinti.

Nešališka humanitarinė organizacija, pavyzdžiui, TRKK gali pasiūlyti konflikto šalims savo paslaugas.

Savo ruožtu konflikto šalys, priimdamos specialius susitarimus, privalo stengtis įgyvendinti visas ar bent dalį toliau pateikiamų šios Konvencijos nuostatų.

Minėtų nuostatų taikymas nedarys įtakos juridiniam konflikto šalių statusui.“

Tačiau nei šiame nei kituose konvencijų straipsniuose tarptautinis ginkluotas konfliktas nėra apibrėžtas. Kaip teigiama 1949 m. Ženevos konvencijų komentaruose, terminas „netarptautinis konfliktas“⁴⁶ diplomatinės konferencijos metu buvo vienas iš esminių diskusijų objektų prie kurio konferencijos dalyviai vis grįždavo ir grįždavo. Šis terminas buvo toks platus, toks neapibrėžtas, kad daugelis delegacijų baiminosi, kad jis gali apimti ir veiksmus, tokius kaip anarchija, maištas, ar netgi paprasčiausias banditizmas, kuriuos grupės įvykdė ginklais. Taigi, buvo prieita bendros nuomonės, kad norint apibrėžti ginkluotą konfliktą, jį reikia atskirti nuo valstybėje kylančių, vidinių neramumų banditizmo ar neorganizuoto ir trumpalaikio maišto.⁴⁷

1949 m. Ženevos konvencijų 3 straipsnis buvo išplėtotas šių konvencijų II protokole, kuris ir yra skirtas netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugai. Tačiau skirtingai, negu konvencijos 3

⁴⁶ Angliškame tekste „armed conflict not of an international character“.

⁴⁷ Plačiau apie netarptautinio ginkluoto konflikto atskyrimą nuo vidinių neramumų skaitykite: Pictet J. S. Commentary of I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva International Committee of the Red Cross. 1995. P 49-50.

straipsnis, kuris yra taikomas visiems ginkluotiems konfliktams, II protokolo 1 straipsnis 1 dalis nustatyto taikymą netarptautiniams ginkluotiems konfliktams, kurie:

„...vyksta kokios nors aukštosios susitariančios šalies teritorijoje tarp jos ginkluotojų pajėgų ir grupių, šios, paklusdamos atsakingai vadovybei, vykdo tokią jos teritorijos dalies kontrolę, kuri leidžia joms įgyvendinti nenutrūkstamus ir suderintus karo veiksmus...“.

Taip pat, šio straipsnio antroje dalyje nustatyta, kad netarptautiniais ginkluotais konfliktais nelaikomi vidiniai neramumai ir įtampos situacijos.⁴⁸

Taigi, galime daryti išvadą, kad netarptautinis ginkluotas konfliktas, tai konfliktas kuris pagal savo pobūdį negali būti priskirtas tarptautiniam ginkluotam konfliktui ir kuris nėra vidinis neramumas, bei kuriam visuomet taikoma 1949 m. Ženevos konvencijų 3 straipsnis, o jeigu valstybė yra šių konvencijų II protokolo šalis – ir II protokolą.

⁴⁸ Plačiau apie 1949 m. Ženevos konvencijos II protokolo pateiktą terminą „netarptautinis ginkluotas konfliktas“ skaitykite: Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. P. 1319-1320 ir 1347-1356.

2. SUTARTYS REGULIUOJANČIOS KULTŪROS VERTYBIŲ APSAUGĄ GINKLUOTO KONFLIKTO METU

Tarptautinėje teisėje pagrindiniai teisės šaltiniai, reguliuojantys kultūros vertybių apsaugą ginkluoto konflikto metu yra sutartys ir tarptautinis paprotys. Todėl šioje darbo dalyje bus aptartos pagrindinės tarptautinės sutartys, reguliuojančios kultūros vertybių apsaugą, šių sutarčių taikymo sritis, kokia apsauga nustatyta kultūros vertybėms, atsakomybė kylanti už sutarčių pažeidimus. Taip pat atskirai neišskiriant, bus aptariami teismų sprendimai, kuriuose buvo nagrinėjami klausimai susiję su kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu, kiek jie liečia konkrečios sutarties aiškinimą.

2.1. 1954 m. HAGOS KONVENCIJA

2.1.1. Konvencija

1954 m. Hagos konvencija įsigaliojo 1956 m. rugpjūčio 7 dieną. Darbo rašymo metu šios sutarties šalimis yra tapusios 121 valstybė⁴⁹, tačiau tarp jų nėra tokių valstybių kaip Jungtinės Amerikos Valstijos bei Jungtinė Karalystė, kurios buvo pagrindinės iniciatorės vienos iš didžiausios XXI amžiuje vykusios karinės operacijos – Irako okupacijos.

Taikymo sritis

1954 m. Hagos konvencijos ir I protokolo taikymo sritis yra siejama su dvejais dalykais – kultūros vertybėmis, kurioms taikoma konvencija ir ginkluotu konfliktu, nuo kurio priklauso kokios konvencijos nuostatos bus taikomos.

Kas laikoma kultūros vertybėmis yra apibrėžta konvencijos 1 straipsnyje ir šioms vertybėms konvencija suteikia apsaugą ginkluoto konflikto metu⁵⁰. Konvencijoje yra išskirta trejopa kultūros vertybių apsauga – tai bendroji, specialioji bei apsauga suteikiama jas gabenant. Kiekviena iš apsaugos rūšių bus aptariama vėliau šiame darbe.

⁴⁹ 1954 m. Hagos konvencijos valstybių sąrašas http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35744&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [žiūrėta 2008 03 05].

⁵⁰ Kas yra kultūros vertybės pagal 1954 m. Hagos konvenciją žiūrėkite skyriuje „Sąvokos“.

Konvencijos taikymo sritis, kaip jau minėjome, taip pat priklauso nuo ginkluoto konflikto kurie yra aptariami konvencijos VI skyriuje. Šio skyriaus 18 straipsnis⁵¹ yra toks pat kaip ir 1949 m. Ženevos konvencijų bendras 2 straipsnis, kuriame kalbama apie tarptautinį ginkluotą konfliktą bei okupaciją. Tuo tarpu 1954 m. Hagos konvencijos 19 straipsnyje⁵², kalbama apie netarptautinį ginkluotą konfliktą⁵³. Šioje konvencijoje nėra kalbama apie kariavimo vietą, t.y. ar karo veiksmai vyksta ant žemės, ore ar jūroje, todėl manome, kad kultūros vertybių apsauga taikoma visai trimis atvejais. Taip pat norėtume pažymėti, kad kai kurie konvencijos straipsniai yra taikomi ir taikos metu, kuomet valstybė imasi tam tikrų priemonių, kad būtų apsaugotos kultūros vertybės, jeigu kultū ginkluotas konfliktas.

Bendroji apsauga

1954 m. Hagos konvencijos I skyrius, skirtingai nei mūsų dalies pavadinimas, vadinasi „Kultūros vertybių apsaugos bendrosios nuostatos“. Tiesa pasakius, visoje konvencijoje nėra nė karto pavartota „bendroji apsauga“, tačiau šią apsaugą galime taip vadinti todėl, kad ją lengviau būtų atskirti nuo „specialiosios apsaugos“.

Bendroji kultūros vertybių apsauga susideda iš dviejų dalykų – vertybių saugos užtikrinimo taikos metu ir pagarba tokioms vertybėms tiek taikos, tiek ginkluoto konflikto metu.⁵⁴

Konvencijos 3 straipsnyje pasakyta, kad kiekviena valstybė, šios konvencijos dalyvė, taikos metu pati pasirenka priemones, kuriomis išsipareigoja „pasirengti užtikrinti savo teritorijoje ir kitų aukštųjų susitariančių šalių teritorijose esančių kultūros vertybių apsaugą nuo galimų ginkluoto

⁵¹ 18 straipsnis. Konvencijos taikymas

1. Šios Konvencijos nuostatos, išskyrus tas nuostatas, kurios taikomos taikos metu, yra taikomos paskelbus karą arba kitokio ginkluoto konflikto tarp dviejų ar daugiau aukštųjų susitariančių šalių atveju, net jeigu viena ar daugiau iš tų šalių karinės padėties nepripažįsta.
2. Konvencija taip pat taikoma visais aukštosios susitariančios šalies teritorijos visiškos ar dalinės okupacijos atvejais, net jeigu okupuotoje šalyje nėra jokio ginkluoto pasipriešinimo judėjimo.
3. Jeigu viena iš konflikto šalių nėra prisijungusi prie šios Konvencijos, prie šios Konvencijos prisijungusių kitų konflikto šalių tarpusavio santykius vis tiek reglamentuoja ši Konvencija. Ši Konvencija reglamentuoja ir tų šalių santykius su neprisijungusiaja šalimi, jeigu pastaroji pareiškia priimanči Konvencijos nuostatas ir jų laikosi.

⁵² 19 straipsnis. Netarptautiniai konfliktai

1. Aukštosios susitariančios šalies teritorijoje iškilus netarptautiniam ginkluotam konfliktui, konflikto pusės privalo taikyti bent su kultūros vertybėmis susijusias šios Konvencijos nuostatas.
2. Konflikto pusės, sudarydamos specialias sutartis, stengiasi įgyvendinti ir visas kitas šios Konvencijos nuostatas arba bent kai kurias iš jų.
3. Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO) konflikto šalims gali pasiūlyti savo paslaugas.
4. Ankstesnių šio straipsnio nuostatų vykdymas nekeičia konflikto šalių teisinio statuso.

⁵³ Lietuviškame 1954 m. Hagos konvencijos tekste yra vartojama „Netarptautinio konflikto“ sąvoka. Manome, kad geriau būtų vartoti „netarptautinio konflikto“ sąvoką. Taip pat to paties straipsnio 1 dalyje yra padaryta labai didelė vertimo klaida, todėl pateikiame pažodinį šio straipsnio vertimą iš anglų klabos: „Netarptautinio ginkluoto konflikto metu, vykstančio vienoje iš Aukštųjų susitariančių šalių, kiekviena konflikto šalis yra įpareigota taikyti bent tas nuostatas, kurios skirtos gerbti kultūros vertybes“.

⁵⁴ 2 straipsnis. Kultūros vertybių apsauga

Šioje Konvencijoje kultūros vertybių apsauga yra tokių vertybių saugos užtikrinimas ir pagarba joms.

konflikto padarinių“. Ši formuluo­­tė palieka valstybei pilną teisę tiek nusistatyti taisykles, pagal kurias bus apsaugomos kultūros vertybės, tiek ir koki finansavimą jos gali ir nori skirti šių vertybių apsaugai. Tiesa, valstybė visuomet gali kreiptis į UNESCO, prašydama techninės pagalbos.⁵⁵

Lietuvoje už kultūros vertybių saugos užtikrinimą taikos metu labiausiai atsakingos Kultūros bei Krašto apsaugos ministerijos. Lietuvoje, siekiant taikos metu užtikrinti kultūros vertybių apsaugą buvo parengtos instrukcijos, kuriomis vadovaujantis ginkluotosios pajėgos ginkluotų konfliktų metu atliktų nekilnojamojo kultūros paveldo objektų išsaugojimo darbus; parengtos kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių muziejuose, bibliotekose, archyvuose ir kulto pastatuose, apsaugos ir evakavimo instrukcijos; buvo papildytos naujos ir atnaujinamos topografinių žemėlapių duomenų bazės duomenimis apie išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų sąrašė esančių objektų padėti ir pavaizduoti šie objektai krašto apsaugos sistemos tikslams leidžiamuose naujuose žemėlapiuose; papildyti sutartiniai ženklai nauju ženklu – UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijoje numatytu skiriamuoju simboliu; parengti tranzitinio, karinio ir pramoninio transporto su pavojingais krovniais vykimo aplenkiant išskirtinę kultūrinę vertę turinčius nekilnojamojo kultūros paveldo objektų sąrašė esančius objektus maršrutus. Taip pat ketinama iki 2010 m. įrengti į išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų sąrašą įtrauktuose muziejuose, bibliotekose ir archyvuose specialias patalpas, kurios būtų skirtos į išskirtinę etninę, istorinę, estetinę ar mokslinę vertę turinčių kilnojamųjų kultūros vertybių sąrašus įtrauktoms kultūros vertybėms saugoti ginkluoto konflikto metu.⁵⁶

Lietuvos pasirinkti būdai nėra unikalūs. Daugelis valstybių taikos metu renkasi panašias priemones siekiant apsaugoti kultūros vertybes ginkluoto konflikto metu.⁵⁷

Be jau paminėtų veiksmų atliekamų taikos metu, valstybės taip pat dar ženkлина kultūros vertybes, kad jas būtų lengviau atpažinti.⁵⁸ Visos valstybės pagal konvencijos 16 straipsnio 1 dalį yra įpareigosotos naudoti vienodą simbolį, kurio forma yra smailiu žemyn nukreiptas baltai mėlynas skydas.⁵⁹ Išskyrus formą, konvencija nereguliuoja simbolio dydžio⁶⁰, todėl kiekviena valstybė

⁵⁵ **23 straipsnis. UNESCO pagalba**

1. Aukštosios susitariančios šalys gali kreiptis į Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją, prašydamos techninės pagalbos kultūros vertybėms saugoti arba su šio Konvencijos arba jos vykdymo taisyklių taikymu susijusioms problemoms spręsti. Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija tokią pagalbą suteikia, kiek leidžia jos programa ir lėšos.

⁵⁶ 2006 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 845 „Dėl kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų ir kitų ekstremalių situacijų atvejais programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ (Žin. 2006, Nr.95-3732).

⁵⁷ Plačiau skaitykite The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Some observations on the implementation at the national level. http://portal.unesco.org/culture/en/files/29573/11363878685228_Jan_Hladik_eng.pdf/228_Jan_Hladik_eng.pdf [žiūrėta 2008 01 20].

⁵⁸ **6 straipsnis. Kultūros vertybių žymėjimas**

Pagal 16 straipsnio nuostatas kultūros vertybės gali būti pažymėtos skiriamuoju simboliu, kad jas lengviau būtų atpažinti.

⁵⁹ **16 straipsnis. Konvencijos simbolis**

nusistato savas taisykles, kokio dydžio tas simbolis turėtų būti.⁶¹ Simboliu gali būti žymimos tiek nekilnojamos, tiek kilnojamos kultūros vertybės. Taip pat, konvencijos straipsnis, kuriuo nustatomas simbolio vartojimas, suformuluotas taip, kad paliekama teisė pačiai valstybei nuspręsti, ar jai žymėti vertybes, ar ne. Tačiau jeigu valstybė nusprendžia žymėti vertybes simboliu, tai gali daryti tik jos įgaliojoti asmenys.⁶²

Dar vienas dalykas, kurį atlieka valstybės taikos metu, tačiau kuris yra mūsų nuomone vienas iš svarbiausių norint išvengti kultūros vertybių naikinimo – ginkluotojų pajėgų narių pagarbos ugdymas visų tautų kultūrai ir kultūros vertybėms. Lietuvoje buvo suorganizuoti asmenų, dirbančių kultūros paveldo srityje, specialiųjų tarnybų pareigūnų, ginkluotųjų pajėgų atstovų, švietimo sistemos ir kitų institucijų darbuotojų mokymo saugoti kultūros paveldą ginkluotų konfliktų ir kitų ekstremalių situacijų atvejais kursai.⁶³

Kaip matome, konvencijos nuostatos iš valstybių taikos metu reikalauja tam tikrų veiksmų. Tačiau reiktų pastebėti, kad nors konvencijos straipsnis ir suformuluotas taip, jog kultūros vertybių saugos reikalauja taikos metu, šis straipsnis nedraudžia imtis įvairių priemonių ir prasidėjus ginkluotam konfliktui.⁶⁴ Juo labiau, konvencijos 4 straipsnio 5 dalis įtvirtina kultūros vertybių apsaugą net tada, kai valstybė, konvencijos šalis netaikė saugos užtikrinimo priemonių.⁶⁵

Bendrosios kultūros vertybių apsaugos antrasis komponentas – pagarba kultūros vertybėms, kuris yra įtvirtintas konvencijos 4 straipsnyje. Kaip teigia R. O’Keefe, pagal šį straipsnį, „pagarba“ turi keturias reikšmes: susilaikymą nuo kultūros vertybių, jų aplinkos arba vertybėms saugoti skirtų prietaisų naudojimo kitiems tikslams, dėl ko tos vertybės ginkluoto konflikto metu galėtų būti sunaikintos ar apgadintos; nesiimti jokių karinių veiksmų⁶⁶ prieš kultūros vertybes; uždrausti, užkirsti kelią arba prareikš nutraukti bet kokios formos kultūros vertybių vagystes, grobstymus, pasisavinimą

1. Konvencijos skiriamasis simbolis yra smaigaliu žemyn nukreipto baltai mėlyno skydo formos (skydas yra sudarytas iš ryškiai mėlynos spalvos kvadrato, kurio vienas kampas yra skydo smaigalys, ant kurio yra ryškiai mėlynos spalvos trikampis, o abiejose mėlynų figūrų pusėse esančius plotus užpildo baltos spalvos trikampiai).

⁶⁰ Plačiau skaitykite: Marking of cultural property with the distinctive emblem of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/634J5M/\\$File/irrc_854_Hladik.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/634J5M/$File/irrc_854_Hladik.pdf) [žiūrėta 2008 02 10].

⁶¹ Pagal Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2007 m. spalio 31 d. įsakymą Nr. ĮV-651, Lietuvoje kultūros vertybės, kurioms suteikiama apsauga ginkluoto konflikto metu, žymimos simboliu, kurio aukštis – 0,3 metro, plotis – 0,196 metro.

⁶² Lietuvoje tokia teisė turi Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos.

⁶³ 2006 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 845 „Dėl kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų ir kitų ekstremalių situacijų atvejais programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ (Žin. 2006, Nr.95-3732).

⁶⁴ Kroatijos vyriausybė ėmėsi neatidėliotinių veiksmų siekiant įgyvendinti konvencijos 3 straipsnį, po to, kai prasidėjo konfliktas su Jugoslavija. O 1991 m., kai po artilerijos atakos buvo apgriauta Erduto miesto viduramžių pilis, Kroatijos valdžia išsiuntė Federalinės Jugoslavijos apsaugos sekretoriui ir Federalinės Jugoslavijos armijos vadams sąrašą kultūros paminklų, kurie pažymėti konvencijos skiriamuoju ženklu. Information on the Implementation of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1995 Reports. p. 23.

⁶⁵ **4 straipsnis. Pagarba kultūros vertybėms**

5. Aukštosios susitariančios šalys neturi teisės atsisakyti vykdyti šiuo straipsniu nustatytus išipareigojimus kitos aukštosios susitariančios šalies atžvilgiu, argumentuodamos tuo, kad ta aukštoji susitarianči šalis netaikė 3 straipsnyje nustatytų saugos užtikrinimo priemonių.

⁶⁶ Lietuviškame konvencijos tekste žodis „hostility“ verčiamas „piktavališkas“. Mūsų nuomone, toks vertimas nėra tikslus, todėl reiktų vartoti atsižvelgiant į konvencijos taikymo sritį žodžius „kariniai veiksmai“.

arba prieš jas nukreiptus vandalizmo aktus, o taip pat ir tokių vertybių rekvizavimą; ir pagaliau susilaikyti nuo baudžiamųjų (atsakomųjų) veiksmų prieš kultūros vertybes.⁶⁷

Valstybių įsipareigojimas pagal konvencijos 4 straipsnio 1 dalį – susilaikyti nuo kultūros vertybių naudojimo kitiems tikslams bei nesiimti jokių karinių veiksmų prieš kultūros vertybes – nėra absoliutus. Jo ribas nustato 4 straipsnio 2 dalis, kuriame įtvirtinta karinio būtinumo⁶⁸ taisyklė. TBJT teigė, kad pagrindinė taisyklė yra ta, jog bet kokia kultūros vertybių apsauga bus prarasta, jeigu ta vertybė bus naudojama kariniais tikslais.⁶⁹ Interpretuojant šiuos teismo žodžius, galima būtų teigti, kad kultūros vertybių panaudojimas kariniais tikslais yra pagrindas kariniam būtinumui, kurio metu kultūros vertybės praranda bet kokią apsaugą ir gali būti sunaikintos. Tačiau su šia nuomone nenorėtume sutikti. Visu pirma, konvencijos 4 straipsnio 1 dalis susideda iš dviejų dalių, kurios pirmąją reiktų aiškinti, jog valstybė gali pasinaudoti kultūros vertybėmis, kuomet joms kyla grėsmė būt sunaikintoms tik karinio būtinumo atveju; ir antroji – valstybės gali imtis karinių veiksmų prieš kultūros vertybes, jeigu yra karinis būtinumas. Antra, konvencijos to paties straipsnio 1 dalis nekalba apie kultūros vertybių apsaugos praradimą atlikus veiksmus, numatytus šioje dalyje, o 2 dalyje nėra net užsimenama apie tai, jog neįvykdymas 1 dalies, prilyginamas kariniui būtinumui. Ir galiausiai, vadovaujantis 1969 m. gegužės 23 d. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės⁷⁰ 31 straipsnio 3 dalimi, kylant neaiškumams dėl konvencijos nuostatų, turėtų būti remiamasi ir tarptautinės teisės papročiais.

Todėl galima daryti išvadą, kad valstybė gali pasiremti konvencijos 4 straipsnio 2 dalyje suteikta teise pateisinti ataką prieš kultūros vertybes tik tokiu atveju, kai dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo jos efektyviai padeda karo veiksmams ir kurių visiškas ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą.⁷¹ A. P. V. Rogers mano, kad net tokiais atvejais, kai priešo snaiperis įsikūręs saugomoje kultūros vertybėje, jeigu yra galimybė, reiktų paprasčiausiai apeiti tą kultūros vertybę.⁷²

Skirtingai nei karinės būtinybės taisyklė, taikoma susilaikymo nuo kultūros vertybių naudojimo kitiems tikslams ar nesiėmimo jokių karinių veiksmų prieš kultūros vertybes atvejais, ji nėra taikoma pateisinant kultūros vertybių vagystes, grobstymus, pasisavinimą arba prieš jas nukreiptus vandalizmo aktus, o taip pat ir tokių vertybių rekvizavimą. Juo labiau pagal 1954 m. Hagos konvencijos II protokolą, tai pripažįstama karo nusikaltimu.

⁶⁷ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 120.

⁶⁸ Mūsų nuomone, konvencijos straipsnio Lietuviškas vertimas neatitinka prasmės autentiško angliško konvencijos teksto, kuriame pasakyta, kad „The obligations mentioned in paragraph 1 of the present Article may be waived only in cases where military necessity imperatively requires such a waiver“.

⁶⁹ Case No. IT-95-14/2-T. Prosecutor v. Dario Kordić and Mario Čerkez. Judgment of 26 February 2001. P. 102.

⁷⁰ Žinios. 2002, Nr.13-480.

⁷¹ 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolo 52 straipsnio 2 dalis. Šis karinės būtinybės apibrėžimas yra tapęs tarptautiniu papročiu. Plačiau žiūrėti: Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 29-32.

⁷² Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 144.

Karinės būtinybės taisyklė taip pat netaikoma ir susilaikymo nuo baudžiamųjų (atsakomųjų) veiksmų prieš kultūros vertybes atvejais. Kaip teigia A. P. V. Rogers, karinis būtinumas niekada negali būti pateisintas siejant jį su baudžiamaisiais (atsakomaisiais) veiksmais, todėl kad baudžiamieji (atsakomieji) veiksmai nėra veiksmai kurie atliekami karinės operacijos metu, tai veiksmai, kurie sukelia karo teisės pažeidimus.⁷³

Ir pagaliau, į bendrąją apsaugą patenka tam tikri papildomi konvencijos šalių įsipareigojimai atsirandantys įvykdžius okupaciją. Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas šalies įsipareigojimas remti okupuotos valdžios organus garantuojant tos šalies kultūros vertybių apsaugą, t.y. šioje dalyje nėra nustatyta valstybės pareigos saugoti kultūros vertybių okupuotoje teritorijoje, kadangi tai paliekama vietinės valdžios organams. Toks konvencijos rengėjų sprendimas yra logiškas, kadangi straipsnyje minimi „saugos“ ir „išsaugojimo“ darbai taikos metu atliekami kiekvienos valstybės savo nuožiūra, kadangi tik ji žino, kurias kultūros vertybes ir kaip reikia geriausiai saugoti, todėl ir okupacijos metu, ši teisė paliekama okupuotos teritorijos valdžiai. Jeigu okupuotos teritorijos valdžia negali atlikti tam tikrų veiksmų, tokiu atveju okupantai gali padėti kartu atlikti tuos veiksmus. Taip pat ir sekančioje straipsnio dalyje kurioje kalbama apie tai, jog okupantas įsikišti gali tik tokiu atveju, jeigu okupuotos teritorijos valdžia negali imtis reikalingų priemonių išsaugoti karo veiksmų pažeistoms kultūros vertybėms. Tačiau tokiu atveju okupantams privalu glaudžiai bendradarbiauti su okupuotos teritorijos valdžia.

Taigi, kaip matome, bendroji apsauga suteikia tam tikrus įpareigojimus valstybėms konvencijos dalyvėms tiek taikos metu, tiek ginkluoto konflikto metu, pačioms nusistatyti kokių priemonių reikia imtis, norint kad kuo geriau būtų apsaugotos kultūros vertybės. Taip pat nustatoma pareiga gerbti kultūros vertybes, kurios karinės operacijos metu galima nesilaikyti tik esant kariniam būtinumui, o jeigu tarptautinio ginkluoto konflikto metu okupuojama teritorija, okupantas privalo padėti okupuotos teritorijos valdžiai vykdyti kultūros vertybių apsaugą bei išsaugoti karo veiksmų pažeistas kultūros vertybes.

Tačiau 1954 m. Hagos konvencija suteikia ne tik bendrąją apsaugą, bet ir specialiąją, kurią aptarsime sekančiame skyriuje. Jame kalbėsime kam suteikiama ši apsauga, kuo ji skiriasi nuo bendrosios, apie specialiąją apsaugą suteikiamą neliečiamumą ir kaip tas neliečiamumas prarandamas bei kaip nustatoma kada kultūros vertybei suteikta specialioji apsauga.

Specialioji apsauga

Specialioji apsauga, skirtingai nei bendroji apsauga, suteikiama ne visom kultūros vertybėms, kurias pasirenka valstybė, konvencijos šalis. Konvencijoje pasakyta, kad tokia apsauga gali būti skirta ribotam skaičiui slėptuvių, kuriose ginkluoto konflikto metu saugomos kilnojamosios kultūros

⁷³ Ibid. P. 141.

vertybės, paminklų sandraupų centrams ir kitoms labai svarbioms nekilnojamoms⁷⁴ kultūros vertybėms. Kaip matome, specialioji apsauga nesuteikiama meno kūriniams; meninės, istorinės ar archeologinės reikšmės rankraščiams, knygoms ir kitoms kilnojamoms kultūros vertybėms išvardintoms 1 straipsnio a punkte pačioms savaime. Kilnojamoms vertybėms gali būti taikoma apsauga netiesiogiai, bet tik tol, kol jos saugomos paminklų sandraupų centruose ar slėptuvėse. Nėra tiesiogiai pasakyta, bet specialioji apsauga taip pat turėtų būti suteikiama ir muziejams, didelėms bibliotekoms, archyvų saugykloms, t.y. pastatams iš esmės skirtiems saugoti ir eksponuoti kilnojamąsias kultūros vertybes, nes juos apima paminklų sandraupų centrai.

Taigi, kultūros vertybės, kurioms suteikiama specialioji apsauga, galima suskirstyti į tris grupes:

1. slėptuvė/saugykla, kurioje saugomos kultūros vertybės, tokios kaip Oberrieder Stollen, esančio Black Forest, Breisgau apygardoje;
2. paminklų sandraupų centrai. Vienintelis kaip toks yra užregistruotas Vatikano miestas.
3. kitos labai svarbios kilnojamoms vertybės. Šiuo metu tokių vertybių nėra užregistruota.⁷⁵

Norint pabrėžti skirtumą nuo bendrosios apsaugos, konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje minima, kad specialiąją apsaugą gali gauti tik ribotas skaičius objektų. Tačiau, kaip matysime toliau, tai neturi jokios teisinės reikšmės. Konvencija nenustato konkretaus skaičiaus tokių objektų, o tik tam tikrą procedūrą tokiam statusui gauti. Taip pat skirtingai nuo bendrosios apsaugos, vietoje žodžių „ypatingai svarbios kiekvienos tautos kultūros paveldui“ vartojami tik „labai svarbioms nekilnojamoms vertybėms“. Turėtume pastebėti, kad tai nieko daugiau kaip pirmojo trumpinys ir tokia išvadą galima daryti todėl, kad specialiosios apsaugos saugomos kultūros vertybės apibrėžiamos detalčiau konvencijos 1 straipsnyje.

Vien tai, kad atskyrėme kultūros vertybes, kurioms suteikiama specialioji apsauga, yra nepakankamas, kadangi tokioms vertybėms taip pat yra visuomet suteikiama bendroji apsauga. Konvencijoje minimi du pagrindai kada kultūros vertybei gali būti suteikta specialioji apsauga. Visu pirma kai jos yra pakankamai toli nuo didelių pramonės centrų arba svarbių karinių objektų, kurie gali būti ypatingai atakuojami, tokių kaip oro uostai, transliacijos stotys, valstybės saugumo

⁷⁴ Lietuviškame konvencijos tekstas yra labai klaidinantis, kadangi prie žodžių „kitoms labai svarbioms kultūros vertybėms“ nėra žodžio „nekilnojamoms“, kas leidžia manyti, jog specialioji apsauga gali būti suteikta ir kilnojamoms vertybėms, tuo tarpu autentiškame angliškame tekste šis žodis yra: „immovable property of very great importance“, kas tiksliai apibrėžia, kokios vertybės patenka į specialiosios apsaugos režimą (konvencijos 8 straipsnio pirma dalis).

⁷⁵ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 142.

institucijos, uostai, svarbesnės geležinkelio stotys ir ryšių linijos.⁷⁶ Ir antra – kai jos nėra naudojamos kariniais tikslais.⁷⁷

Kaip teigia R. O'Keefe, pirmasis reikalavimas ir yra didžiausia priežastis dėl ko iki šiol tik devyni objektai (realiai penki) yra įrašyti į Tarptautinį specialiai saugomų kultūros vertybių registrą, o iš jų Vatikano miestas buvo įtrauktas ne dėl to, kad atitiko šiuos reikalavimus, bet dėl to, kad Italija pasinaudojo 8 straipsnio 5 dalimi, pagal kurią įsipareigojo nenaudoti šalia esančių objektų kariniais tikslais, nors pagal tą pačią dalį to galėjo prašyti tik Vatikano valstybė.⁷⁸

Analizuojant konvencijos 8 straipsnio 1 dalies a punktą galima aiškiai pastebėti, kad vartojamos sąvokos yra labai sunkiai apibrėžiamos. Pavyzdžiui, niekur nėra tiksliai apibrėžta, koks atstumas būtų laikomas „pakankamai toli“, taip pat labai sudėtinga nustatyti kokį pramonės centrą reikėtų laikyti dideliu. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl ko Šveicarija nepateikė UNESCO generaliniam direktoriui paraiškos, kuria prašytų įtraukti kai kurias kultūros vertybes, kurias ji mano esant labai svarbias savo kultūrai į Tarptautinį specialiai saugomų kultūros vertybių registrą. Ji teigė, kad griežti konvencijos 8 straipsnio 1 dalies taikymo reikalavimai sudaro didžiules kliūtis atrinkti tokio tipo kultūros vertybes mažose valstybėse, kur visi apstatyti rajonai yra nepaprastai arti vienas kito.⁷⁹

Kalbant apie didelius pramonės centrus, neaišku, ar turėta omenyje miestus, kurie priskiriami prie pramoninių, ar tik vietovė pačiame mieste priskiriama didelem pramonės centrui. Tiek vienu, tiek ir kitu atveju, sunku būtų įsivaizduoti, kad tokiuose miestuose ar vietovėse nebūtų pastatų priskiriamų civiliams objektams, juo labiau, kad ir patys pramonės centrai dažnai yra priskiriami prie civilių objektų. Todėl akivaizdu, jog pasirenkant kariniu taikiniu tokį centrą vis viena privalu vadovautis taisykle atskiriant karinius objektus nuo civilių, kuri yra tapusi tarptautiniu papročiu⁸⁰. Taip pat sunku paaiškinti, ką norėta pasakyti, kalbant apie karinius objektus, kurie gali būti ypatingai atakuojami. Vadovaujantis paprotine teise, net ir kariniai objektai gali būti atakuojami tik tada, kai dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksams ir kurių visiškas ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą.⁸¹

⁷⁶ Konvencijos 8 straipsnio 1 dalies a punktas.

⁷⁷ Konvencijos 8 straipsnio 1 dalies b punktas.

⁷⁸ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 144.

⁷⁹ Information on the Implementation of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1995 Reports. P. 45.

⁸⁰ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 25.

⁸¹ Ibid. P. 29-32.

Antras pagrindas kada suteikiama specialioji apsauga yra kai kultūros vertybė nėra naudojama kariniais tikslais. Vėlgi, šis punktas nėra aiškus pats savaime, bet skirtingai nei prieš tai buvęs, turi paaiškinimą to paties straipsnio 3 dalyje. Pagal jį, kariniais tikslais laikoma, jeigu per kultūros vertybės teritoriją yra gabenami kareiviai arba karinės medžiagos, net jeigu jie gabenami tranzitu,⁸² taip pat jeigu centre yra vykdoma su karinėmis operacijomis tiesiogiai susijusi veikla, dislokuojami kariniai daliniai arba gaminamos karinės medžiagos. Straipsnio 4 dalyje yra nustatyta išimtis kuri nustato, kad kariniais tikslais nėra laikoma kultūros vertybių saugoti paskirta ginkluota apsauga ar policijos pareigūnai. Tik būtina atkreipti dėmesį, kad skirtingai nei medicinos dalinius, kultūros vertybių, kurioms suteikta specialioji apsauga, negali saugoti karinis personalas.⁸³

Nors kultūros vertybės ir neatitinka specialiajai apsaugai keliamų reikalavimų, tačiau ji, kaip jau minėjome, gali būti suteikta pritaikius išimtį dėl pakankamo atstumo. Tačiau ir ši išimtis, kaip ir nemažai specialiosios apsaugos reikalavimų, atrodo mažų mažiausiai keista. Ji suformuluota taip, kad ją gauti gali specialiajai apsaugai priskirtos kultūros vertybės, nors ir esančios netoli karinio objekto, bet konvencijos šalis įsipareigoja jo nenaudoti ginkluoto konflikto metu⁸⁴. Tai nėra keista, o greičiau sveikintina. Keista tai, kad pagal šią formuluotę, kultūros vertybėms, esančioms netoli dėdelių pramonės centrų, negalima bus pritaikyti išimties, nes išimtis taikoma tik netolimam atstumui iki karinio objekto. Sunku suvokti tokį konvencijos kūrėjų tikslą išimties netaikyti pramonės centrams. Mūsų nuomone, arti esantis karinis objektas yra daug pavojingesnis ir gali būti sunaikintas vadovaujantis karinio būtinumo taisykle, kitaip nei pramonės centras naudojamas civilių reikmėms. Nepaisant to, kultūros vertybėms esančioms netoli dėdelių pramonės centrų (taip pat ir karinių objektų) gali būti suteikta specialioji apsauga, jeigu slėptuvės konstrukcija, kuriose yra kultūros vertybės, pritaikyta atlaikyti bombardavimą.⁸⁵

Ir paskutinis dalykas kurio reikalauja, kad kultūros vertybėms būtų suteikta specialioji apsauga yra kultūros vertybių įrašymas į Tarptautinį specialiai saugomų kultūros vertybių registrą.⁸⁶ Įrašymas į registrą reiškia, kad nuo to laiko kultūros vertybei taikoma specialioji apsauga ir ji atitinka visus konvencijos ir konvencijos vykdymo taisyklių⁸⁷ keliamus reikalavimus. Registrą tvarko ir jo nuorašus išsiuntinėja konvencijos šalims bei Jungtinių Tautų Generaliniams

⁸² Lietuvoje 2007 m. gegužės 24 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-540 yra nustatyta, kad gabenti kareivius ar karines medžiagas galima ne arčiau kaip 1500 metrų atstumu nuo tokių vertybių.

⁸³ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 143.

⁸⁴ Konvencijos 8 straipsnio 5 dalis.

⁸⁵ Konvencijos 8 straipsnio 2 dalis.

⁸⁶ Tarptautinį specialiai saugomų kultūros vertybių sąrašas. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001585/158587EB.pdf> [žiūrėta 2008 05 13].

⁸⁷ Pagal konvencijos 20 straipsnį, konvencijos vykdymo taisyklės yra neatskiriama konvencijos dalis.

sekretoriui UNESCO Generalinis direktorius. Taip pat Generaliniam direktoriui suteikta teisė įrašyti kultūros vertybes atitinkančias specialiosios apsaugos reikalavimus į registrą, todėl, manytume, kad jam taip pat kyla pareiga patikrinti tokį atitikimą, kurį pateikia konvencijos šalis. Okupacijos metu, teisę pareikšti prašymą įtraukti kultūros vertybę turi okupantas, kadangi tik okupantas tokiu atveju gali prisiimti reikalavimus keliamus specialiajai apsaugai. Skirtingai nuo bendrosios apsaugos, specialiosios apsaugos režimas priklauso ir nuo kitų konvencijos šalių, kurios gali pareikšti protestą prieš įtraukimą į sąrašą. Tačiau protestas gali būti pareikštas tik dviem atvejais. Pirmas – jeigu vertybė nėra kultūros vertybė, ir antras – jeigu vertybė neatitinka konvencijos 8 straipsnio. Galima pastebėti, kad šioje konvencijoje vėl įsivėlė klaida, kadangi būtent 8 straipsnyje ir yra nustatyta kas yra kultūros vertybė, kuriai gali būti suteikta specialioji apsauga.

Sąraše esančios kultūros vertybės ženklinamos trimis tokiais pat simboliais kaip ir bendrosios apsaugos saugomos kultūros vertybės, kurių dydį nusistato pačios valstybės. Lietuva, nors ir neturi vertybių įtrauktų į Tarptautinį specialiai saugomų kultūros vertybių registrą, yra nusistačiusi, kad tokios vertybės turi būti pažymėtos trimis simboliais, kurie pavaizduojami ant atskirų skydų.⁸⁸

Kultūros vertybė įrašyta į kultūros vertybių registrą įgauna neliečiamumą, kuris gali būti panaikintas tik tam tikrais nustatytais atvejais. Konvencijos suteiktas neliečiamumas reiškia, kad konvencijos šalys turi susilaikyti nuo prieš jas nukreiptų karinių⁸⁹ veiksmų ir tų vertybių bei jų aplinkos nenaudoti kariniais tikslais, išskyrus 8 straipsnio 5 dalyje numatytus atvejus⁹⁰. 4 straipsnio 1 dalyje tai pat kalbama apie kultūros vertybių bei jų aplinkos nenaudojimą, „jeigu dėl to jos ginkluoto konflikto metu galėtų būti sunaikinto arba apgadintos“. Tuo tarpu 9 straipsnyje kalbama apie kultūros „vertybių bei jų aplinkos nenaudojimo kariniais tikslais“. Reiktu pritarti R. O’Keefe nuomonei, kad praktiškai nėra jokio skirtumo tarp dviejų vartojamų, be to, tam jokių įrodymų nepateikia ir konvencijos paruošiamieji darbai, todėl logiška teigti, kad 9 straipsnis yra ne kas kita, kaip 4 straipsnio 1 dalies trumpinys.⁹¹

Specialiosios apsaugos suteiktas neliečiamumas, kaip jau minėjome, gali būti panaikintas. Tai gali atsitikti, kaip ir bendrosios apsaugos atveju, tik kai susidaro neišvengiama karinė būtinybė. Tačiau skirtingai, nei bendrosios apsaugos atveju, karinė būtinybė turi būti taikoma išimtiniais atvejais. Ar tai yra išimtinis atvejis sprendimą gali priimti karininkas⁹² vadovaujantis divizijai arba panašaus dydžio

⁸⁸ Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2007 m. spalio 31 d. įsakymą Nr. IV-651.

⁸⁹ Lietuviškame konvencijos tekste ta pati klaida kaip ir konvencijos 4 straipsnyje.

⁹⁰ Konvencijos 9 straipsnis.

⁹¹ O’Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 157.

⁹² Lietuviškame konvencijos tekste angliškas žodis „officer“ išverstas į „pareigūnas“, kuris mūsų nuomone neatitinka straipsnio prasmės.

ar didesniai kariuomenės daliniui. Taip pat, kai susidariusios aplinkybės leidžia, apie panaikintą neliečiamumą pranešama priešiška šaliai.⁹³ Iš pirmo žvilgsnio panašu, kad skirtumų nuo bendrosios apsaugos labai daug, tačiau tai tik žodžių žaismas. Visu pirma, pati karinė būtinybė yra išimtinis atvejis, kai leidžiama panaudoti karinę jėgą net ir prieš karinius objektus.⁹⁴ Antra, sunku įsivaizduoti tokį atvejį, kad kai vyksta puolimas, karininkas perspės priešišką grupę, ypač kai netikėtumo elementas yra svarbus faktorius sėkmingos atakos baigčiai.⁹⁵ Todėl vienintelis dalykas, skiriantis bendrosios apsaugos panaikinimą, nuo specialiosios, kad pastarojoje apsaugos panaikinimą privalo paskelbti karininkas vadovaujantis divizijai.⁹⁶

Taigi, keista, tačiau nors ir specialiajai apsaugai gauti keliama reikalavimai yra daug didesni nei bendrajai, jos suteikiama apsauga ne labai skiriasi nuo bendrosios.

Sankcijos

1954 m. Hagos konvencija nustato sankcijas už aukščiau minėtų kultūros vertybių apsaugų pažeidimus. Joje teigiama, kad šalys, konvencijos dalyvės įsipareigoja imtis visų reikalingų jų įprastinės baudžiamosios jurisdikcijos ribose esančių priemonių nubausti ir paskirti baudžiamąsias arba drausmines sankcijas bet kokios tautybės asmenims, savo iniciatyva ar kitų asmenų nurodymu pažeidusiems šią konvenciją⁹⁷.

Kaip matome, konvencijos straipsnis nepateikia nei didžiausios nei mažiausios bausmės, juo labiau, kaip teigia J. M. Henckaerts, konvencijos straipsnis reglamentuojantis sankcijas lieka taip ir nepanaudotas iki šiol, daugiausia dėl to, kad jis nepateikia pažeidimų, už kuriuos būtų numatytos baudžiamosios sankcijos⁹⁸. Taigi, konvencija palieka kiekvienai šaliai pagal savo baudžiamosios jurisdikcijos tradicijas nusistatyti bausmės ribas, bei kokie veiksmai yra laikomi konvencijos pažeidimais.

Konvencijos 28 straipsnyje taip pat nėra griežtai nustatyta kokią jurisdikciją konvencijos šalys taiko pagal tarptautinę teisę. Šiame straipsnyje yra pasakyta, kad nubausti galima bet kokios tautybės asmenis pažeidusius šią konvenciją. Tačiau tai nesuteikia labai aiškaus atsakymo, ypač į klausimą, ar už konvencijos pažeidimus galima taikyti universalią jurisdikciją.

⁹³ Konvencijos 11 straipsnis.

⁹⁴ Žiūrėti karinės būtinybės aiškinimą bendrosios apsaugos dalyje.

⁹⁵ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 145.

⁹⁶ Kaip pažymi A. P. V. Rogers, karininkas vadovaujantis divizijai yra žemesnio rango, net tais atvejais, kai priimami sprendimai nesusiję su kultūros vertybėmis. Ibid. P. 145.

⁹⁷ Konvencijos 28 straipsnis.

⁹⁸ Henckaerts J. M. New rules for the protection of cultural property in armed conflict. The significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. International Review of the Red Cross No. 835.

Pasak R. O'Keefe, pagal konvencijos 28 straipsnį konvencijos šalys gali, bet nėra įpareigosotos savo teismuose nustatyti universalią jurisdikciją dėl baudžiamųjų nusižengimų padarytų pažeidžiant konvenciją.⁹⁹ Nenorėtume sutikti su šia nuomone, kadangi pagal universalios jurisdikcijos principą, kiekviena valstybė turi jurisdikciją teisti už tam tikrus tarptautinės teisės pažeidimus bei tie pažeidimai yra laikomi padaryti visai tarptautiniai bendrijai.¹⁰⁰ Tuo tarpu, atsižvelgiant į konvencijos dalyvių skaičių negalime sutikti, kad ji yra atspindys visos tarptautinės bendrijos. Taip pat, kaip jau minėjome, šalys dalyvės pačios nusistato savo nacionalinėje teisėje, ką jos laiko konvencijos pažeidimais, kurie gali ir nebūti laikomi pažeidimais pagal tarptautinę teisę kuriems taikoma universalioji jurisdikcija.

Be jau aptartų dalykų, straipsnyje taip pat nėra aiškiai pasakyta, ar pagal konvenciją jis yra taikomas netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Tai vėlgi priklauso nuo konvencijos šalies. Tačiau sunku būtų įsivaizduoti, kad valstybė narė, nustatydamas sankcijas, nenustatytų sankcijų už nepagarbą kultūros vertybėms pagal konvencijos 4 straipsnį. Tuo tarpu, konvencijos 19 straipsnio 1 dalis teigia, kad netarptautinio ginkluoto konflikto metu turi būti taikomos bent jau nuostatos susijusios su pagarba kultūros vertybėms.

Lietuvos baudžiamojo kodekso XV skyrių „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“ 106 straipsnyje yra nustatyta, kad:

„Tas, kas davė karo būtinumu nepateisinamą įsakymą naikinti arba naikino tarptautinių sutarčių ar valstybės vidaus teisės aktų saugomus istorinius paminklus, kultūros, meno, švietimo auklėjimo, mokslo ar religijos objektus, grobstė nacionalines vertybes okupuotoje ar aneksuotoje teritorijoje ir padarė didelės žalos, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dvylikos metų.“

⁹⁹ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 192.

¹⁰⁰ Shaw M. N. International Law. Fifth edition. Cambridge university press. 2003. P. 592.

2.1.2. I protokolą

1954 m. Hagos konvencijos I protokolą įsigaliojo 1956 m. rugpjūčio 7 dieną. Darbo rašymo metu šio protokolo šalimis yra tapusios 100 valstybių¹⁰¹. Lietuva protokolo šalimi, kaip ir 1954 m. Hagos konvencijos šalimi, tapo 1998 metais¹⁰².

Pasak R. O'Keefe, viena iš priežasčių paskatinusi Konvencijos rengėjus priimti šį protokolą buvo Vokietijos Nacių sistemingas meno kūrinių ir senovinių vertybių gabenimas iš okupuotų teritorijų bei vėliau šių objektų patekimas į rinką, kuriuos įsigydavo privatūs kolekcionieriai ir panašios viešosios įstaigos.¹⁰³ Tačiau tai neatsako į klausimą, kodėl šios nuostatos nebuvo įtrauktos į konvenciją, o patvirtintos atskiru protokolu, juo labiau, kad dėl teksto formuluočių buvo sutarta tuo pačiu metu kaip ir konvencijos bei nuo to pačio momento valstybės galėjo pasirašyti tiek vieną, tiek kitą dokumentą.

Manytume, kad toks sprendimas nulėmė, jog protokolo šalimis šiuo metu yra mažiau valstybių nei konvencijos. Taip pat tai sukelia tam tikrų aiškinimo problemų, kadangi nei vienoje protokolo vietoje nėra tiesiogiai pasakyta, kad šio protokolo šalimis gali būti tik valstybės esančios katu ir konvencijos šalimis.

Tačiau nepaisant to, iki šiol nėra buvę tokio atvejo, kad valstybė ratifikuotu tik protokolą, o konvencijos ne, t.y. visos dabar esančios valstybės protokolo šalys yra taip pat ir konvencijos šalys. Panašu, kad tai dar viena per neatidumą padaryta konvencijos rengėjų klaida, kadangi protokolo 6 ir 7 dalys yra identiškos konvencijos 30 ir 31 straipsniams. Dar viena priežastis, dėl ko galėtume teigti, jog protokolo šalys turi būti ir konvencijos šalimis, tai protokolo 1 dalyje duodama nuoroda, pagal kurią kultūros vertybės apibrėžiamos konvencijos 1 straipsnyje. Taip pat ir dėl to, kad protokolo 10 dalyje daroma nuoroda į konvencijos taikymo sritį, t.y. į 18 ir 19 straipsnius, kuriuose kalbama apie tarptautinį ir netarptautinį ginkluotą konfliktus. Tik būtina pažymėti, kad protokolo I skirsnis kalba apie apsaugą okupacijos metu, o tokio dalyko, kaip okupacija netarptautinio ginkluoto konflikto metu (konvencijos 19 straipsnis) nėra.

Protokolas nustato protokolo šalims tam tikrus įsipareigojimus. Vykdamt okupaciją pagal protokolą, šalis privalo užkirsti kelią kultūros vertybių išvežimui iš okupuotos teritorijos. Tai apima tiek pačios valstybės vykdančios okupaciją susilaikymą nuo kultūros vertybių išvežimo, tiek ir sulaikymą kultūros vertybių, kai tai daro okupuotos teritorijos valdžia. Jeigu kultūros vertybės vis dėlto buvo išgabentos iš okupuotos teritorijos tiesiogiai ar per kitos valstybės teritoriją ir pateko į

¹⁰¹ 1954 m. Hagos konvencijos I protokolo valstybių sąrašas : <http://erc.unesco.org/cp/convention.asp?KO=15391&language=E> [žiūrėta 2008 03 05].

¹⁰² 1998 m. kovo 17 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1954 metų UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos ir jos Protokolo ratifikavimo Nr. VIII-664 (Žin. 1998, Nr. 102-2804)

¹⁰³ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 195.

protokolo šalies teritoriją, nesvarbu ar būtent ta šalis vykdo okupaciją, ar ne, ji privalo saugoti tas kultūros vertybes, kol trunka okupacija. Pasibaigus karo veiksams, saugančioji šalis privalo gražinti saugomas kultūros vertybes buvusios okupuotos teritorijos kompetentingai valdžiai. Kultūros vertybės privalo būti gražintos net ir tuo atveju, kai jas nežinodamas ir negalėdamas to žinoti (t.y. sąžiningai) įsigijo asmuo. Tokiu atveju protokolo šalis, privalėjusi okupacijos metu užtikrinti, kad nebus išvežtos kultūros vertybės, turės išmokėti sąžiningam įgijėjui kompensaciją.

Be okupacijos metu taikomų nuostatų, protokole yra numatyta, jog kultūros vertybės, norint jas apsaugoti, įvežtos į protokolo šalies teritoriją ginkluoto konflikto metu, turėtų būti gražintos vos tik pasibaigs ginkluotas konfliktas.

Kaip matome iš aukščiau pateiktos analizės, 1954 m. Hagos konvencija ir jos I protokolai buvo nesisteminis rinkinys įvairių nuostatų. Didžiausia problema tapo tai, jog specialioji kultūros vertybių apsauga beveik nesiskyrė nuo bendrosios, tik pirmosios įgijimas buvo labai komplikotas, dėl ko ši apsauga buvo suteikta tik keletui kultūros vertybių. Taip pat, žiūrint iš dabarties pozicijų, ši konvencija nesugebėjo atspindėti kai kurių tarptautinės teisės papročių, taikomų ginkluoto konflikto metu, kuriuos atspindėjo po dvidešimties metų priimti 1949 m. Ženevos konvencijų protokolai. Dėl šių ir kitų priežasčių buvo parengtas 1954 m. Hagos konvencijos II protokolai siekiant sustiprinti kultūros vertybių apsaugą ginkluoto konflikto metu.

2.1.3. II protokolas

1954 m. Hagos konvencijos II protokolas įsigaliojo 2004 m. kovo 9 dieną. Darbo rašymo metu šio protokolo šalimis yra tapusi 51 valstybė¹⁰⁴. Lietuva protokolo šalimi tapo 2003 metais¹⁰⁵.

Antrojo protokolo gimimas, kaip matome iš aukščiau pateiktos analizės apie 1954 m. Hagos konvencijos ir jos I protokolą, buvo nulemtas jau nuo pat 1954 m., kadangi: be kitų dalykų, konvencijos specialios apsaugos režimas ir pagal ją suteikiama tarptautinė apsauga buvo impotentiška, nes atsargumo priemonės ją padarė beveik neįmanomą. O jeigu ir buvo suteikiama specialioji apsauga, ji beveik niekuo nesiskyrė nuo bendrosios. Ir galiausiai – 1954 m. Hagos konvencija neatspindėjo netrukus susiformavusių tarptautinės teisės paprotinių normų.

Visa tai gerai atspindi iki 1954 m. Hagos konvencijos II protokolo įvykę ginkluoti konfliktai. Visu pirma 1980 metais įvykęs Irano ir Irako karas, kurio metu buvo sunaikinta daug Irano kultūros vertybių. Antras pavyzdys – 1990 metais įvykusi Irako invazija į Kuveitą bei Kuveito teritorijos okupacija, kuri pažymėta Kuveito kultūros įstaigų apiplėšimu. Daugiausia atgarsių sukėlęs dėl kultūros vertybių naikinimo 1991 metais įvykęs ginkluotas konfliktas Jugoslavijoje, kai kilo grėsmė ištisiems istoriniams miestams, o pirmąją auką tapo Dubrovnika tų pačių metų spalio mėnesį.

Kai kurie ekspertai¹⁰⁶ teigė, kad problema buvo ta, jog šalys prastai įgyvendino konvencijos ir jos I protokolo nuostatas, o patys teisės aktai su tuo nėra susiję. Tačiau sunku sutikti su tokia išvada, kadangi 1954 m. Hagos konvencija ir jos I protokolas turi begale jau minėtų trūkumų. Tai daugiausia ir nulėmė II protokolo atsiradimą.

Santykis su 1954 m. Hagos konvencija

Siekiant pagerinti kultūros vertybių apsaugą, buvo svarstomi trys variantai. Pirmu atveju buvo siūloma priimti naują konvenciją, kuri pakeistų 1954 m. konvenciją. Antru atveju – priimti dokumentą pagal konvencijos 39 straipsnį, pagal kurį galima keisti arba papildyti šią Konvenciją arba jos vykdymo taisykles, ir trečiu – priimti atskirą papildomą protokolą. Trečiasis variantas ir buvo pasirinktas.

Kaip teigiama II protokolo preambulėje ir antrajame straipsnyje, II protokolas papildo 1954 m. konvencijos nuostatas priemonėmis, sustiprinančiomis jų įgyvendinimą. Skirtingai nuo I protokolo, neabejodami galime teigti, kad valstybė norinti būti II protokolo šalimi privalo būti ir konvencijos

¹⁰⁴ 1954 m. Hagos konvencijos II protokolo valstybių sąrašas : <http://erc.unesco.org/cp/convention.asp?KO=15207&language=E> [žiūrėta 2008 03 05]

¹⁰⁵ 2001 m. lapkričio 13 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu 1999 metų Antrojo protokolo ratifikavimo. (Žin. 2002, Nr. 13-462).

¹⁰⁶ Boylan P. J. Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001001/100159eo.pdf>.

šalimi. Tokią išvadą galime daryti atsižvelgdami į II protokolo 40, 41 bei 42 straipsnius, kuriuose nurodyta, jog šį protokolą pasirašyti, ratifikuoti ar prisijungti gali Aukštoji Susitariančioji Šalis. Tuo tarpu 1 straipsnio d dalyje pasakyta, kad „Aukštoji Susitariančioji Šalis“ tai valstybė konvencijos šalis.

Tačiau svarbu pažymėti, kad II protokolą papildydamas konvenciją taip pat numato ir tam tikras išimtis.

II protokolo 4 straipsnio b dalis nustato specialų santykį tarp šio protokolo trečiojo skyriaus, kuris yra daugiausia skirtas ištaisyti klaidas padarytas konvencijoje dėl specialiosios apsaugos ir kad nebūtų painiavos su ja vadinamas sustiprinta apsauga, bei konvencijos antruoju skyriumi, kuris skirtas specialiajai apsaugai. II protokolo sustiprinta apsauga pakeičia konvencijos specialiosios apsaugos taikymą tarp šalių tik tada kai jos yra II protokolo ir konvencijos dalyvės bei tik tada kai konkrečioms kultūros vertybėms yra suteikta sustiprinta ir specialioji apsauga. Tuo atveju, jeigu šalys yra ir II protokolo ir konvencijos dalyvės, bet kultūros vertybėms suteikta tik specialioji apsauga pagal konvencijos antro skyriaus 8 dalį, tokiu atveju toliau taikoma konvencijos nustatytas specialiosios apsaugos režimas.¹⁰⁷

4 skyrius taip pat nustato santykį tarp II protokole nustatytos sustiprintos apsaugos ir bendrosios apsaugos nustatytos tiek II protokole, tiek ir konvencijoje. 4 straipsnio a dalyje, teigiama, kad II protokolo trečiojo skyriaus nuostatų taikymas nepažeidžia konvencijos pirmo skyriaus bei II protokolo antro skyriaus. Kitais žodžiais tariant, sustiprinta apsauga taikoma tada, kai ji pakeičia bendrąją apsaugą kaip *lex specialis* ir tuo atveju, kai sustiprinta apsauga neapima tam tikrų bendrosios apsaugos nuostatų, kartu su sustiprintos apsaugos nuostatomis taikomos ir bendrosios apsaugos nuostatos. Taigi, taikant sustiprintos apsaugos nuostatas kartu taikomos ir konvencijos 3 straipsnis, 4 straipsnio 3, 4 ir 5 dalys ir 5 straipsnis bei II protokolo 5, 7, 8, ir 9 straipsniai.

Žinoma, aukščiau aptarti II protokolu nustatyti pakeitimai galioja tik šalims kurios yra šio protokolo dalyvės ir jokių būdu nesaisto valstybių, kurios yra tik konvencijos šalys.

Taikymo sritis

II protokolo nuostatos, be nuostatų kurios taikomos taikos metu, yra taikomos tarptautinio ginkluoto konflikto metu, t.y. paskelbus karą arba kitokio ginkluoto konflikto tarp dviejų ar daugiau šio protokolo susitariančių šalių atveju, net jeigu viena ar daugiau iš tų šalių karinės padėties nepripažįsta bei visais aukštosios susitariančios šalies teritorijos visiškos ar dalinės okupacijos atvejais, net jeigu okupuotoje šalyje nėra jokio ginkluoto pasipriešinimo judėjimo¹⁰⁸. Taip pat II protokolo nuostatos taikomos ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu.

¹⁰⁷ II protokolo 4 straipsnio b dalis.

¹⁰⁸ II protokolo 3 straipsnio 1 dalis.

II protokolą, lyginant su konvencija, išplečia nuostatų taikymą neginkluoto konflikto metu. Konvencijoje pasakyta, kad netarptautinio ginkluoto konflikto metu¹⁰⁹, šalys taiko bent jau nuostatas susijusias su pagarba kultūros vertybėms¹¹⁰. Tuo tarpu II protokole atsisakoma šio minimalaus reikalavimo.

Trumpai tariant, skirtingai nei konvencijos nuostatos, visos II protokolo nuostatos, be tų kurios taikomos taikos metu, yra taikomos tiek tarptautiniame tiek ir netarptautiniame ginkluotame konflikte.

Taip pat svarbu pažymėti, kad kilus tarptautiniam ginkluotam konfliktui, valstybė esanti II protokolo šalimi privalo taikyti protokolo nuostatas, nepaisant to, kad kita valstybė nėra šio protokolo šalis¹¹¹. Be to, nesvarbu koks ginkluotas konfliktas vyktų, konfliktuojanti šalis bet kada gali pareikšti, kad ji priima taikys II protokolo nuostatas¹¹².

Kultūros vertybių terminas II protokole nėra atskirai apibrėžiamas, tik 1 straipsnio a punkte nurodoma, kad jomis laikomos tos vertybės, kokios nurodytos Konvencijos 1 straipsnyje¹¹³.

Bendroji apsauga

II protokolo bendroji apsauga papildo konvencijos pirmame skyriuje numatytą apsaugą.

Konvencijos bendroji kultūros vertybių apsauga susideda iš dviejų dalykų – vertybių saugos užtikrinimo taikos metu ir pagarba tokioms vertybėms ginkluoto konflikto metu. II protokolą papildomai nustato dar ir atsargos priemonių taikymą ginkluoto konflikto metu.

Skirtingai nei konvencija, II protokole kultūros vertybių saugumo užtikrinimas yra labiau detalizuojamas, norint nustatyti valstybėms tam tikras gaires, pagal kurias ji imtųsi tam tikrų veiksmų. Kiekviena valstybė protokolą šalis taikos metu imąs parengiamųjų priemonių, siekiant apsaugoti kultūros vertybes nuo numatomų ginkluoto konflikto padarinių. II protokole nustatyta, kad parengiamieji darbai apima – aprašų rengimą, priemonių pavojaus atveju, skirtų apsaugai nuo gaisro ar pastatų sugriuvimo, planavimą, kilnojamųjų kultūros vertybių parengimą išvežimui arba deramą tokių vertybių apsaugą vietoje, taip pat kompetentingų valdžios organų, atsakingų už kultūros vertybių saugojimą, paskyrimą.

Taip pat, kaip ir konvencijoje, protokolą numato UNESCO techninę pagalbą kai to prašo šalis organizuojant jos kultūros vertybių apsaugą, tokią kaip parengiamieji veiksmai, skirti apsaugoti kultūros vertybes, prevencinės ir organizacinės priemonės pavojaus atveju ir kultūros vertybių

¹⁰⁹ Konvencijos 19 straipsnio 1 dalis.

¹¹⁰ Konvencijos 4 straipsnis.

¹¹¹ Taip pat II protokolą turi būti taikomos valstybės, net jeigu kita valstybė nėra 1954 m. Hagos konvencijos ir/ar I protokolo šalimi. Atkreipiamė dėmesį, kad protokolo šalimi pagal 1 straipsnio a dalį gali būti tik valstybė, tačiau tai neapriboja kitų tarptautinės teisės subjektų taikyti protokolo nuostatas.

¹¹² II protokolo 3 straipsnio 2 dalis.

¹¹³ Plačiau žiūrėkite šio darbo skyriuje „Sąvokos“.

nacionalinio sąvado sudarymas.¹¹⁴ Be to, šalys yra skatinamos teikti visų rūšių dvišalę ar daugiašalę techninę pagalbą paprašiusiems šalims¹¹⁵. Tačiau skirtingai nei konvencijoje, protokole numatyta ir finansinė pagalba šaliai, kad būtų remiamos parengiamosios priemonės, kurių reikia taikos ar ginkluoto konflikto metu¹¹⁶. Finansinė parama skiriama pagal šį protokolą įsteigtą kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu fondą. Tačiau į šį fondą nėra privalomai renkamos lėšos iš valstybių šalių, dėl to jo galimybės suteikti tokią pagalbą yra labai ribotos¹¹⁷.

Protokole yra nuostatų, kurios taip pat skatina šalis skleisti informaciją, didinant visų žmonių supratimą apie kultūros vertybes ir pagarbą joms. Šios nuostatos leidžia pasirinkti šalims būdus, kaip skleisti tokią informaciją bei kaip galima plačiau ir kokių priemonių imtis tam daryti.

Kaip jau minėjome šiame darbe, kalbant apie konvencijos kultūros vertybių apsaugą, Lietuvoje už ją taikos metu labiausiai atsakingos Kultūros bei Krašto apsaugos ministerijos, kurios įgyvendina pagal protokolą Lietuvos valstybės prisiimtus įsipareigojimus taikos metu imtis kultūros vertybių saugumo užtikrinimo.¹¹⁸

Norėtume atkreipti dėmesį, kad II protokolą nieko nekalba apie simbolio vartojimą ir kultūros vertybių žymėjimą juo, todėl manytume, kad turi būti toliau taikomos konvencijos nuostatos. Taip pat protokole nėra pasakyta, jog jeigu kultūros vertybių saugumo užtikrinimo taikos metu nesiėmė valstybės, tuomet protokolo suteikiama apsauga panaikinama. Šiuo atveju vėlgi turėtų būti taikomas konvencijos 4 straipsnio 5 punktas, kadangi protokolą suteikdamas bendrąją apsaugą taip pat užtikrina ir pagarbą kultūros vertybėms pagal konvencijos 4 straipsnį¹¹⁹.

Taigi, kaip matome, kultūros vertybėms suteikiama pagarba pagal II protokolą nėra savarankiškas dalykas. Jis papildo konvencijoje nustatytą pagarbą.

II protokolo 6 straipsnis papildo konvencijos nustatytą pagarbą kultūros vertybėms dviem dalykais. Pirma – sukonkretina kada šalis gali nukreipti karinius veiksmus prieš kultūros vertybę, o antra – kada šalis gali pasinaudoti kultūros vertybe taip sukeliant tikimybę, kad ji bus sunaikintas ar apgadinta.

Pirmuoju atveju, protokolą, kaip ir konvenciją, leidžia nukreipti karinius veiksmus prieš kultūros vertybes tik neišvengiamos karinės būtinybės atveju. Tačiau skirtingai nei konvencijoje, protokole neišvengiamos karinės būtinybės sąlyga galima pasinaudoti tik tada, kai ta kultūros vertybė dėl savo panaudojimo yra paversta kariniu objektu arba nėra įmanomo alternatyvaus būdo

¹¹⁴ II protokolo 33 straipsnio 1 dalis.

¹¹⁵ II protokolo 33 straipsnio 2 dalis.

¹¹⁶ II protokolo 29 straipsnio 1 dalis.

¹¹⁷ II protokolo 29 straipsnio 4 dalis.

¹¹⁸ Plačiau apie Lietuvos įgyvendinamą kultūros vertybių saugumo užtikrinimą žiūrėkite skyriuje 1954 m. Hagos konvencijos bendroji apsauga bei 2006 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 845 „Dėl kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų ir kitų ekstremalių situacijų atvejais programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ (Žin. 2006, Nr.95-3732).

¹¹⁹ II protokolo 6 straipsnio preambulė.

pasiekti tokį karinį pranašumą, kokį galima pasiekti karo veiksmus nukreipus prieš tą objektą. Pagal protokolą, kultūros vertybė yra laikoma paversta kariniu objektu, kai dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksmams ir kurių visiškas ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą.¹²⁰ Šis apibrėžimas yra toks pat, kaip nurodytas 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolo 52 straipsnio 2 dalyje, o taip pat atspindi tarptautinį paprotį¹²¹. Minėtas antras atvejis, kada į kultūros vertybę esant neišvengiamam kariniui būtinumui gali būti nukreipti veiksmai, taip pat yra paimtas iš 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolo 53 straipsnio 3 dalies, nors pati formuluotė ir skiriasi, tačiau esmė lieka ta pati – pasirinkti objektą, kurio puolimas būtų mažiausiai pavojingas¹²². Tai taip pat atspindi ir tarptautinį paprotį.

Dar dvi naujovės, kurių nesuteikė konvencijos bendroji apsauga, bet suteikė specialiojoje apsaugoje, yra – tik tam tikro rango karininko sprendimas pasinaudoti karinės būtinybės sąlyga bei perduodamas išankstinis perspėjimas. Dėl pastarojo, yra tokia pat problema, kaip ir konvencijos formuluotėje.¹²³ Tuo tarpu dėl karininko rango konvencija pasisako aiškiai, nedarydama jokių išimčių,¹²⁴ o protokole numatyta, kad jeigu aplinkybės to neleidžia, gali sprendimą priimti ir mažesniame kariniame vienetui vadovaujantis karininkas.¹²⁵

Apibendrinant II protokolu papildyta pagarba kultūros vertybėms, galima pasveikinti konvencijos sudarinėtojus, kad II protokole nuspręsta atspindėti tarptautinės humanitarinės teisės papročius. Tačiau bendrai tarptautinės teisės požiūriu, II protokolo nuostatos dėl pagarbos kultūros vertybėms neįtvirtino nieko naujo.

Tuo tarpu visiškai naujos II protokolo nuostatos lyginant su konvencija, yra atsargos priemonių nustatymas. Protokolas apibrėžia du atvejus, kuomet turi būti imtasi atsargos priemonių. Pirmą – atsargos priemonių imasi puolimo atveju, antrą – atsargos priemonių imasi siekiant apsaugoti kultūros vertybes nuo karo veiksmų padarinių. Tiek pirmuoju, tiek antruoju atveju atsargumo priemonės taikomos protokolo šalių ne tik kultūros vertybėms, kurios saugomos pagal protokole nustatytą bendrąją apsaugą, bet taip pat ir pagal sustiprintą apsaugą bei konvencijos nustatytą bendrąją ir specialiąją apsaugą.

II protokolo 7 straipsnis nustato keturis skirtingus, bet vienas su kitu susijusius išipareigojimus šalims dėl atsargos priemonių puolimo atveju. Visos minimos atsargos priemonės puolimo atveju yra

¹²⁰ II protokolo 1 straipsnio f dalis.

¹²¹ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 25.

¹²² 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolo 53 straipsnio 3 dalyje pasakyta: „Jeigu galima pasirinkti, kurį karinį objektą pulti, tuo atveju, kai bet kurio jų paėmimas suteiktų panašų karinį pranašumą, pasirenkamas tas, kurio puolimas, kaip galima tikėtis, būtų mažiausiai pavojingas civilių gyvybei ir civiliniams objektams“.

¹²³ Plačiau žiūrėti skyriuje 1954 m. Hagos konvencijos Specialioji apsauga.

¹²⁴ Konvencijos I 1 straipsnio 2 dalis.

¹²⁵ Ibid.

suformuluotos pagal 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 57 straipsnio 2 dalies a ir b punktus, tik šios konvencijos punktuose, neišskiriant kultūros vertybių, kalbama bendrai apie civilius ir civilinius objektus. Pagal 1954 m. Hagos konvencijos II protokolą, šalis visų pirma turi daryti viską kas įmanoma, kad įsitikintų, jog ketinamas pulti objektas nėra kultūros vertybė. Įsitikinimas ar tai yra kultūros vertybė ar ne labai priklauso nuo atstumo iš kurio vykdomas puolimas¹²⁶. Šiai nuostatai neapibrėžtumo suteikia šalies įsipareigojimas „daryti viską kas įmanoma“. Pasak Ženevos protokolų komentaro, šios frazės interpretacija priklauso nuo bendro sutarimo ir geros valios. Ko reikalaujama iš asmens, kuris atsakingas už atakos pradžią, yra imtis tinkamu laiku būtinų atkrymo veiksmų siekiant atskirti civilius objektus (šiuo atveju, kultūros vertybes).¹²⁷

Kita nuostata iš šalių reikalauja imtis visų įmanomų atsargos priemonių pasirenkant puolimo priemones ir metodus, kad sumažintų atsitiktinę žalą kultūros vertybėms. Kas yra „įmanomos atsargos priemonės“ galime rasti Jungtinių Tautų 1980 metų konvencijoje dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia nesirinktinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo.¹²⁸ Joje pasakyta, kad įmanomos atsargos priemonės yra tokios atsargumo priemonės, kurių galima imtis ir kurios praktiškai įmanomos, atsižvelgus į tuo metu vyraujančias aplinkybes, įskaitant humanitarinius ir karinius dalykus. Tik norėtume atkreipti dėmesį, kad šis apibrėžimas galioja šios konvencijos šalims, kadangi jis nėra pripažintas kaip tarptautinis paprotys atsižvelgiant į šalių dalyvių skaičių.

Trečiu atveju, šalis turi susilaikyti nuo sprendimo pradėti bet kokią puolimą, kuris sukeltų atsitiktinės žalos kultūros vertybėms ir ta žala būtų pernelyg didelė, lyginant su konkrečiu ir tiesioginiu kariniu pranašumu. Kaip pažymi O'Keefe, ši nuostatos formuluoatė yra ne kas kita, kaip vienas iš testų pagal kurį nustatomas proporcingumo principas, nors pats terminas ir nėra minimas.¹²⁹ Tuo tarpu 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų komentare teigiama, kad ši taisyklė nustato balansą tarp humanitarinių reikalavimų ir liūdno karo būtinybės.¹³⁰

Ir paskutinis dalykas, ko šalys privalo imtis pagal II protokolą, tai atšaukti arba sustabdyti puolimą, jeigu paaiškėja, kad puolimas nukreiptas į kultūros vertybę ir toks puolimas gali padaryti atsitiktinės žalos jai, o žala būtų pernelyg didelė, lyginant su konkrečiu ir tiesioginiu pranašumu, kurio tikimais. Ši taisyklė, nuo prieš tai aptartos skiriasi tuo, kad ji taikoma jau prasidėjus puolimui.

¹²⁶ Plačiau apie atstumo svarbą skaityti: Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 2195 ir 2196.

¹²⁷ Ibid. pp. 2198.

¹²⁸ Lietuva šią konvenciją ir jos protokolus ratifikavo 1998 m. (Žinios, 1998, Nr.83-2311).

¹²⁹ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 258.

¹³⁰ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 2219.

Aukščiau aptartos atsargos priemonės puolimo atveju neapriboja kitų atsargos priemonių, kurios taikomos pagal humanitarinę teisę¹³¹, o tai reiškia, kad II protokolo šalys taip pat vadovaujasi ir kitomis humanitarinės teisės sutartimis kurių šalys jos yra bei humanitarinės teisės papročiais, kurie nustato atsargumo priemones. Norėtume pabrėžti, kad II protokolo 7 straipsnis, skirtingai nei Ženevos konvencijos I protokolo 57 straipsnio 2 dalies a ir b punktai, taikomas tiek tarptautiniame, tiek ir netarptautiniame ginkluotame konflikte.

Kaip ir įpareigojimas imtis atsargumo priemonių atakos metu, II protokolas taip pat nustato imtis atsargumo priemonių nuo karo veiksmų pasekmių. Šios nuostatos yra suformuluotos pagal Ženevos konvencijos I protokolo 58 straipsnio a ir b punktus. Hagos konvencijos II protokolo atsargos priemonės nuo karo veiksmų pasekmių yra glaudžiai susijusios su konvencijos 3 ir II protokolo 5 straipsniais, kuriuose nustatoma kultūros vertybių saugumo užtikrinimas. Atsargos priemonės nuo karo veiksmų pasekmių apima kilnojamų kultūros vertybių išgabenimą iš vietovių esančių netoli karinių objektų arba pasirūpina tinkama apsauga jų buvimo vietoje bei vengia¹³² išdėstyti karinius objektus, kurie yra arti kultūros vertybių. Ženevos konvencijų protokolų komentaruose sakoma, kad abejais atvejais pasirūpinti apsauga savo gyventojais (šiuo atveju kultūros vertybėmis) turėtų valdžios, nes jos tokiu atveju elgtųsi geriausiai jų labui¹³³. Tačiau turėtume pastebėti, kad pareiga pagal II protokolo nustatytos atsargos priemonės nuo karo veiksmų pasekmių, o taip pat ir visos nuostatos reguliuojančios bendrąją apsaugą, kyla ne tik vietiniai valdžiai, tačiau taip pat ir okupantams.

II protokolo 9 straipsnio nuostatos taikomos tik tai okupacijos metu bei papildoma konvencijos nuostatos. Visu pirma protokole uždraustas bet koks neteisėtas kultūros vertybių eksportas, perkėlimas ar jų nuosavybės perdavimas. Kaip matome, šioje nuostatoje nėra išskirta kokioms kultūros vertybėms taikomas draudimas, todėl jis taikomas tiek kilnojamoms, tiek nekilnojamoms vertybėms. Aišku, sunku būtų įsivaizduoti, kaip *de facto* nekilnojamą kultūros vertybę būtų galima eksportuoti, tačiau vystantis technologijoms toks draudimas yra gana logiškas. Kas yra neteisėtas apibrėžia šio protokolo 1 straipsnio g punktas, kuriame pasakyta, kad tai prievartinis arba kitaip pažeidžiantis okupuotos teritorijos vidaus teisės galiojančias nuostatas arba tarptautinę teisę. Taip pat protokolo 9 straipsnyje draudžiami bet kokie archeologiniai kasinėjimai bei bet koks kultūros vertybės naudojimo pakeitimas. II protokolo 9 straipsnis taip pat įpareigoja uždrausti numatytus veiksmus ne tik savo karinėms pajėgoms ir okupuotos teritorijos valdžios organams, bet ir privatiems asmenims.

¹³¹ II protokolo 7 straipsnio preambulė.

¹³² Lietuviškame tekste „avoid“ išverstas į „stengtis“, tačiau manytume, kad labiau tiktų versti šį žodį į „vengti“ taip geriau atskleidžiant punkto prasmę.

¹³³ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 2253.

Taigi, kaip matome, II protokole bendroji apsauga suteikia tam tikrus įpareigojimus šalims taikos metu, nustatydamas bent minimalius reikalavimus, kurių šalis turi imtis, norint kad kuo geriau būtų apsaugotos kultūros vertybės ginkluoto konflikto metu. Kalbant apie bendrosios apsaugos taikymą ginkluoto konflikto metu, naujumo šis protokolą neįneša, kadangi jis tik perrašo 1949 m. Ženevos konvencijos I protokolo atitinkamas nuostatas, vietoje civilių objektų įrašydamas kultūros vertybes. Vienintelis teigiamas poslinkis, kad šalys yra įpareigojamos šias nuostatas taikyti ne tik tarptautinio ginkluoto konflikto metu, bet ir netarptautinio. Nelabai aišku, ar to tikrai siekė II protokolo kūrėjai, ar taip atsitiko per atsitiktinumą, bet tai turėtų būti naudinga kultūros vertybėms, nors iš kitos pusės tai gali būti viena iš priežasčių, dėl ko II protokolą yra ratifikavę tiek nedaug valstybių.

Sustiprinta apsauga

1954 metų Hagos konvencijos pats didžiausias neveiksmingumas pasireiškė specialiosios apsaugos srityje. Norint kad kultūros vertybei būtų suteikta specialioji apsauga, ji turėjo atitikti tokius reikalavimus, kurie praktikoje buvo beveik neįgyvendinami. O jeigu ji ir būdavo suteikiama, ji mažai kuo skyrėsi nuo konvencijos suteikiamos bendrosios apsaugos, ypač kalbant apie jos praradimą ginkluoto konflikto metu. Šios priežastys labiausiai ir nulėmė ne tik antro skyriaus atsiradimą, bet ir viso II protokolo. Šioje dalyje ir bus kalbama apie II protokole nustatomą sustiprintą apsaugą, jos suteikimą bei atvejus, kuomet sustiprinta apsauga prarandama.

II protokolo rengėjai logiškai pasirinko nepapildyti konvencijoje nustatytos specialiosios apsaugos, o ją pakeisti sustiprinta apsauga. Todėl jeigu kultūros vertybei suteikta ir specialioji ir sustiprinta apsauga, o valstybės yra ir konvencijos, ir II protokolo šalys, taikoma sustiprinta apsauga.

Kultūros vertybėms sustiprinta apsauga gali būti suteikiama, jeigu jos atitinka tris II protokole nustatytus reikalavimus. Visu pirma, kultūros vertybė turi turėti didžiausios svarbos žmonijai. Antra – jei ji yra saugoma atitinkamų valstybės vidaus teisinių ir administracinių priemonių, pripažįstant jos išskirtinę kultūrinę ir istorinę vertę bei užtikrinant aukščiausią apsaugos lygį. Ir trečia – jei ji nėra naudojama kariniais tikslais arba karinėms zonoms pridengti, o II protokolo šalis yra pareiškusi, kad nenaudos jos taip.¹³⁴

Kaip matome, pirmas svarbus dalykas, skiriantis specialiąją apsaugą nuo sustiprintos, yra tai, kad pastaroji nebėra ribojama vien tik nekilnojamais kultūros objektais. Tai reiškia, kad sustiprinta apsauga gali būti suteikta taip pat ir nekilnojamoms kultūros vertybėms atskirai ir tai reiktų vertinti kaip didelį žingsnį į priekį, siekiant apsaugoti kultūros vertybes ginkluoto konflikto metu. Antras sveikintinas dalykas tai, kad sustiprintoje apsaugoje atsisakyta atstumo reikalavimo ne vien tik nuo didelių pramonės centrų, bet taip pat ir nuo karinių objektų.

¹³⁴ II protokolo 10 straipsnis.

Pirmas reikalavimas norint kad kultūros vertybei būtų suteikta sustiprinta apsauga, kaip jau minėjome, ji turi būti didžiausios svarbos žmonijai. O tai reiškia, kad kultūros vertybė yra pripažįstama tik ta vertybė, kuri yra svarbi ne tik valstybei, kurioje yra ta vertybė, bet taip pat ir visai pasaulio bendruomenei. Pati sąvoka „didžiausios svarbos žmonijai“ nėra apibrėžta nei šiame protokole, nei kokiame nors kitame tarptautinės teisės dokumente, todėl ar vertybė atitinka šį reikalavimą kiekvienu atveju turės nustatyti pagal II protokolą įsteigtas Kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu komitetas. Turėtume pastebėti, kad taip pat nuo komiteto priklausys ir antrojo reikalavimo įgyvendinimas, kadangi protokole nieko nėra pasakyta kokių konkrečių teisinių ar administracinių priemonių valstybė turėtų imtis bei koks apsaugos lygis atitinka aukščiausią, ir kuris gali labai priklausyti nuo valstybės ekonominio lygio. Manytume, kad šis reikalavimas turėtų būti daugiau mažiau vienodas kiekvienai valstybei, nors ir skirtusi jų ekonominis lygis, kadangi II protokolą nustato galimybę valstybėms prašyti tiek techninės pagalbos suteikimo, tiek pagalbos siekiant tobulinti tos valstybės teisinę bazę. Tuo tarpu trečias reikalavimas yra ne naujas, o analogiškas konvencijos 8 straipsnio 1 dalies b punktui ir jo įgyvendinimas priklauso tik nuo pačios valstybės.

Kaip jau minėjome, ar šalis atitinka sustiprintai apsaugai keliamus reikalavimus nusprendžia Kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu komitetas¹³⁵. Taip pat vienintelė sustiprintos apsaugos nesuteikimo galimybė gali būti tik II protokolo 10 straipsnyje sustiprintai apsaugai keliamų reikalavimų neatitikimas.

Kultūros vertybė, kuriai suteikiama sustiprinta apsauga, kaip ir specialiosios apsaugos atveju, įgauna neliečiamumą, kuris reiškia, kad tokios kultūros vertybės ginkluoto konflikto metu negalima pasirinkti puolimo objektu ar ją naudoti kariniams veiksams. Tačiau draudimas kaip ir specialiosios apsaugos nėra absoliutus. II protokole yra nustatyti du atvejai, kai yra prarandamas neliečiamumas. Pirmu atveju komitetas nusprendžia nutraukti arba panaikinti specialiąją apsaugą kultūros vertybei, jeigu ji nebeatitinka specialiosios apsaugos keliamų reikalavimų. O antruoju – kultūros vertybė dėl jos panaudojimo tampa kariniu objektu. Tačiau net jeigu kultūros vertybė tampa kariniu objektu, puolimo objektu ji gali tapti tik jeigu: puolimas yra vienintelė įmanoma priemonė nutraukti jos tokį naudojimą; imamasi visų įmanomų atsargos priemonių; įsakymą puolimui duoda aukščiausios operacinės vadovybės lygmuo; priešininko pajėgoms perduodamas išankstinis veiksmingas įspėjimas; bei suteikiamas laikas priešininko pajėgoms ištaisyti situaciją. Ką šiais papildomais reikalavimais norėta pasiekti. Juo labiau neaišku ar jais sustiprinta kultūros vertybių apsauga ar ne, kadangi praktikoje sustiprintos apsaugos nuostatos dar nebuvo taikomos. A. P. V. Rogers nuomone, tai konvencijos rengėjų aplaidumas. Pavyzdžiui, jeigu tiltas, kuriam suteikta sustiprinta apsauga yra vienintelis būdas persikelti per upe, pajėgos A negalės pasinaudoti taktiniu atsitraukimu tuo tiltu, bet priešininko pajėgos

¹³⁵ Komitetą sudaro 12 narių, kuriuos išrenka II protokolo šalys. 2007 metais Lietuva buvo perrinkta į šį komitetą antrai kadencijai. Plačiau apie tai skaitykite: <http://www.unesco.lt/?item=262> [žiūrėta 2008 05 16]

B tinkamai pranešusios po to kai pirmais atsitraukiantis karys žengs ant tilto dar truputi palauks, galės sunaikinti tiltą, siekiant išvengti kultūros vertybės naudojimo tokiais tikslais.¹³⁶

Taigi, kaip matome, sustiprinta apsauga gal ir buvo siekiama padidinti kultūros vertybių apsaugą sumažinant specialiajai apsaugai keliamus reikalavimus, tačiau griežti reikalavimai po to kai kultūros vertybė tapo kariniu objektu ir jai pradėta taikyti net ne bendroji apsauga, o apsauga perėjus iš sustiprintos į papildomą, ją tik susilpnina. Iš kitos pusės, kaip matysime, jau Ženevos papildomi protokolai įtvirtino ne ką mažesnę, negu šio protokolo užtikrinamą sustiprintą apsaugą.

Sankcijos

Kaip ir 1954 m. Hagos konvencija, taip ir jos II protokolą nustato sankcijas tiek už konvencijos tiek ir už II protokolo pažeidimus. Visas II protokolo ketvirtas skyrius skirtas būtent joms ir yra daug išsamesnis negu konvencijos. Visų pirma dėl to, kad nustato kokius pažeidimus yra laikomi šiurkščiais. O antra – nustato kuriems pažeidimams taikoma universalioji jurisdikcija.

Pagal II protokolą šiurkščiais pažeidimais laikoma, kai asmuo: tyčia pasirenka kultūros vertybę atakos objektu, kuriai taikoma sustiprinta apsauga; naudoja kultūros vertybę, kuriai taikoma sustiprinta apsauga, arba ją supančią aplinką kaip paramą karo veiksams; sunaikina arba pasisavina pagal konvenciją arba šį protokolą saugomą kultūros vertybę; pasirenka pagal konvenciją arba šį protokolą saugomą kultūros vertybę atakos objektu; bei, pavagia, pagrobia ar pasisavina pagal konvenciją saugomą kultūros vertybę arba padaro vandalizmo aktą, nuo kurio ta vertybė nukenčia.¹³⁷

Pirmiems trimis pažeidimams pagal II protokolą yra taikoma universalioji jurisdikcijai. Tai reiškia, kad valstybė turi teisę nustatyti jurisdikciją ne tik tada kai šie pažeidimai padaryti jos teritorijoje ar įtariamasis pažeidėjas yra jos nacionalinis subjektas, bet taip pat ir kai įtariamasis pažeidėjas yra jos teritorijoje¹³⁸. Tačiau II protokolą nustato vieną išimtį, kai tokie pažeidimai padaromi netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Tokiu atveju, valstybei II protokolo šaliai suteikiama pirmumo teisė į jurisdikciją ir tik jeigu jos nevykdo, tada kitos šio protokolo šalys gali taikyti savo jurisdikciją. Praktikoje tokio atvejo dar nebuvo, todėl sunku įsivaizduoti, kuo turėtų pasireikšti valstybės nevykdymas ar atsisakymas vykdyti savo jurisdikciją.

Vien to, kad II protokolą išvardina ir apibrėžia jurisdikciją nepakanka užtikrinti, kad asmenys įvykdė tokius pažeidimus būtų nubausti. Kaip teigia J. M. Henckaerts, norint pasiekti šį tikslą, reikia efektyvaus įgyvendinimo nacionaliniu lygiu, t.y. valstybės savo įstatymuose turi: a)

¹³⁶ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 146.

¹³⁷ II protokolo 15 straipsnio 1 dalis.

¹³⁸ II protokolo 16 straipsnio 1 dalis.

kriminalizuoti šiuos veiksmus; ir b) nustatyti jurisdikciją teisti ar išduoti (extradite) šiuos asmenis.¹³⁹

Lietuvos baudžiamojo kodekso 7 straipsnyje yra nustatyta universalioji jurisdikcija už nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus. Šie nusikaltimai yra apibrėžti Lietuvos baudžiamojo kodekso XV skyriuje „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“. Šiame skyriuje, 106 straipsnyje, yra nustatyta, kad:

„Tas, kas davė karo būtinumu nepateisinamą įsakymą naikinti arba naikino tarptautinių sutarčių ar valstybės vidaus teisės aktų saugomus istorinius paminklus, kultūros, meno, švietimo auklėjimo, mokslo ar religijos objektus, grobstė nacionalines vertybes okupuotoje ar aneksuotoje teritorijoje ir padarė didelės žalos, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dvylikos metų.“

Kaip matome, Lietuvos baudžiamasis kodeksas nustato bendrą pažeidimą, neišskirdamas kultūros vertybių apsaugos. Taip pat už šio straipsnio pažeidimus nebus baudžiami asmenys, jeigu jie veikė susidarius karo būtinumo sąlygom, o tai prieštarauja II protokolo nuostatoms, susijusioms su sustiprintos apsaugos taikymu. Todėl manytume, kad Lietuvos baudžiamasis kodeksas turėtų būti pakeistas arba papildytas pagal priimtus tarptautinius įsipareigojimus.¹⁴⁰

Deja, apibendrinant visą II protokolą turime konstatuoti, kad geri šio protokolo sudarinėtųjų norai, taip ir lieka nieko daugiau nei norais. Kaip teigia R. O'Keefe, konvencijos pataisymai yra abejotini, net jei keletas jų kodifikuoja šiuolaikinius tarptautinės teisės papročius,¹⁴¹ o bendrai II protokolo reikšmė yra daugiau retorinė, negu teisinė.¹⁴² Mūsų nuomone, išvados būtų netgi blogesnės. II protokolas ne gana to, kad tik pakartojo kelias tarptautinio papročio normas, bet bandydamas įvesti naujas nuostatas, galimas daiktas, sumažino kultūros vertybių apsaugą. Žinoma, tai taip pat tik teorinės išvados, kadangi kol kas II protokolas nebuvo taikomas praktikoje, todėl galima būtų tikėtis, jog taikant jį paaiškės praktinė nuostatų reikšmė ir bus pateikti atsakymai į iškilusius klausimus, ką naujo sukūrė šis protokolas. Taip pat, kol valstybių šio protokolo šalių yra labai nedaug, negalima pripažinti teigti, jog naujosios jo nuostatos atspindi tarptautinį paprotį. Todėl tarp kitų valstybių ir toliau bus taikomos galiojančios tarptautinės sutartys bei tarptautiniai papročiai, reguliuojantys kultūros vertybių apsaugą ginkluoto konflikto metu.

¹³⁹ Henckaerts J. M. „New rules for the protection of cultural property in armed conflict. The significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict“. International Review of the Red Cross No. 835.

¹⁴⁰ II protokolo 16 straipsnio 2 dalis.

¹⁴¹ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 299.

¹⁴² Ibid. 301.

2.2. 1949 m. ŽENEVOS KONVENCIJŲ PROTOKOLAI

Šioje dalyje bus aptarti 1949 m. Ženevos konvencijų I ir II protokolai, kuriuose yra atitinkamos nuostatos, kurios reguliuoja kultūros vertybių apsaugą ginkluoto konflikto metu. Atsižvelgiant į tai, kad tiek I, tiek ir II protokole kultūros vertybės bendrai priskiriamos prie civilių objektų, todėl šioje dalyje bus labai trumpai aptariama civilių objektų apsauga, po to pereita prie atskirai kultūros vertybių apsaugą reguliuojančių nuostatų, taip pat kokia atsakomybė nustatyta pagal šiuos du protokolus už kultūros vertybių nuostatų nesilaikymą. Taip pat šioje dalyje bus lyginami 1954 m. Hagos konvencijos ir jos protokolų taikoma pasauga kultūros vertybėms, su 1949 m. Ženevos konvencijų I ir II protokoluose nustatyta apsauga, neišskiriant to į atskirą skyrių, o paprasčiausiai nurodant teigiamas ar neigiamas vieno ir kito puses.

2.2.1. I protokolas

1949 m. Ženevos konvencijų I protokolas įsigaliojo 1978 m. gruodžio 7 dieną. Darbo rašymo metu šio protokolo šalimis yra tapusios 168 valstybės¹⁴³. Lietuva protokolo šalimi tapo 2000 metais¹⁴⁴.

1949 m. Ženevos konvencijų I protokolas taikomas tarptautinio ginkluoto konflikto metu¹⁴⁵, t.y. kai skelbiamas karas ar kyla koks nors ginkluotas konfliktas dviejų ar kelių valstybių šio protokolo šalių, net jei viena iš dalyvaujančių šalių karo nepripažįsta, o taip pat ir ginkluotų konfliktų metu, kai tautos kovoja su kolonijine valdžia, svetimšalių okupacija ir rasistiniais režimais, kad galėtų naudotis apsisprendimo teise, kurią užtikrina Jungtinių Tautų Įstatai ir Tarptautinės teisės principų deklaracija dėl taikių santykių ir valstybių bendradarbiavimo pagal Jungtinių Tautų Įstatus.¹⁴⁶ I protokolo nuostatos skirtos reguliuoti nuo asmenų kurie dalyvauja karo veiksmuose, iki civilių kurie juose nedalyvauja, tame tarpe ir jų objektų. Prie civilių objektų taip pat priskiriamos ir kultūros vertybės¹⁴⁷, todėl iš pradžių trumpai ir aptarsime, kokia apsauga taikoma civiliams objektams.

Civiliai objektai

¹⁴³ 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo valstybių sąrašas:

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P> [žiūrėta 2008 05 20].

¹⁴⁴ 2000 m. gegužės 2 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1949 metų Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 metų papildomų protokolų ratifikavimo (Žin. 2000, Nr. 63-1904).

¹⁴⁵ Plačiau žiūrėti šio darbo dalyje „Sąvokos“.

¹⁴⁶ II protokolo 1 straipsnis.

¹⁴⁷ Kas laikoma pagal I protokolą kultūros vertybėmis žiūrėti šio darbo dalyje „Sąvokos“.

Pagal Ženevos konvencijų I protokole pasakyta, kad civiliai objektai neturi tapti puolimų ar represalijų objektais¹⁴⁸. Civilių objektų apibrėžimo šis protokolas nepateikia, tačiau pasirenkamas kitoks variantas, t.y. pagal jį civiliais objektais yra laikomi visi objektai kurie nėra priskiriami kariniams objektams. Tuo tarpu kas yra kariniai objektai nustatoma pagal du elementus. Visu pirma – kariniais objektais laikomi tie objektai, kurie dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksams.¹⁴⁹ Tuo atveju, jeigu kyla abejonė dėl efektyvaus padėjimo karo veiksams tokių objektų, kaip pavyzdžiui, šventovės, gyvenamieji namai ar kiti gyvenamieji pastatai arba mokyklos, šie objektai priskiriami civiliams.¹⁵⁰ Ir antra – tokių objektų visiškas ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą.¹⁵¹

I protokole taip pat yra nuostatos, kuriomis reguliuojama atsitiktinė žala civiliams objektams, tame tarpe ir kultūros vertybėms, kai puolamas efektyviai padedantis karinis objektas, esantis šalia civilių objektų ir kai toks puolimas suteikia aiškų karinį pranašumą. Atsitiktinė žala yra neatsiejama nuo humanitarinės teisės teorijoje vadinamo atskyrimo principo. I protokole yra pasakyta, kad puolimai be atskyrimo yra draudžiami.¹⁵² Visų pirma, tie kurie planuoja puolimą turi įsitikinti, kad puolamas objektas tikrai yra karinis. Taip pat šiame protokole teigiama, kad puolimas be atskyrimo, be kitų numatytų atvejų, yra laikomas puolimas, kurio metu galima laukti žalos civiliniams objektams, kas būtų pernelyg didelė kaina pasiekti konkretų ir tiesioginį karinį pranašumą.¹⁵³ Taigi valstybės, šio protokolo šalys turi susilaikyti nuo sprendimo pulti, jei tai gali sukelti atsitiktinės žalos, kuri bus didesnė nei ketinamas pasiekti karinis pranašumas. Taip pat paaiškėjus, kad puolimo objektas, nėra karinis objektas, toks puolimas turi būti atšauktas arba sustabdytas.¹⁵⁴ Be to, šalys taip pat turi imtis atsargumo priemonių, kurios apsaugotų civilius objektus prieš puolimo padarinius. Kaip jau teigėme anksčiau, šios atsargumo priemonių nuostatos buvo perkeltos į 1954 m. Hagos konvencijos II protokolo antro skyriaus 7 ir 8 straipsnius, jų taikymą nustatant tik kultūros vertybėms.

1949 m. Ženevos konvencijų I protokole yra nustatyta speciali apsauga ypač saugomų vietovių ir zonų. Nors juose nėra tiesiogiai klbama apie kultūros vertybes, tačiau kaip matysime, jos tiesiogiai siejasi su 1954 m. Hagos konvencijos ir jos II protokole nustatytomis specialiaja ar sustiprintąja apsaugomis bei reikalavimais, norint, kad toks statusas kultūros vertybėms būtų suteiktas.

¹⁴⁸ I protokolo 52 straipsnio 1 punktas.

¹⁴⁹ I protokolo 52 straipsnio 2 punktas.

¹⁵⁰ I protokolo 52 straipsnio 3 punktas.

¹⁵¹ I protokolo 52 straipsnio 2 punktas.

¹⁵² I protokolo 51 straipsnio 4 punktas.

¹⁵³ I protokolo 51 straipsnio 5 punkto b dalis.

¹⁵⁴ I protokolo 57 straipsnio 2 punkto a ir b dalys.

Visu pirma aptarsime 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo nuostatas susijusias su nesaugomomis vietovėmis. Protokolas nustato draudimą naudojant bet kokias priemones pulti neapsaugotas vietas, t.y. tokios vietovės turi visišką imunitetą nuo bet kokių karinių veiksmų nukreiptų prieš jas. Tačiau norint, kad neapsaugotos vietovės turėtų tokį imunitetą jose neturi būti karinių objektų, o jeigu yra stacionarių karinių objektų jie turi būti nenaudojami kariniams tikslams. Taip pat yra nustatyta, kad tokiose vietovėse nei valdžia, nei gyventojai negali imtis jokių karo veiksmų ar karines operacijas palaikančių veiksmų.¹⁵⁵ Nėra laikoma, kad vietovė neatitinka šių reikalavimų, jeigu joje yra asmenų, kuriems galioja ypatinga apsauga pagal protokolo 61 – 68 straipsnius. Nors šiuose straipsniuose nėra tiesiogiai minimi asmenys, kurie yra paskirti saugoti kultūros vertybes pagal 1954 m. Hagos konvencijos nuostatas, tačiau, pasak 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų komentaro autorių, tokie asmenys irgi patenka į 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo straipsnių reguliavimo sritį.¹⁵⁶ Jeigu kokia nors vietovė neatitinka šių keliamų reikalavimų, jai vis vien gali būti suteiktas neapsaugotos vietovės statusas, kai dėl to susitaria konfliktuojančios šalys.¹⁵⁷

Lyginant su 1954 m. Hagos konvencijoje nustatyta specialiaja apsauga, 1949 m. Ženevos konvencijų I protokole nustatytos nesaugomos vietovės turi tam tikrų pranašumų. Visu pirma, kaip jau minėjome, nesaugomos vietovės įgauna imunitetą nuo karo veiksmų. Norint, kad tokioms vietovėms būtų suteiktas imunitetas, skirtingai nuo 1954 m. Hagos konvencijoje nustatytos specialiosios apsaugos, nėra reikalaujama, jog jos būtų pakankamai toli nuo didelių pramonės centrų ar svarbių karinių objektų, kurie gali būti ypatingai atakuojami, tokių kaip oro uostai, transliacijos stotys, valstybės saugumo institucijos, uostai, svarbesnės geležinkelio stotys ir ryšių linijos. Taip pat nėra reikalaujama, kad tokios vietovės būtų įrašytos į kokį nors registrą, kuris reikalauja papildomo laiko įvykdant visus tokiam įrašymui reikaujamus formalumus.

1949 m. Ženevos konvencijų I protokole nustatytos nesaugomos vietovės yra pranašesnės ir už 1954 m. Hagos konvencijos II protokole nustatytą sustiprintą apsaugą. Visu pirma nesaugomose teritorijose esančioms kultūros vertybėms nėra keliamas reikalavimas būti didžiausios svarbos žmonijai. Antra – tokia teritorija neprivalo būti saugoma atitinkamų valstybės vidaus teisinių ir administracinių priemonių, užtikrinant aukščiausią apsaugos lygį. Ir galiausiai toks pat pranašumas kaip ir prieš specialiąją apsaugą – nesaugomų vietovių nereikia įrašyti į registrus.

Be nesaugomų vietovių 1949 m. Ženevos konvencijų I protokole yra nustatytas ir demilitarizuotos zonos, kurios irgi turi visišką imunitetą nuo bet kokių karinių veiksmų nukreiptų prieš

¹⁵⁵ I protokolo 59 straipsnio 2 punktas.

¹⁵⁶ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 2277.

¹⁵⁷ I protokolo 59 straipsnio 5 punktas.

jas. Šiose zonose esančios kultūros vertybėms yra suteikiama apsauga tokia pat, kaip nesaugomose teritorijose, todėl plačiau jos nenagrinėsime.

Visos šioje dalyje taikomos nuostatos yra skirtos civilių objektų apsaugai, į kuriuos patenka ir kultūros vertybės. Tačiau I protokole taip pat yra nuostatų, kurios reguliuoja konkrečiai kultūros vertybių apsaugą, todėl jas atsikirai nuo civilių objektų ir aptarsime.

Kultūros vertybių apsauga

1949 m. Ženevos konvencijų I protokole kultūros vertybių apsaugai yra skirtas 53 straipsnis. Šiame straipsnyje nėra pateikta kultūros vertybių termino apibrėžimo, tačiau yra pripažįstama, kad tai tokios pat vertybės, kokios apibrėžtos 1954 m. Hagos konvencijoje.¹⁵⁸ Kaip teigiama Ženevos konvencijų protokolų komentare, kadangi straipsnyje nėra nurodyta išimčių, priiimti valstybių I protokolo šalių išipareigojimai turi būti taikomi kultūros vertybėms, nežiūrint kokioje teritorijoje jos yra.¹⁵⁹

I protokole kultūros vertybėms yra numatyta trijų rūšių apsauga. Pirma – draudžiama vykdyti kokius nors karo veiksmus, nukreiptus į kultūros vertybes. Antra – naudoti kultūros vertybes kariniams tikslams. Ir trečia – paversti kultūros vertybes represalijų objektais.

I protokole numatytas draudimas atakuoti kultūros vertybes yra griežtesnis, nei numatytas 1954 m. Hagos konvencijoje, kadangi pastarojoje prieš kultūros vertybes galima nukreipti karo veiksmus, jeigu susidaro karinė būtinybė, o pagal protokolą ne¹⁶⁰. I protokolas taip pat draudžia ne tik nukreipti atakas prieš kultūros vertybes, bet taip pat ir naudoti jas kariniams tikslams. Ženevos konvencijų protokolų komentare teigiama, kad terminas „naudojimas kariniais tikslais“ yra labai platus.¹⁶¹ R. O’Keefe nuomone, tai turi apimti ir tokius atvejus, kai viena šalis naudoja istorinę pilį kaip priedangą nuo priešo tolimų artilerijos atakų¹⁶², nekalbant jau apie dislokavimą ginkluotojų pajėgų pilyje. Tačiau nors ir būtų pilyje dislokuotos ginkluotosios pajėgos ar pilimi būtų naudojamos kaip priedanga, tai nesuteiktų teisės tokį objektą pulti ar sunaikinti, kadangi toks objektas dar turi atitikti kariniam objektui keliamus reikalavimus, t.y. turi efektyviai padėti karo veiksams bei jo sunaikinimas turėtų suteikti aiškų karinį pranašumą¹⁶³. Ir galiausiai protokolas draudžia represalijas. Pastarieji du draudimai taip pat yra užtikrinami ir pagal 1954 m. Hagos konvenciją bei jos protokolus.

¹⁵⁸ Plačiau apie kultūros vertybių terminą žiūrėkite skyriuje „Sąvokos“.

¹⁵⁹ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 2077.

¹⁶⁰ 1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnio 2 dalis.

¹⁶¹ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 2078.

¹⁶² O’Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 215.

¹⁶³ 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 52 straipsnio 2 dalis.

Norėtume priminti, kad jeigu valstybė yra ir 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų ir 1954 m. Hagos konvencija bei jos protokolų šalimis, turi būti taikoma Hagos konvencija ir/ar jos protokolai. Todėl atsižvelgiant į aukščiau pasakytą reikia pritarti R. O'Keefe nuomonei, kad ironiška, bet Hagos konvencija išskirtinai skirta kultūros vertybių apsaugai suteikia silpnesnę apsaugą nei 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolas.¹⁶⁴

Sankcijos

I protokolo 11 ir 85 straipsniuose yra numatyti pažeidimai, kurie laikomi sunkiais pažeidimais bei pripažįstama, kad tai karo nusikaltimai, todėl jiems taikoma universali jurisdikcija. Šis protokolas tik papildo pažeidimus kurie yra numatyti 1949 m. Ženevos konvencijose.¹⁶⁵

Tiek Ženevos konvencijose, tiek ir jų I protokole sunkūs pažeidimai yra padaromi tyčia. Yra laikom, kad sunkūs pažeidimai padaryti, *inter alia*, civiliams objektams: kai puolimo objektu tampa civiliai objektai; kai puolimas pradedamas be atrankos ir toks puolimas padarys pernelyg daug žalos civiliams objektams; kai puolimo objektu tampa neapsaugotos vietovės ir demilitarizuotos zonos.¹⁶⁶ Taigi, jeigu išvardinti pažeidimai bus padaryti tyčia prieš kultūros vertybes, tai taip pat bus laikoma sunkiais pažeidimais pagal 1949 m. Ženevos konvencijas ir jų I protokolą.

I protokole be šių pažeidimų, taip pat yra numatyti papildomi pažeidimai, kurie irgi laikomi sunkiais iš kurių vienas kalba grynai apie kultūros vertybes. Šioje nuostatoje yra teigiama, kad pažeidimas yra sunkus, kai puolimo objektu tampa aiškiai atpažįstami istoriniai paminklai, meno kūriniai ar šventovės, kurie yra kultūrinis ir dvasinis tautų paveldas bei kuriems specialiu susitarimu, sudarytu, pavyzdžiui, kompetentingos tarptautinės organizacijos, buvo suteikta ypatinga apsauga ir dėl to šis paveldas labai sugriauamas, kai nėra įrodymų, kad priešiška šalis naudojo kultūros vertybes kariniams siekiams palaikyti, ir kai tokie istoriniai paminklai, meno kūriniai ir šventovės nėra visai arti karinių objektų.¹⁶⁷

Aiškiai atpažįstamomis kultūros vertybėmis turėtume laikyti tokias vertybes kurios yra pažymėtos skiriamuoju simboliu pagal 1954 m. Hagos konvencijoje nustatytus reikalavimus. Pagal 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolą draudžiama šiais simboliais piktnaudžiauti¹⁶⁸ ir tai taip pat laikoma sunkiu pažeidimu¹⁶⁹. Be to, aiškiai atpažįstamomis vertybėmis reikėtų laikyti tokias kultūros

¹⁶⁴ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 218.

¹⁶⁵ I protokolo 85 straipsnio 2 dalis.

¹⁶⁶ I protokolo 85 straipsnio 3 dalis.

¹⁶⁷ I protokolo 85 straipsnio 4 dalies d punktas.

¹⁶⁸ I protokolo 38 straipsnis.

¹⁶⁹ I protokolo 85 straipsnio 3 dalies f punktas.

vertybes, kurios yra įrašytos į sąrašus bei tie sąrašai yra visiems prieinami ar jais apsieičia konflikto šalys.

Tačiau 85 straipsnio 4 dalies b punkte nelabai aišku, kokios kultūros vertybės, yra vertybės „kurioms specialiu susitarimu, sudarytu, pavyzdžiui kompetentingos tarptautinės organizacijos, buvo suteikta ypatinga apsauga“. 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų komentare pasakyta, kad speciali apsauga suteikiam pagal 1954 m. Hagos konvencijos II dalyje, kur kalbama apie kultūros vertybių specialiąją apsaugą bei pagal 1972 m. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją sudarytą Pasaulio paveldo sąrašą.¹⁷⁰ R. O'Keefe nuomone, tai nepagrįstai susiaurina šios nuostatos taikymą, todėl sunkiu pažeidimu turėtų būti laikoma ataka nukreipta prieš visas kultūros vertybes saugomas pagal I protokolo 53 straipsnį.¹⁷¹ Su šia nuomone galima būtų sutikti iš dalies, kadangi, jeigu puolimo objektu tampa kultūros vertybė, kuri savaime yra civilinis objektas, toks puolimas laikomas sunkiu I protokolo pažeidimu. Tačiau negalima sutikti su nuomone, kad tai bus sunkus pažeidimas pagal nuostatą kuri konkrečiai reikalauja, jog tokiai vertybei būtų suteikta speciali apsauga. Todėl manytume, kad pagal šią nuostatą sunkiu pažeidimu bus laikoma tik ataka prieš kultūros vertybę, kuriai kultūros vertybių apsauga užsiimanti tarptautinė organizacija suteikė vienokią ar kitokią apsaugą.

Paskutinė sąlyga, kad pažeidimas būtų laikomas sunkiu yra, kad kultūros vertybės nėra arti karinių objektų. Tačiau turėtume pastebėti, kad nors ir kultūros vertybė yra netoli karinių objektų, vis tiek ji negali tapti puolimo objektu. Tokią nuomonę patvirtino ir TBJT.¹⁷²

Apibendrinant galime daryti išvadą, kad vėlgi, 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolą yra pranašesnis už 1954 m. Hagos konvenciją ir jos protokolus. Visu pirma, 1954 m. Hagos konvencijoje net nėra įtvirtinta, kokie pažeidimai yra laikomi sunkiais, o kokie ne, kadangi joje apskritai nėra numatyta pažeidimų bei jurisdikcija. Antra, 1954 m. Hagos konvencijos II protokole nors ir yra išvardinti sunkūs pažeidimai, tačiau jie taikomi tik kultūros vertybėms, kurioms pagal šią konvenciją taikoma sustiprinta apsauga bei kurios įtrauktos į sąrašą. Tuo tarpu 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolą apima visas kultūros vertybes.

¹⁷⁰ Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987. Para. 3517.

¹⁷¹ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 226.

¹⁷² 31 January 2005, ICTY, Case No. IT-01-42-T. p. 134. <<<http://www.un.org/icty/strugar/trialc1/judgement/str-tj050131e.pdf>>>.

2.2.2. II protokolas

1949 m. Ženevos konvencijų II protokolas įsigaliojo 1978 m. gruodžio 7 dieną. Darbo rašymo metu šio protokolo šalimis yra tapusios 164 valstybės¹⁷³. Lietuva protokolo šalimi tapo 2000 metais¹⁷⁴.

1949 m. Ženevos konvencijų II protokolas taikomas ginkluotiems netarptautiniams konfliktams¹⁷⁵ kurie vyksta kokios nors aukštosios susitariančios šalies teritorijoje tarp jos ginkluotųjų pajėgų ir disidentų ginkluotųjų pajėgų arba kitų organizuotų ginkluotų grupių, šios, pakludamos atsakingai vadovybei, vykdo tokią jos teritorijos dalies kontrolę, kuri leidžia joms įgyvendinti nenutrūkstamus ir suderintus karo veiksmus bei taikyti šį protokolą.¹⁷⁶

Šiame protokole, skirtingai nuo I protokolo, nėra suteikiama apsauga civiliams objektams bendrąja prasme. Kalbama tik apie atskirus civilius objektus, tokius kaip būtinus objektus civiliams gyventojams išlikti. Todėl joje nėra įtvirtinta tokių humanitarinių taisyklių, kaip draudimo atakuoti civilius objektus, vykdyti represalias, nesiėmimo atsargumo priemonių ar karinio objekto apibrėžimo. Iš kitos pusės šią II protokolo padaryta milžinišką spragą, kaip matysime toliau, užpildo tarptautinės teisės paprotys.

Nepaisant aukščiau išvardintų trūkumų, II protokole yra nuostata, kuri skirta kultūros vertybėms.¹⁷⁷ Kultūros vertybių terminas šioje nuostatoje nėra apibrėžtas, bet jis yra toks pat kaip ir I protokolo bei žinoma, kaip ir 1954 m. Hagos konvencijoje pateikto termino.

1949 m. Ženevos konvencijų II protokolas nustato du draudimus susijusius su kultūros vertybėmis. Visu pirma, draudžiami bet kokie kariniai veiksmai prieš kultūros vertybes, o antra – draudžiama jas naudoti kariniais tikslais. Kaip jau minėjome, II protokolas nenustato karinio objekto statuso, todėl, matyt, reiktų laikyti, kad jeigu kultūros vertybė naudojama kariniais tikslais, tokiu atveju, be jokių išimčių, ją galima atakuoti ir sunaikinti.

Tai ne vienintelė problema, kadangi II protokolas nenumato kas yra laikoma šio protokolo pažeidimais ir kokie jie yra.

Todėl turėtume daryti išvadą, kad II protokolo suteikiama apsauga kultūros vertybėms yra silpnesnė už 1954 m. konvenciją, juo labiau už šios konvencijos II protokolą, kurio visos nuostatos taikomas tiek tarptautiniam, tiek netarptautiniam ginkluotam konfliktui.

¹⁷³ 1949 m. Ženevos konvencijų II protokolo valstybių sąrašas:

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P> [žiūrėti 2008 05 20].

¹⁷⁴ 2000 m. gegužės 2 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1949 metų Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 metų papildomų protokolų ratifikavimo (Žin. 2000, Nr. 63-1904).

¹⁷⁵ Plačiau apie netarptautinius ginkluotus konfliktus žiūrėkite šio darbo dalyje „Sąvokos“.

¹⁷⁶ II protokolo 1 straipsnio 1 dalis.

¹⁷⁷ II protokolo 16 straipsnis.

3. TARPTAUTINIAI PAPROČIAI

Paprotys nacionalinėse teisėse nebėra toks svarbus kaip buvo anksčiau, o anglosaksų šalyse yra prisimenamas daugiau su nostalgija negu iš tikro naudojamas praktikoje. Tuo tarpu tarptautinėje teisėje, kaip teigia M. Shaw, tarptautinis paprotys, atsižvelgiant į tarptautinės sistemos pobūdį ir trūkumą centralizuotos valdžios organų, yra dinamiškas teisės šaltinis.¹⁷⁸ Tarptautinio teisingumo teismo statuto 38 straipsnio 1 dalies b punkte, be kitų teisės šaltinių kuriais Teismas vadovaujasi sprendžiant jam perduotus ginčus yra ir tarptautinis paprotys kaip įrodymas visuotinės praktikos, pripažintos teisine norma.¹⁷⁹ Nors Tarptautinio teisingumo teismo statuto minėtame straipsnyje ir nėra pateikta jokios užuominos apie šaltinių hierarchiją, tačiau mūsų nuomone, paprotys yra didžiausią įtaką darantis šaltinis tarptautinei teisei iš visų jame išvardintų. Taip pat tarptautinis paprotys neleidžia tarptautinei teisei sustingti ir nulemia jos nuolatinį kitimą, atsižvelgiant į tarptautinėje bendruomenėje vykstančius pokyčius.

Skirtingai nuo labai ilgai užtrunkančių tarptautinių sutarčių sudarymo, kuriuose sudarytojai stengiasi atspindėti visų dalyvaujančiųjų nuomonę, dėl ko sutartis ne retai netenka pirminio išsikeltos tikslo, paprotys gali susiformuoti ir per labai trumpą laiką, kuriam netrukto jokie sutartis varžantys formalumai. Dar vienas didžiulis skirtumas nuo sutarčių, kurį pažymi A. Cassese, yra tas, jog paprotinės teisės paprastai įpareigoja visus pasaulio bendruomenės narius (arba regioninę valstybių¹⁸⁰ grupę, jeigu tai regioninis paprotys), tuo tarpu kai sutartys įpareigoja tik tai tas valstybes, kurios jas ratifikuoja arba prisijungia prie jų.¹⁸¹

Kaip jau minėjome šiame darbe, 1954 m. Hagos konvencijos valstybių šalių skaičius yra toli gražu iki visuotinio dalyvavimo joje, jau nekalbant apie jos I ir II protokolus. Tuo tarpu 1949 m. Ženevos konvencijų I ir II protokolų valstybių šalių skaičius yra daug didesnis lyginant su prieš tai minėta konvencija, tačiau šių protokolų nuostatos įpareigojimus sukelia tik jų dalyviams, be to reiktų pažymėti, kad Jungtinės Amerikos Valstijos iki šiol nėra prisijungusios prie šių dokumentų. Todėl šioje darbo dalyje trumpai aptarsime kokios tarptautinio papročio nuostatos susiformavo kultūros vertybių apsaugai ginkluoto konflikto metu ir įpareigojančios ne tik tam tikro regiono valstybes, bet viso pasaulio bendruomenę.

¹⁷⁸ Shaw M. N. „International Law“, Fifth edition. 2003, Cambridge university press. P. 69.

¹⁷⁹ Oficialus Tarptautinio teisingumo teismo statuto teksto vertimas paskelbtas Žin., 2002, Nr. 15-557.

¹⁸⁰ Aiškumo dėlei norėtume priminti, kad įpareigojimai kylantys tiek iš papročių, tiek ir iš sutarčių gali būti taikomi ar prisiimami ne tik valstybių, bet ir kitų tarptautinės teisės subjektų.

¹⁸¹ Cassese A. International Law. Oxford: Oxford university press. 2001. P. 119.

Draudimas atakuoti kultūros vertybes

Tarptautinio ginkluoto konflikto metu humanitarinės teisės principas, kad civiliniai objektai negali tapti puolimo objektu buvo patvirtintas 1996 m. Tarptautinio teisingumo teismo konsultacinėje išvadoje dėl atominio ginklo naudojimo ar grasinimo juo teisėtumu.¹⁸² Šioje išvadoje teigiama, kad civilių objektų atskyrimas nuo karinių objektų yra „svarbiausias principas“ humanitarinėje teisėje bei vienas iš „pamatinių tarptautinės paprotinės teisės principų“.¹⁸³ Šis principas yra atspindėtas 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 48 ir 52(1) straipsniuose. Tai reiškia, kad civiliai objektai yra visi objektai kurie nėra kariniai objektai. Tarptautinis paprotys taip pat apibrėžia, kad karinis objektas yra toks objektas, kuris dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksams ir kurių visiškas ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą¹⁸⁴. Pagal Tarptautinio Baudžiamojo Teismo statuto 8 straipsnio 2 dalies b punkto ii papunktį „civilinių objektų, t.y. ne karinių objektų, tyčinis puolimas“ yra laikomas karo nusikaltimu.¹⁸⁵

Taigi, nėra jokių abejonių, kad kultūros vertybės, nesvarbu ar jos būtų pripažintos vertybėmis visos žmonijos, ar tik tam tikros valstybės, ar tam tikro regiono, yra apsaugotos tarptautinio ginkluoto konflikto metu nuo puolimo tarptautinio papročio, kadangi jos yra kartu ir civiliai objektai.

Be to, kad kultūros vertybės yra apsaugotos nuo puolimo pagal tarptautinį paprotį kaip civiliai objektai, tarptautinis paprotys taip pat atskirai išskiria jų apsaugą. Nepuolimo nuostata yra įtvirtinta 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 53 straipsnyje bei 1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnyje. Tarptautinio baudžiamojo statuto 8 straipsnio 2 dalies b punkto ix papunktyje teigiama, kad „tyčinis religijos, švietimo, meno, mokslo ar labdaros objektų, istorijos paminklų, ligoninių ir kitų vietų, kur laikomi ligoniai ir sužeistieji, puolimas, jei šie objektai nėra kariniai“ yra laikoma karo nusikaltimu. Taip pat nepuolimo principą prieš kultūros vertybes, kaip tarptautinį paprotį, patvirtino TBJT sprendžiant klausimą dėl Dubrovniko senojo miesto sugriovimo.¹⁸⁶ Tačiau būtina pažymėti, kad TBJT sprendime ataką prieš kultūros vertybes laikė pažeidžiančia tarptautinę teisę, kol ji netampa kariniu objektu.¹⁸⁷ Taip pat aukščiau minėtų teisės aktų analizė šiame darbe leidžia daryti išvadą, kad nors ir kultūros vertybės yra išskiriamos į objektus, kurių negalima pasirinkti puolimo objektais, vis viena jų apsauga nieko nesiskiria nuo civilių objektų. Šiai nuomonei taip pat pritaria ir R. O'Keefe.¹⁸⁸

¹⁸² Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. International Court of Justice. Advisory opinion of 8 July 1996.

¹⁸³ Ibid. p. 35.

¹⁸⁴ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 29.

¹⁸⁵ Tarptautinio baudžiamojo teismo statutą Lietuva ratifikavo 2003 metais (Žin. 2003, Nr.49-2165).

¹⁸⁶ 31 January 2005, ICTY, Case No. IT-01-42-T. p. 135. <http://www.un.org/icty/strugar/trialc1/judgement/str-tj050131e.pdf>.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 323.

Taigi, pagal tarptautinės teisės paprotį tarptautinio ginkluoto konflikto metu kultūros vertybė negali tapti puolimo objektu, nebent ji tampa kariniu objektu kuris dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksams ir jo visiškai ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą.

Aptariamas tarptautinės teisės paprotys yra taikomas ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Visu pirma, jis yra atspindėtas 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 16 straipsnyje bei pagal 1954 m. Hagos konvencijos 19 straipsnį ir šios konvencijos 4 straipsnyje. Antra, šiuos du straipsnius patvirtino ir TBJT Tadičiaus byloje, kurioje teigė, kad šios „sutarčių nuostatos pagaliau tapo paprotine teise“¹⁸⁹ bei, kad jos yra „taikomos vidiniame (netarptautiniame ginkluotame – aut. past.) konflikte“¹⁹⁰ Trečia, Tarptautinio baudžiamojo statuto 8 straipsnio 2 dalies e punkto ix papunktyje nustatyta, jog netarptautinio ginkluoto konflikto metu „tyčinis religijos, švietimo, meno, mokslo ar labdaros objektų, istorijos paminklų, ligoninių ir vietų, kur laikomi ligoniai bei sužeistieji, puolimas, jei šie objektai nėra kariniai“ yra laikomi karo nusikaltimais. Aiškumo dėlei turėtume pasakyti, kad kaip ir tarptautinio ginkluoto konflikto metu, taip ir netarptautinio, kultūros vertybė pagal tarptautinę teisę gali tapti puolimo objektu, jeigu ji tampa kariniu objektu.

Draudimas pulti be atrankos

Kaip teigia R. O'Keefe, nėra jokios abejonės, kad tarptautinio ginkluoto konflikto metu, paprotinė tarptautinė teisė reguliuoja atsitiktinę žalą, sutinkamai su proporcingumo principu, padarytą civiliams objektams, įskaitant kultūros vertybes, kultūros vertybių terminą suprantant plačiausia prasme.¹⁹¹ Proporcionalumo principas yra suformuluotas 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 51 straipsnio 5 dalies b punkte, kuriame pasakyta, jog puolimas be atrankos, yra toks puolimas kurio metu galima laukti atsitiktinės žalos civiliniams objektams arba ir vieno, ir kito, kas būtų pernelyg didelė kaina pasiekti konkretų ir tiesioginį karinį pranašumą. Tarptautinis teisingumo teismas byloje dėl atominio ginklo naudojimo ar grasinimo juo patvirtino proporcingumo taisyklės taikymą.¹⁹² Puolimas be atrankos taip pat yra laikomas karo nusikaltimu pagal Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 8 straipsnio 2 dalies b punkto iv papunktį.

Puolimas be atrankos pagal tarptautinės teisės paprotį draudžiamas ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Nors tokios nuostatos nėra 1949 m. Ženevos konvencijų II protokole, o Tarptautinis

¹⁸⁹ Prosecutor v. Duško Tadić a/k/a "DULE". Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction. Decision of 2 October 1995. Para. 98.

¹⁹⁰ Ibid. para. 127.

¹⁹¹ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 327.

¹⁹² Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. International Court of Justice. Advisory opinion of 8 July 1996. P. 242, 245.

baudžiamasis statutas nenumato, jog puolimas be atrankos netarptautinio ginkluoto konflikto metu laikomas karo nusikaltimu, vis dėlto šis principas buvo patvirtintas TBJT. Tadičiaus byloje teismas teigė, kad netarptautiniame ginkluotame konflikte tarptautinė paprotinė teisė apima civilių apsaugą nuo karo veiksmų, tame tarpe ir nuo puolimo be atrankos, taip pat ir civilių objektų apsaugą, tame tarpe ir kultūros vertybių.¹⁹³

Atsargumo priemonės puolimo metu

Pagal tarptautinę paprotinę teisę draudžiama pulti nesilaikant atsargumo priemonių puolimo metu. Kiekviena konflikto pusė turi prieš planuojant puolimą įsitikinti, jog puolimo objektais nėra kultūros vertybės, jog puolimo metodai ir priemonės nepadarys joms žalos arba ta žala bus minimali, jeigu tai paaiškėja, šalis privalo susilaikyti nuo puolimo, o jeigu puolimas jau prasidėjęs, privalo jį atšaukti ar sustabdyti, kai tai būtų pernelyg didelis nuostolis, palyginti su konkrečiu ir tiesioginiu tokiu būdu siekiamu kariniu pranašumu. Šios nuostatos yra įtvirtintos 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 57 straipsnio 2 dalyje. Nors tokių nuostatų nėra 1949 m. Ženevos konvencijų II protokole, tačiau atsargumo priemonių puolimo metu turima imtis tiek tarptautinio, tiek ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Šią tarptautinę paprotinę teisės nuostatą įtvirtino TBJT Kupreškičiaus byloje, kuriame teigė, kad 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 57 straipsnio 2 dalis yra tarptautinė paprotinė teisė, kuri taikoma ir tarptautiniame, ir netarptautiniame ginkluotame konflikte.¹⁹⁴

Draudimas naudoti kultūros vertybes kariniais tikslais

Ši tarptautinės paprotinės teisės nuostata taikoma ir tarptautiniame ir netarptautiniame ginkluotame konflikte. Ji yra įtvirtinta 1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnio 1 dalyje, bei 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 53 straipsnio b dalyje ir II protokolo 16 straipsnio b dalyje. 1954 m. Hagos konvencijos nuostatos ir 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų įtvirtintas nenaudojimas skiriasi tuo, kad pastaruosiuose nėra daroma išimtis karinės būtinybės atveju, t.y. draudžiama kultūros vertybę naudoti kariniais tikslais bet kuriuo atveju.

Pagal Tarptautinę paprotinę teisę nelaikoma pažeidimu, jeigu kultūros vertybė naudojama kariniais tikslais esant kariniui būtinumui. Tai buvo patvirtinta UNESCO surengtoje visuotinėje konferencijoje¹⁹⁵ bei TBJT Tadičiaus byloje, kurioje teismas pavirtino 1954 m. Hagos konvencijos 19

¹⁹³ Prosecutor v. Duško Tadić a/k/a "DULE". Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction. Decision of 2 October 1995. Para. 127.

¹⁹⁴ TBJT 14 January 2000, IT-95-16-T. para. 524.

¹⁹⁵ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 131.

straipsnį kaip atspindintį tarptautinę paprotinę teisę¹⁹⁶, o pagal šį straipsnį 4 straipsnis taikomas ir netarptautiniuose ginkluotose konfliktuose.

Represalijų draudimas

Tarptautinė paprotinė teisė tarptautinio ginkluoto konflikto metu draudžia kultūros vertybes paversti represalijų objektu. Šis draudimas yra įtvirtintas 1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnio 4 dalyje bei 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 53 straipsnio c dalyje. Šis draudimas kaip atspindintis paprotinę normą buvo patvirtintas UNESCO generalinėje konferencijoje.¹⁹⁷ Šis draudimas išplaukia iš bendrojo draudimo nukreipti represalias į civilius objektus, kuris yra įtvirtintas 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 20 straipsnyje ir kuris taip pat yra pripažįstamas tarptautine paprotine teisės nuostata.¹⁹⁸

Tačiau vargu ar draudimas represalijų objektu paversti kultūros vertybes, kaip paprotinė norma yra taikoma ir netarptautiniame ginkluotame konflikte. Kaip teigia R. O'Keefe, vargu ar patvirtinimas UNESCO generalinėje konferencijoje yra pakankamas laikyti, jog 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo 53 straipsnio c dalis taikoma ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu kaip paprotinė norma.¹⁹⁹ Be to, 1949 m. Ženevos konvencijų II protokolo 16 straipsnis neįtvirtina represalijų draudimo.

Taigi, tarptautinė paprotinė teisė draudžia tarptautinio ginkluoto konflikto metu kultūros vertybes paversti represalijų objektu, tuo tarpu netarptautinio ginkluoto konflikto toks draudimas nėra susiformavęs.

Užgrobimo draudimas

1907 m. Hagos taisyklių²⁰⁰ 23 straipsnio g punkte yra nustatytas bendras užgrobimo draudimas ginkluoto konflikto metu. Šiame straipsnyje teigiama, kad draudžia sunaikinti ar užgrobti priešos nuosavybę, nebent toks sunaikinimas ar užgrobimas yra neišvengiamas dėl susidariusios karinės būtinybės. Taip pat 1907 m. Hagos taisyklių 56 straipsnyje yra nustatyta, kad bet koks užgrobimas, sunaikinimas ar tyčinė žala padaryta religijos, labdaros ir švietimo, meno ir mokslo institucijoms, istoriniams paminklams, meno ir mokslo darbams yra draudžiamas. Tai, kad 1907 m. Hagos taisyklės yra tapusios tarptautinės paprotinės teisės dalimi patvirtino TTT byloje Kongo Demokratinė

¹⁹⁶ Prosecutor v. Duško Tadić a/k/a "DULE". Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction. Decision of 2 October 1995. Para. 98.

¹⁹⁷ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 524.

¹⁹⁸ Ibid. P. 523.

¹⁹⁹ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 335.

²⁰⁰ 1907 m. Hagos taisyklių tekstas: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument> [2008 09 04].

Respublika v. Uganda²⁰¹ bei konsultacinėje išvadoje dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje.²⁰² Draudimo užgrobti pažeidimas pagal Tarptautinio baudžiamojo teismo statutą yra laikomas karo nusikaltimu tiek tarptautinio, tiek ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu, nebent tai pateisina karinis būtinumas.²⁰³ Taip pat TBJT vienoje iš bylų pripažino, kad užgrobimas yra pripažįstamas kariniu nusikaltimu, kuris taikomas tiek tarptautinio, tiek ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu.²⁰⁴

Taigi, kultūros vertybių užgrobimas ginkluoto konflikto metu (tarptautinio ir netarptautinio) yra draudžiamas pagal tarptautinę paprotinę teisę.

Vagysčių, plėšimų, pasisavinimų ar vandalizmo aktų draudimas

1954 m. Hagos konvencijos 4 straipsnio 3 dalyje nustatytas kultūros vertybių vagysčių, plėšimo, pasisavinimo ar vandalizmo aktų prieš jas draudimas tarptautinio ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Šis draudimas yra tapęs tarptautine paprotine teise tarptautinio ginkluoto konflikto metu. Jis buvo patvirtintas UNESCO Generalinėje konferencijoje bei valstybių nesančių 1954 m. Hagos konvencijos šalimi.²⁰⁵ Taip pat atskirai nuo kitų draudimų 1907 m. Hagos taisyklių 28 straipsnis draudžia miestų ar gyvenvietės plėšimus, net jeigu jie užimti šturmu.²⁰⁶ Pagal Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 8 straipsnio 2 dalies b punkto xvii papunktį miestų ar gyvenviečių plėšimai, net jeigu užimti šturmu laikomi karo nusikaltimais.

Kultūros vertybių vagystės, plėšimai, pasisavinimams ar vandalizmo aktai yra draudžiami pagal tarptautinę paprotinę teisę ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Visu pirma dėl to, kad TBJT Tadičiaus byloje patvirtino, kad 1954 m. Hagos konvencijos 19 straipsnis, kuris nustato 4 straipsnio taikymą neginkluoto konflikto metu, yra tapęs paprotine teise. Taip pat atskirai yra uždrausti kultūros vertybių plėšimai, pagal bendrą civilių objektų plėšimų draudimą. Tai atspindėta 1949 m. Ženevos konvencijų II protokolo 4 straipsnio 2 dalies g punkte, kuriame draudžiamas bendras civilių plėšimas. Taip pat Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 8 straipsnio 2 dalies e punkto v papunktį karo nusikaltimu netarptautinio ginkluoto konflikto metu laikoma miesto ar gyvenvietės plėšimas net užėmus juos šturmu.

Taigi, reiktų pripažinti, kad tiek tarptautinio ginkluoto konflikto metu, tiek ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu tarptautinė paprotinė teisė draudžia kultūros vertybių vagystes, plėšimus,

²⁰¹ Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo. Democratic Republic of the Congo v. Uganda. International Court of Justice. Judgment of 19 December 2005. P. 70.

²⁰² Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. International Court of Justice. Advisory Opinion of 9 July 2004. P. 172.

²⁰³ Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 8 straipsnio 2 dalies b punkto xiii papunktis ir e punkto xii papunktis.

²⁰⁴ Case No. IT-01-47-AR73.3. Prosecutor v. Enver Hadzihasanović and Amir Kubura. Decision of 11 March 2005. Para. 37.

²⁰⁵ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 134.

²⁰⁶ Kaip jau minėjome, pagal TTT 1907 m. Hagos taisyklės laikomas atspindinčios tarptautinę paprotinę teisę.

pasisavinimą ar vandalizmo atkus prieš jas, o tokiems veiksams vykstant šalys privalo uždrausti, užkirsti kelią arba prireikus nutraukti juos.

Įpareigojimai okupacijos metu

1907 m. Hagos taisyklių 43 straipsnis nustato, jog vietos valdžia patekusi į okupanto rankas, vėliau turi imtis visų priemonių savo galioje atstatyti ir užtikrinti kiek yra įmanoma, viešąją tvarką ir saugumą, pagal teritorijoje galiojančius įstatymus, nebent tam būtų absoliučiai trukdoma. Kitais žodžiais tariant, ši nuostata įpareigoja okupantą išlaikyti okupuotos teritorijos įstatymus, tame tarpe ir tokių kaip leidimų išdavimas archeologiniams kasinėjimams, kultūros vertybių restauravimo darbams, kultūros vertybių prekybai ir panašiai. Taip pat iš prieš tai aptartos tarptautinės paprotinės normos okupantams kyla pareiga uždrausti, užkirsti kelią arba prireikus nutraukti bet kokios formos kultūros vertybių vagystes, plėšimus, pasisavinimą arba prieš jas nukreiptus vandalizmo aktus.

Be to, atsižvelgiant į minėtą paprotinę normą, kyla draudimas eksportuoti kultūros vertybes iš okupuotos teritorijos bei pareiga gražinti jas, jeigu jos buvo eksportuotos. Ji yra atspindėta 1970 m. UNESCO nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencijos 11 straipsnyje.²⁰⁷ Šios nuostatos taip pat yra tapusios tarptautinėmis paprotinėmis teisės normomis.²⁰⁸

Draudimas eksportuoti, o eksportavus atsirandanti pareiga gražinti kultūros vertybes įtvirtina kitą tarptautinę paprotinę teisės normą – draudimą kultūros vertybes pasilikti kaip karo reparacijas. Šiuo atveju susiformavo gana kurioziška situacija Rusijos atžvilgiu. Nors ji yra 1954 m. Hagos konvencijos I protokolo šalis nuo 1957 metų²⁰⁹, o šio protokolo 3 paragrafas būtent ir suformuluoja draudimą kultūros vertybes pasilikti kaip karo reparacijas, tačiau tai nesutrukdė Rusijos Konstituciniam teismui priimti priešingą sprendimą. 1997 m. buvo priimtas Perkeltų kultūros vertybių įstatymas, kuriame, *inter alia*, buvo nustatyta, jog kultūros vertybės atgabentos į TSSRS įgyvendinant savo teisę į kompensuojamąją restituciją, įvykdytą Sovietų valdžios pareigūnų paliepimu, yra laikomos Rusijos Federacijos federaline nuosavybe. Ši įstatymo dalis 1999 metais Rusijos konstitucinio teismo buvo pripažinta atitinkanti konstituciją. Su tokiu sprendimu nesutiko ir nuolat jam prieštaravo Vokietija.²¹⁰

²⁰⁷ Žinios. 1998, Nr. 102-2807.

²⁰⁸ Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 136-137.

²⁰⁹ Kaip TSSRS teisių perėmėja.

²¹⁰ Plačiau apie tai žiūrėkite: Costello S. Must Russia return the artwork stolen from Germany during World War II? ILSA Journal of International & Comparative Law. Volume 4. 1997. P. 141-151. O taip pat Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005. P. 138.

4. KAI KURIŲ ŽYMAUSIŲ KULTŪROS VERTYBIŲ NAIKINIMO XXI a. GINKLUOTUOSE KONFLIKTUOSE, APTARIMAS (ANALIZĖ)

4.1. 2003 m. ĮVYKIAI IRAKE

Jungtinės Amerikos Valstijos kartu su sąjungininkais invaziją į Iraką pradėjo 2003 metų kovo 20 dieną.²¹¹ Dar prieš prasidedant invazijai daugelis kultūros vertybių ekspertų viešai perspėjo Jungtines Amerikos Valstijas apie gresiančius kultūros vertybių naikinimus, jų plėšimus ar vandalizmo aktus konflikto metu, kokie įvyko prasidėjus Pirmajam Persijos įlankos karui.²¹² Prieš prasidedant 2003 m. invazijai, Jungtinių Amerikos Valstijų karo topografai, kaip ir prieš Pirmojo Persijos įlankos karą, paruošė oficialų „Bendrą neapšaudomų objektų sąrašą“ į kuriuos, *inter alia*, buvo įtrauktos reikšmingiausios kultūros vertybių vietos.²¹³ Tačiau didžiausia problema tapo ne kariniai veiksmai nukreipti prieš kultūros vertybes, bet vietos gyventojų kultūros vertybių plėšimai.

2003 metų balandžio 9 dieną, kaip Irako sostinės Bagdado užėmimo ir vietos gyventojų išlaisvinimo iš tironijos simbolis, buvo nugriauta Sadamo Huseino statula. Ši statula buvo pradėta griauti vietos gyventojų, o po kelių nesėkmingų bandymų, jiems į „pagalbą“ atskubėjo ir Jungtinių Amerikos Valstijų šarvuotis.²¹⁴ Kaip teigia A. V. P. Rogers, gali kilti klausimas ar reikėjo šią statulą bei paveikslus su Sadamo Huseino atvaizdu sunaikinti, bet vargu ar galima šiuos objektus laikyti kultūros vertybėmis.²¹⁵ Nenorėtume sutikti su tokia nuomone dėl kelių priežasčių. Visų pirma, kas yra kultūros vertybė nusistato pati valstybė kurioje ta vertybė yra, o tuo metu, kai buvo naikinama tiek statula, tiek paveikslai tuometinės valdžios jie kaip tik turėjo būti laikomi kultūros vertybėmis. Antra, nors naikinami objektai ir nebūtų pripažinti kultūros vertybėmis, jie, kaip esantys civiliais objektais, taip pat negalėjo būti naikinami pagal tarptautinę paprotinę teisę, nebent jie taptų kariniais objektais ar to reikalautų karinė būtinybė, tuo tarpu buvo akivaizdu, jog nei vienos iš šių priežasčių nebuvo. Trečia, Jungtinių Amerikos Valstijų kareivių įsitraukimas į minėtų objektų naikinimą prieštarauja tarptautinei paprotinei teisei, pagal kurią, jie turėjo kiek galima palaikyti viešąją tvarką, tuo tarpu tokiais veiksmais jie greičiau skatino vandalizmą ir niokojimą.²¹⁶

²¹¹ Iraq War. http://en.wikipedia.org/wiki/Iraq_War [žiūrėta 2008 09 28]

²¹² Plačiau apie tai žiūrėkite Guy Gugliotta straipsnyje „Iraq War Could Put Ancient Treasures at Risk“, <<
<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2003/0303ancient.htm>>>.

²¹³ O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006. P. 330.

²¹⁴ Timeline: Iraq after Saddam. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4192189.stm [žiūrėta 2008 10 03]

²¹⁵ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 158.

²¹⁶ Dėl trečiosios išvados gali kilti abejonių, kadangi labai sunku praktiškai nustatyti kada *de facto* prasidėjo okupacija, nors, manytume, kad tuo metu JAV kariai jau valdė bent jau tą teritoriją, kurioje įvyko minėtų objektų naikinimas.

Dar vienas įvykis, daug skaudesnis ne vien tik Irako, bet ir viso pasaulio kultūrai, įvyko kitą dieną po aukščiau minėtų įvykių. Kaip rašo K. E. Petersen, balandžio 10 dieną, popiet, vietos laiku, vienas iš Nacionalinio muziejaus darbuotojų bėgo per Bagdadą ieškodamas Amerikiečių kareivių, kad šie sustabdytų Nacionalinio muziejaus plėšimą. Tankas, kuriame buvo penki jūrų pėstininkai, o kartu ir muziejaus darbuotojas, grįžo iki Nacionalinio muziejaus, iššovė kelis šūvius, po kurių šimtai plėšikų išsilakstė. Tačiau užteko tankui pasitraukti iš tos vietos, po kelių akimirkų minia vėl grįžo.²¹⁷ Kaip teigia tuometinis Nacionalinio muziejaus direktorius Nabhal Amin, būtų užtekę nuolat esančio vieno tanko su dvejais žmonėmis, kad būtų išvengta 170 000 kultūros vertybių sunaikinimo ar pagrobimo.²¹⁸ Akivaizdu, kad tarptautinė paprotinė teisė buvo pažeista, kai Jungtinės Amerikos Valstijos neužtikrino reikalavimo uždrausti, užkirsti kelią arba prireikus nutraukti bet kokios formos kultūros vertybių vagystes, plėšimus, pasisavinimą arba prieš jas nukreiptus vandalizmo aktus nebuvo įvykdytas.

Dėl šių įvykių UNESCO generalinis direktorius 2003 m. balandžio 17 d. sakytoje kalboje priminė valstybėms, išitraukusioms į ginkluotą konfliktą, kad ginkluotas konfliktas kelia grėsmę Irako kultūros vertybėms bei atkreipė dėmesį į 1954 m. Hagos konvencijos nuostatas. Be to, jis išsiuntė Jungtinių Tautų Generaliniam sekretoriui ir Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės Departamentui detalius žemėlapius, kuriuose buvo pažymėtos Irake esančios archeologinės vietos, paminklai bei muziejai, o po Bagdado nacionalinio muziejaus apiplėšimo paskatino Jungtines Amerikos Valstijas ir Jungtinę Karalystę imtis neatidėliotinių veiksmų apsaugant Irako archeologines vietas ir kultūros institucijas. Taip pat UNESCO generalinis direktorius pakvietė Interpolą, Pasaulio muitinių organizaciją ir Tarptautinę meno prekiautojų konfederaciją užtikrinti 1970 m. UNESCO nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencijos nuostatas.²¹⁹ Be aukščiau minėtų priemonių UNESCO, ICOM ir Jungtinės Amerikos Valstijos sudarė „Raudonąjį sąrašą“ į kurį įtraukė išplėstas vertybes, bei pateikė praktinių pavyzdžių kaip galima būtų atskirti tokias vertybes nuo panašių ir teisėtai pardavinėjamų meno rinkoje.²²⁰

Ne vien UNESCO išreiškė susirūpinimą dėl Irako kultūros vertybių. 2003 m. gegužės 22 dieną Jungtinių Tautų Saugumo taryba priėmė rezoliuciją kurioje, *inter alia*, akcentavo svarbą gerbti archeologinį, istorinį, kultūrinį ir religinį Irako paveldą ir užtikrinti archeologinių, istorinių, kultūrinių ir religinių vietovių, muziejų, bibliotekų ir paminklų saugumą.²²¹ Be to, šioje rezoliucijoje buvo teigiama, kad visos Jungtinių Tautų valstybės narės turi imtis visų reikalingų žingsnių užtikrinant Irako institucijoms Irako kultūros vertybių ir kitų svarbių archeologinių, istorinių, kultūrinių, mokslinių ir religinių daiktų gražinimą, nelegaliai išgabtų iš Irako nacionalinio muziejaus, Nacionalinės

²¹⁷ Petersen K. E. Cultural apocalypse now: the loss of the Iraq museum and a new proposal for the wartime protection of museums. Minnesota Journal of International Law. 2007. P. 180.

²¹⁸ Looters ransack Baghdad museum. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2942449.stm [žiūrėta 2008 10 03]

²¹⁹ UNESCO Doc. DG/2003/064, pp. 2-3.

²²⁰ Plačiau skaitykite: ICOM news. Vol. 56, No. 3. 2003. P. 9.

²²¹ 2003 m. gegužės 22 d. Jungtinių Tautų Saugumo tarybos rezoliucija Nr. 1483. p. 2.

bibliotekos ir kitų vietovių. Taip pat kaip ir UNESCO generalinio sekretoriaus kalboje, rezoliucijoje buvo raginamas Interpolas bei kitos tarptautinės organizacijos prisidėti įgyvendinant kultūros vertybių gražinimą.²²² 2004 m. birželio 8 dieną Jungtinių Tautų Saugumo taryba dar kartą paragino gerbti ir saugoti Irako kultūros vertybes.²²³

Panašu, kad norint išvengti tarptautinės teisės pažeidimų, susijusių su kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu, nebepakanka planuoti išimtinai tik karinių veiksmų ar nusistatyti kultūros vertybių vietas ir objektus, kurių negalima atakuoti. Reiktų pritarti A. P. V. Rogers nuomonei, kad kai sausumos karinės pajėgos užima priešininko teritoriją, juos turėtų greta sekti ir karinės policijos arba žandarmerijos padaliniai, aprūpinti ir paruošti susitvarkyti su policija, kontroliuoti minią bei atlikti pagrindines apsaugos pareigas.²²⁴

4.2. 2008 m. ĮVYKIAI GRUZIJOJE

2008 m. rugpjūčio 8 dieną kartu su vienu iš didžiausių ir taiką simbolizuojančių renginių – Vasaros Olimpinių žaidynių pradžios – prasidėjo ir konfliktas tarp Gruzijos ir Rusijos ginkluotojų pajėgų.²²⁵ Objektyvių faktų kas pradėjo ir kokios priežastys lėmė šio konflikto pradžią darbo rašymo metu nėra. Šiuo metu Gruzija kreipėsi į TTT dėl Rusijos Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo pažeidimo. Taip pat valstybės viešai yra apkaltinusios vieną kitą dėl kitų tarptautinės teisės pažeidimų, tame tarpe ir kultūros vertybių apsaugos srityje.

2008 m. rugsėjo pabaigoje Gruzija apkaltino Rusiją per oro antskrydžius sunaikinus šimtus bažnyčių, vienuolynų ir muziejų. Tarp jų ir XII a. Ikortos bažnyčią, XI a. Nikozio vienuolyno namą ir VII a. vienuolyną esantį taip pat Nikozio mieste. Taip pat Gruzija kreipėsi į UNESCO prašydama pasiųsti misiją į, pasak jos, Rusijos okupuotas vietas, siekiant nustatyti, kokioje būklėje yra kultūros objektai.²²⁶

ICOM Nacionalinis komitetas Gruzijoje paskelbė sąrašą muziejų, kurie nukentėjo šio ginkluoto konflikto metu. Šiame pranešime muziejų direktoriai teigė, kad bombardavimo metu buvo sugriauti Ivano Machabelio namas muziejus bei Didi Liakhvi Gorge muziejus. Taip pat, pasak jų, padaryta nepataisoma žala nacionaliniam paveldui. Kitiems muziejams, pasak ICOM, yra padaryta nedidelė žala, tame tarpe ir Josifo Stalino muziejui, o dar kiti muziejai įtraukti į rizikos sąrašas, nors žalos dar ir

²²² Ibid. p. 3.

²²³ 2004 m. birželio 8 d. Jungtinių Tautų Saugumo tarybos rezoliucija Nr. 1546. p. 1.

²²⁴ Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004. P. 159.

²²⁵ 2008 South Ossetia war. http://en.wikipedia.org/wiki/2008_South_Ossetia_war [2008 11 01]

²²⁶ Georgia and Russia rattle their sabres over war damage. <http://www.theartnewspaper.com/article.asp?id=16452> [2008 11 25]

nėra padaryta.²²⁷ Tačiau norėtume atkreipti dėmesį, kad šiuose pranešimuose nėra jokių duomenų, kurios konfliktuojančios šalies karinės pajėgos subombardavo ar kitaip padarė žalos kultūros vertybėms, ar atakos buvo nukreiptos prieš šiuos objektus ar šios pasekmės kilo po to, kai buvo imtasi visų atsargumo priemonių.

Savo ruožtu Rusija kreipėsi į UNESCO, pranešdama, kad Gruzijos kariai Pietų Osetijoje sugriovė ar apgadino apie vienuolika kultūros vertybių, tarp kurių yra XVIII a. Švenčiausios Mergelės Marijos gimimo bažnyčia, viena iš seniausių bažnyčių stovėjusių šiame regione, taip padarydami žalą ne tik Pietų Osetijos, bet ir viso pasaulio kultūros paveldui.²²⁸

Tačiau šių duomenų yra per mažai, kad galima būtų daryti objektyvias išvadas, kokios tarptautinės teisės nuostatos taikomos kultūros vertybių apsaugai ginkluoto konflikto metu buvo pažeistos, juo labiau, kas yra atsakingas už šiuos veiksmus. Žinoma, šis konfliktas vėl paskatins susirūpinti kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu, tačiau tai nebepadės atkurti sunaikintos pasaulio istorijos atspindžių.

²²⁷ Plačiau žiūrėkite: ICOM National Comity in Georgia. Information about damaged Museums of Georgia. <http://georgia.drfm.info> [žiūrėta 2008 11 20] bei Georgian Cultural Heritage and Museums are in danger. <http://www.georgianmuseums.ge/index1.html> [žiūrėta 2008 11 20].

²²⁸ South Ossetian cultural heritage destroyed. <http://02varvara.wordpress.com/2008/08/17/south-ossetian-cultural-heritage-destroyed/> [žiūrėta 2008 11 01] ir Georgia and Russia rattle their sabres over war damage. <http://www.theartnewspaper.com/article.asp?id=16452> [žiūrėta 2008 11 25]

IŠVADOS

1. Kultūros vertybės ginkluoto konflikto metu – tai kilnojami arba nekilnojami daiktai, tokie kaip religiniai ir pasaulietiniai architektūros, dailės ir istorijos paminklai, archeologinės vietovės, istorinės arba meninės vertės pastatų ansambliai, meno kūriniai, meninės, istorinės ar archeologinės reikšmės rankraščiai, knygos ir kiti objektai bei mokslinės arba reikšmingos knygos, archyvinių dokumentų arba anksčiau išvardytų vertybių reprodukcijų kolekcijos, pastatai skirti eksponuoti šioms vertybėms bei paminklų sandėliams.
2. Ginkluoto konflikto metu kultūros vertybėms daroma žala yra visos žmonijos kultūros paveldui daroma žala, nes kiekvienos tautos kultūra yra neatskiriama pasaulio kultūros dalis.
3. Tarptautinio ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu kultūros vertybė negali tapti puolimo objektu, nebent ji tampa kariniu objektu kuris dėl savo pobūdžio, vietos, paskirties ar panaudojimo efektyviai padeda karo veiksmams ir jo visiškai ar dalinis sugriovimas, paėmimas ar neutralizavimas tuometinėmis aplinkybėmis suteikia aiškų karinį pranašumą.
4. Tarptautinio ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu draudžiama pulti kultūros vertybes be atrankos, naudoti jas kariniais tikslais, nebent to reikalauja susidariusi karinė būtinybė, taip pat draudžiama kultūros vertybes užgrobti.
5. Tarptautinio ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu konflikto šalys privalo uždrausti, užkirsti kelią arba prireikus nutraukti bet kokios formos kultūros vertybių vagystes, plėšimus, pasisavinimą arba prieš jas nukreiptus vandalizmo aktus.
6. Tarptautinio ginkluoto konflikto metu draudžiama kultūros vertybes padaryti represalijų objektais, pasilikti jas kaip reparacijas.
7. Okupacijos metu okupantas privalo išlaikyti okupuotos teritorijos įstatymus susijusius su kultūros vertybių apsauga.
8. Okupacijos metu draudžiama eksportuoti kultūros vertybes iš okupuotos teritorijos, o eksportuotos privalo būti gražintos.
9. Norint, kad kultūros vertybės ginkluoto konflikto metu būtų apsaugotos nuo sunaikinimo ar sugadinimo, privalu kiekvienai valstybei imtis tam tikrų veiksmų taikos metu, tokių kaip kultūros vertybių ženklinimas, jų pažymėjimas topografiniuose

žemėlapiuose, slėptuvių rengimas, evakuacijos planų rengimas, bei kitų veiksmų, kurie efektyviai sumažintų ar panaikintų kylančią grėsmę.

10. Norint, kad kultūros vertybės ginkluoto konflikto metu būtų apsaugotos nuo plėšimo, vagysčių ar vandalizmo aktų nukreiptų prieš jas, reiktų, jog kartu su karinėmis pajėgomis, kurios užima priešininko teritoriją, greta sektų ir karinės policijos ar žandarmerijos padaliniai paruošti ir aprūpinti reikalinga technika kontroliuoti minią bei atlikti pagrindines kultūros vertybių apsaugos pareigas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. 1907 m. IV Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių.
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/195?OpenDocument>
2. 1935 m. Sutartis dėl meno, mokslo ir istorinių paminklų apsaugos.
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/325?OpenDocument>
3. 1949 m. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu // Žinios. 2000, Nr. 63-1908.
4. 1949 m. Ženevos konvencijų protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (Pirmasis protokolai). // Žinios. 2000, Nr. 63-1909.
5. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolai) // Žinios. 2000, Nr. 63-1910.
6. 1945 m. Tarptautinio Teisingumo Teismo statutas // Žinios. 2002, Nr. 15-557.
7. 1954 m. UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija ir jos protokolai // Žinios. 1998, Nr. 102-2806.
8. 1954 metų Hagos konvencija "Dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu" Antrasis protokolai // Žinios. 2002, Nr. 13-478.
9. 1969 m. Vienos konvencija "Dėl tarptautinių sutarčių teisės" // Žinios. 2002, Nr. 13-480.
10. 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia nesirinktinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo bei protokolai // Žinios. 1998, Nr.83-2312.
11. 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas // Žinios. 2003, Nr. 49-2165.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas // Žinios. 2000, Nr. 89-2741
13. 1998 m. kovo 17 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1954 metų UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos ir jos Protokolo ratifikavimo // Žinios. 1998, Nr. 102-2804.
14. 2000 m. gegužės 2 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1949 metų Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 metų papildomų protokolų ratifikavimo // Žinios. 2000, Nr. 63-1904.
15. 2001 m. lapkričio 13 d. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1954 metų Hagos konvencijos dėl kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu 1999 metų Antrojo protokolo ratifikavimo // Žinios. 2002, Nr. 13-462.

16. 2006 m. rugsėjo 5 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 845 „Dėl kultūros paveldo apsaugos ginkluotų konfliktų ir kitų ekstremalių situacijų atvejais programos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ // Žinios. 2006, Nr.95-3732.
17. 2007 m. kovo 22 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas Nr. ĮV-199 „Dėl Išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamas kultūros vertybes, ženklavimo UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos skiriamuoju simboliu taisyklių patvirtinimo“ // Žinios. 2007, Nr. 35-1293.
18. 2007 m. spalio 31 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas Nr. ĮV-651 „Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2007 m. kovo 22 d. įsakymo Nr. ĮV-199 "Dėl Išskirtinę kultūrinę vertę turinčių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų ir pastatų ir patalpų, skirtų saugoti ir eksponuoti kilnojamas kultūros vertybes, ženklavimo UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencijos skiriamuoju simboliu taisyklių patvirtinimo" pakeitimo“. // Žinios. 2007, Nr. 114-4658.
19. 2007 m. gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymas Nr. V-540 „Dėl Ginkluotųjų pajėgų dalyvavimo atliekant nekilnojamojo kultūros paveldo objektų išsaugojimo darbus ginkluotų konfliktų ir kitų ekstremalių situacijų atveju instrukcijos patvirtinimo“ // Žinios, 2007, Nr. 62-2389.
20. 2003 m. gegužės 22 d. Jungtinių Tautų Saugumo tarybos rezoliucija Nr. 1483
21. 2004 m. birželio 8 d. Jungtinių Tautų Saugumo tarybos rezoliucija Nr. 1546.

Tarptautinio teisingumo teismo sprendimai

1. Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua. Nicaragua v. United States of America. International Court of Justice. Judgment of 27 June 1986.
2. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. International Court of Justice. Advisory opinion of 8 July 1996.
3. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. International Court of Justice. Advisory Opinion of 9 July 2004.
4. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo. Democratic Republic of the Congo v. Uganda. International Court of Justice. Judgment of 19 December 2005.
5. Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro. International Court of Justice. Judgment of 26 February 2007.

Tarptautinio baudžiamojo Jugoslavijos tribunolo sprendimai

1. Prosecutor v. Duško Tadić a/k/a "DULE". Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction. Decision of 2 October 1995.
2. Case No. IT-94-1-A. Prosecutor v. Duško Tadić. Judgement of 15 July 1999.
3. Case No. IT-95-14/2-T. Prosecutor v. Dario Kordić and Mario Čerkez. Judgment of 26 February 2001.
4. Case No. IT-95-14/2-A. Prosecutor v. Dario Kordić and Mario Čerkez. Judgement of 17 December 2004.
5. Case No. IT-01-42-T. Prosecutor v. Pavle Srugar. Judgement of 31 January 2005.
6. Case No. IT-01-47-AR73.3. Prosecutor v. Enver Hadzihasanović and Amir Kubura. Decision of 11 March 2005.

Specialioji literatūra

1. Cassese A. International Law. Oxford: Oxford university press. 2001.
2. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 / Edited by Y. Sandoz, C. Swinarski and B. Zimmermann. Martinus: Nijhoff Publishers. 1987.
3. Costello S. Must Russia return the artwork stolen from Germany during World War II? ILSA Journal of International & Comparative Law. Volume 4. 1997.
4. Čiočys P.A. Tarptautinė Humanitarinė Teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2004.
5. Green. L. C. The contemporary law of armed conflict. Second edition. Manchester: Manchester University press. 2000.
6. Henckaerts J. M. and Doswald-Back L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. Cambridge: Cambridge university press. 2005.
7. Henckaerts J. M. New rules for the protection of cultural property in armed conflict. The significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. International Review of the Red Cross No. 835.
8. ICOM news. Vol. 56, No. 3. 2003.
9. International Law. Second edition / Edited by M. D. Evans. Oxford : Oxford university press. 2006.
10. O'Keefe R. The protection of cultural property in armed conflict. Cambridge: Cambridge university press. 2006.

11. Rogers A. P. V. Law on the battlefield. Second edition. Manchester: Manchester university press. 2004.
12. Petersen K. E. Cultural apocalypse now: the loss of the Iraq museum and a new proposal for the wartime protection of museums. Minnesota Journal of International Law. 2007.
13. Pictet J. S. Commentary of I Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva International Committee of the Red Cross. 1995.
14. Shaw M. N. International Law. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.
15. The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts / Edited by D. Fleck. Oxford: Oxford University press. 1999.

Elektroniniai šaltiniai

1. 1949 m. Ženevos konvencijų I protokolo valstybių sąrašas:
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P> [žiūrėta 2008 05 20]
2. 1949 m. Ženevos konvencijų II protokolo valstybių sąrašas:
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P> [žiūrėti 2008 05 20]
3. 1954 m. Hagos konvencijos valstybių sąrašas http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35744&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [žiūrėta 2008 03 05].
4. 1954 m. Hagos konvencijos I protokolo valstybių sąrašas.
<http://erc.unesco.org/cp/convention.asp?KO=15391&language=E> [žiūrėta 2008 03 05]
5. 1954 m. Hagos konvencijos II protokolo valstybių sąrašas.
<http://erc.unesco.org/cp/convention.asp?KO=15207&language=E> [žiūrėta 2008 03 05]
6. 2007-12-21 Lietuva perrinkta į Kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu komitetą.
<http://www.unesco.lt/?item=262> [žiūrėta 2008 05 16]
7. 2008 South Ossetia war. http://en.wikipedia.org/wiki/2008_South_Ossetia_war [2008 11 01]
8. Boylan P. J. Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict // <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001001/100159eo.pdf> [žiūrėta 2008 06 11]
9. Georgia and Russia rattle their sabres over war damage.
<http://www.theartnewspaper.com/article.asp?id=16452> [2008 11 25]
10. Georgian Cultural Heritage and Museums are in danger.
<http://www.georgianmuseums.ge/index1.html> [žiūrėta 2008 11 20]
11. Gugliotta G. Iraq War Could Put Ancient Treasures at Risk // <http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/attack/consequences/2003/0303ancient.htm> [žiūrėta 2008 09 03]

12. Hladik J. Marking of cultural property with the distinctive emblem of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict // [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/634J5M/\\$File/irrc_854_Hladik.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/634J5M/$File/irrc_854_Hladik.pdf) [žiūrėta 2008 02 10]
13. Hladik J. Reporting system under the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict // <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/57JQTD> [žiūrėta 2008 01 20]
14. Hladik J. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Some observations on the implementation at the national level // http://portal.unesco.org/culture/en/files/29573/11363878685228_Jan_Hladik_eng.pdf/228_Jan_Hladik_eng.pdf [Žiūrėta 2008 01 20]
15. ICOM National Comity in Georgia. Information about damaged Museums of Georgia. <http://georgia.drfm.info> [žiūrėta 2008 11 20]
16. Information on the Implementation of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. 1995 Reports // <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001036/103690e.pdf> [žiūrėta 2008 03 10]
17. Iraq War. http://en.wikipedia.org/wiki/Iraq_War [žiūrėta 2008 09 28]
18. Looters ransack Baghdad museum. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2942449.stm [žiūrėta 2008 10 03]
19. South Ossetian cultural heritage destroyed. <http://02varvara.wordpress.com/2008/08/17/south-ossetian-cultural-heritage-destroyed/> [žiūrėta 2008 11 01]
20. Tarptautinį specialiai saugomų kultūros vertybių sąrašas. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001585/158587EB.pdf> [žiūrėta 2008 05 13]
21. Timeline: Iraq after Saddam. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4192189.stm [žiūrėta 2008 10 03]

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Zaura K. Kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu / Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. J. Žilinskas – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2008.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta kultūros vertybėms taikoma apsauga pagal tarptautinės teisės sutartis ir papročius, iškeltos praktikoje pasitaikančios kultūros vertybių nuostatų taikymo problemos bei pateikiami siūlymai, kaip šias problemas spręsti. Pirmoje darbo dalyje analizuojamos kultūros vertybių, tarptautinio ginkluoto konflikto, okupacijos ir netarptautinio ginkluoto konflikto sąvokos. Antroje dalyje analizuojama kokią apsaugą kultūros vertybėms suteikia 1954 m. Hagos konvencija ir jos protokolai bei 1949 m. Ženevos konvencijų protokolai, kuo šių teisės aktų suteikiama apsauga panaši, skiriasi ar yra pranašesnė viena už kitą. Trečioje dalyje pateikiama analizė susiformavusių ir šiuo metu galiojančių tarptautinės teisės papročių taikomų kultūros vertybių apsaugai ginkluoto konflikto metu. Ketvirtoje dalyje analizuojamos tarptautinės teisės suteikiamos kultūros vertybių apsaugos spragos, atsiradusios 2003 m. Irake bei 2008 m. Gruzijoje vykusiuose ginkluotuose konfliktuose.

Pagrindiniai žodžiai: kultūros vertybės, tarptautinis ginkluotas konfliktas, okupacija, netarptautinis ginkluotas konfliktas.

Zaura K. The Protection of Cultural Property in Armed Conflict/ Master's Thesis in International Law. Supervisor assoc. prof. dr. J. Žilinskas – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2008.

ANNOTATION

This final Master's thesis analysis and assesses international treaties and customs which are applied for the protection of cultural property in armed conflict; it raises practical problems of application of cultural property provisions and provides solutions to these problems. The first chapter of the thesis analysis the concepts of cultural property, international armed conflict, occupation and non-international armed conflict. The second chapter analyses the protection of cultural property provided by the 1954 Hague Convention and its protocols and the 1949 Geneva Convention optional protocols, as well as the similarities, differences and advantages of protection stipulated in these legal acts. The third chapter presents an analysis of effective international legal customs which are applied for the protection of cultural property in armed conflict. The fourth chapter analyses the gaps of international law applied for the protection of cultural property which occurred during the armed conflicts in Iraq in 2003 and Georgia in 2008.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Zaura K. Kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu / Tarptautinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. J. Žilinskas – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2008.

SANTRAUKA

Magistrinio tema kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu, atsižvelgiant į XXI a. įvykčius žymiausius kultūros vertybių naikinimus ginkluoto konflikto metu, kurių paskutinis vyko 2008 m. Gruzijoje yra labai aktuali. Be to, išsamiai ši tema Lietuvoje dar nenagrinėta. Darbo objektas – kultūros vertybių apsauga ginkluoto konflikto metu. Darbo dalykas – tarptautinių sutarčių ir papročių reglamentuojama kultūros vertybių apsauga bei jų atspindys Teismų praktikoje. Magistrinio darbo tikslas – atskleisti kokia apsauga suteikiama pagal tarptautinę teisę kultūros vertybėms ginkluoto konflikto metu ir nustatyti ar tokia apsauga yra pakankama.

Darbo metu prieita išvadų, kad ginkluoto konflikto metu kultūros vertybėms daroma žala yra visos žmonijos kultūros paveldui daroma žala, nes kiekvienos tautos kultūra yra neatskiriama pasaulio kultūros dalis. Kultūros vertybės negali tapti puolimo objektu ar jas pulti be atrankos, negalima kultūros vertybių naudoti kariniais tikslais, jas užgrobti, eksportuoti, o eksportavus gražinti. Norint, kad kultūros vertybės ginkluoto konflikto metu būtų apsaugotos nuo plėšimo, vagysčių ar vandalizmo aktų nukreiptų prieš jas, reiktų, jog kartu su karinėmis pajėgomis, kurios užima priešininko teritoriją, greta sektų ir karinės policijos ar žandarmerijos padaliniai paruošti ir aprūpinti reikalinga technika kontroliuoti minią bei atlikti pagrindines kultūros vertybių apsaugos pareigas.

Šių išvadų buvo prieita išanalizavus kultūros vertybių, tarptautinio ginkluoto konflikto, okupacijos ir netarptautinio ginkluoto konflikto sąvokas. Antra – išanalizavus 1954 m. Hagos konvencijų ir jos protokolų bei 1949 m. Ženevos konvencijų protokolų suteikiamą apsaugą kultūros vertybėms. Trečia – išanalizavus susiformavusius ir šiuo metu galiojančius tarptautinės teisės papročius taikomus kultūros vertybių apsaugai ginkluoto konflikto metu. Ketvirta – analizuojant tarptautinės teisės suteikiamos kultūros vertybių apsaugos spragas, kilusias 2003 m. Irake bei 2008 m. Gruzijoje vykusiuose ginkluotuose konfliktuose.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

SUMMARY

Zaura K. The Protection of Cultural Property in Armed Conflict/ Master's Thesis in International Law. Supervisor assoc. prof. dr. J. Žilinskas – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2008.

The subject of protection of cultural property in armed conflict analysed in this Master's thesis is highly relevant today especially considering the well-known destructions of cultural property in armed conflict of the 21st century, the recent one taking place in Georgia in 2008. Moreover, this issue had not been analysed properly in Lithuania. The object of the thesis is the protection of cultural property in armed conflict. The subject of the thesis is the protection of cultural property regulated by international treaties and customs and their reflection in the Court practice. The main objective of the thesis is to analyse the protection provided for cultural property in armed conflict by the international law and to determine whether such protection is sufficient.

The thesis concludes that damage done for cultural property in armed conflict also brings damage to all the cultural heritage of humankind, since the culture of each nation is an integral part of the world culture. Cultural property must not become the object of attack and indiscriminate attacks are prohibited. International law prohibits the use of cultural property, cultural property reprisals, plunder and exportation in armed conflict. If we want to prohibit looting of cultural property it seems that, in a situation where ground troops take over enemy territory, they need to be closely followed by military police or gendarmerie units staffed, trained and equipped to deal with crowd control and key point protection duties.

These conclusions were reached first of all through the analysis of concepts of cultural property, international armed conflict, occupation and non-international armed conflict. Secondly, through the analysis of the protection of cultural property provided by the 1954 Hague Convention and its protocols and the 1949 Geneva Convention optional protocols. Thirdly, through the analysis of the effective international legal customs which are applied for the protection of cultural property in armed conflict. Fourthly, through the analysis of the gaps of international law applied for the protection of cultural property which occurred during the armed conflicts in Iraq in 2003 and Georgia in 2008.

